Louis-Auguste Blanqui | Yıldızlardan Ebediyete

Louis-Auguste Blanqui

Yıldızlardan Ebediyete

ASTRONOMİYİ TEMEL ALAN BİR VARSAYIM

Hazırlayan ve Sunuş: Tuncay Birkan

Önsöz: Jacques Rancière

Katkılar:

Aykut Çelebi

Berna Kılınç

metis

Louis-Auguste Blanqui

Yıldızlardan Ebediyete

Astronomiyi Temel Alan Bir Varsayım

Louis-Auguste Blanqui (1805-1881). Fransız devrimci. Mevsimler Topluluğu, Aileler Topluluğu gibi çeşitli gizli örgütler kurarak kimileri silahlı kimileri silahsız birçok ayaklanmanın öncülüğünü yaptı. Hayatının 33 yıldan fazlasını hapishanelerde geçirdi. *Yıldızlardan Ebediyete*'yi de 1872 yılında hapishanedeyken yazdı. Çeşitli toplumsal, iktisadi ve siyasi meselelerle ilgili çok sayıda yazısından yapılan bir derleme ölümünden sonra, 1885'te *Critique Sociale* adıyla yayınlanmıştır.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Yıldızlardan Ebediyete
Astronomiyi Temel Alan Bir Varsayım
Louis-Auguste Blanqui

Fransızca İlk Basımı:
L'éternité par les astres
Librairie Germer Baillière, 1872

Derleme Eser © Tuncay Birkan, 2015
Çeviri Eser © Cemal Yardımcı, 2015
© Makalelerin telif hakları her yazarın kendisine aittir

© Metis Yayınları, 2015

İlk Basım: Ekim 2015

Yayıma Hazırlayanlar: Savaş Kılıç, Niyazi Zorlu

Kapak Resmi: Kazimir Malevich, *Supremus No. 58*, 1916.
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-605-316-015-1

Louis-Auguste Blanqui

Yıldızlardan Ebediyete

ASTRONOMİYİ TEMEL ALAN BİR VARSAYIM

Hazırlayan ve Sunuş:
Tuncay Birkan

Çeviren:
Cemal Yardımcı

Katkılar:
Jacques Rancière
Aykut Çelebi
Berna Kılınç

metis

İÇİNDEKİLER

Sunuş
Blanqui: Devrimcinin Maneviyatında Bilim
Tuncay Birkan 9

Önsöz
Jacques Rancière 19

YILDIZLARDAN EBEDİYETE

I. Evren – Sonsuzluk 37

II. Tanımsızlık 39

III. Yıldızların Muazzam Uzaklığı 40

IV. Yıldızların Fiziksel Yapısı 42

V. Laplace'ın Evrenin Oluşumu Anlayışı Üzerine Gözlemler – Kuyrukluyıldızlar 48

VI. Dünyaların Kökeni 58

VII. Evrenin Analizi ve Sentezi 73

VIII. Özet 95

Dilin Karanlığı, Modernliğin Cehennemi:
Walter Benjamin, Auguste Blanqui'nin
Yıldızlardan Ebediyete Kitabını Okuyor
Aykut Çelebi 99

Blanqui'nin Ebedi Tekerrürü
Berna Kılınç 153

Katkıda Bulunanlar 187

SUNUŞ

BLANQUI: DEVRİMCİNİN MANEVİYATINDA BİLİM

Tuncay Birkan

Çok gençlerimiz hariç hepimizin beşiği olduğu söylenebilecek 20. yüzyıl, bilimden, daha doğrusu teknolojiden ve bilimsel-teknolojik "ilerleme"yi sağlayan başlıca araç olarak "akıl"dan beklentilerin önce "akıldışı" ölçülerde büyüdüğü, sonra da o ölçüde büyük bir hayal kırıklığı yarattığı bir yüzyıl oldu denebilir bir bakıma. Aslında odağı yirminci yüzyılın toplumsal tarihinden düşünce tarihine hafifçe kaydırdığımızda görürüz ki bu beklentiler ile hayal kırıklığı arasında çok kesin bir öncelik-sonralık ilişkisi de koymamak, bunların hep eşzamanlı, iç içe ilerleyip bazen birinin bazen öbürünün galebe çaldığı bir zihni iklim yarattıklarını söylemek daha doğru olur belki. Bilimin vaat ettiği varsayılan insani "ilerleme"nin bir türlü saf halde ortaya çıkamayıp hep müthiş maliyetleri, insani ve manevi kayıpları beraberinde getirdiğine, bilimin saf ilkelerinin öncelikle hep savaş teknolojilerini geliştirmekte kullanıldığına daha I. Dünya Savaşı öncesinde bile dikkat çekilmişti. Hele bu savaşın ardında bıraktığı muazzam, daha önce eşi benzeri görülmemiş büyüklükteki enkaz (hatırlayalım, savaşın sonuna gelindiğinde 9 milyon insan ölmüş, 20 küsur milyon insan yaralanmış, 8 milyon insan esir alınmış veya kaybolmuştu) sonrasında, kimilerince adeta mekanik olarak gerçekleşeceği zannedilen "ilerleme" fikrinin kendisi ciddi bir yara almış, çok ağır eleştirilerle karşılaşmıştı. Thomas Mann'ın yazmaya 1912'de başlayıp biraz

da bu savaş yüzünden ancak 1924'te bitirebildiği *Büyülü Dağ*'ı okuduğumuzda bütün bu meselenin de derinlemesine tartışma konusu edildiğini ve kitaptaki bu tartışmaların hâlâ çok güncel olduğunu, biraz da hayretle, görürüz (Bu "hayret" hissinin bir oranda bir "kibir" de içerdiği, o zamanlar böyle şeyler tartışılamazmış gibi düpedüz cahilce bir önyargıdan kaynaklandığı açık).

Bu tartışma o zamanlardan beri, tüm 20. yüzyıl boyunca derinleşerek devam etmiştir: Sağ cenahta Heidegger'in bilim karşısında hep takındığı eleştirel, salt "irrasyonalizm"e indirgenemeyecek olsa bile ondan epey güçlü esintiler barındıran tavrı (1950'lerin başında bu tavrı veciz bir ifadeyle, o meşhur "Die Wissenschaft denkt nicht" – "Bilim düşünmez" formülüyle özetleyecektir), sol cenahta ise Frankfurt Okulu kuramcılarının bilimi ve aklı sakatladığını düşündükleri "araçsal rasyonalite"ye yönelttikleri hücumlar, tartışmanın erkenden derinleştiği momentlerdir. Aslına bakılırsa, belki yapısalcılığın yükselişte olduğu yıllar (bir de belki sinirbilime artan bir ilgi gösterilmeye başlanan son beş-on yıl) haricinde neredeyse bütün 20. yüzyılın sosyal ve beşeri bilimleri, pozitif bilimler karşısında genel olarak derin bir şüpheciliği dışa vurmuştur: Kâh bilim pratiğinin iktisadi ve siyasi iktidar odaklarıyla, kapitalizmin teknokratik yapılarıyla iç içe geçmişliği, kâh bilimin ve biliminsanlarının "resmi ideolojisi" olarak görülen pozitivizmin başka bilme biçimleri karşısında takındığı kibirli ve temelsiz yok sayma ve küçümseme tavrının kendisi ciddi ve haklı eleştirilere konu olmuş, hatta "bilim inancı" Aydınlanma'ya ve dolayısıyla modernliğe özgülenerek artık başta pozitif bilimlerinkiler olmak üzere bütün "büyük anlatılar"ın sona erdiği "postmodern" bir çağda yaşadığımız ilan edilmiştir.

Bütün bunlar, öteden beri bilime, aslında daha çok da bilimin teknoloji ve sanayideki uygulanma biçimlerine verilen düşünsel ve toplumsal "reaksiyonun" nüvesi olagelmiş klasik "romantizmin" mirasının genişletilmesinden ibaretmiş gibi görülemez; insanlık tarihi için artık geri dönüşü olmayan kazanımlardır: Bilimin toplumsal iktidar odaklarıyla, klasik Marksizmdeki anlamıyla

"ideoloji"lerle ilişkisi görmezden gelinemeyeceği gibi, bu "ideolojik" veçhesi artık bütünüyle ortaya çıkarılmış pozitivizmi kimse savunamaz kolay kolay. Ama bütün bu kazanımların ağır bir bedeli de olmuş, yirminci yüzyılda Batı düşüncesinde (buna elbette Batı Marksizmi de dahildir) bilim, Ricoeur'ün terminolojisiyle söylersek, neredeyse sadece "negatif yorumsama"ya konu edilmiş, yani hep bastırdığı, gözden kaçmasına neden olduğu ya da iktidar odaklarıyla kurduğu ilişkiler yüzünden bir şekilde "çarpıttığı" unsurları açığa çıkarmaya çalışan bir deşifrasyon faaliyeti içinde ele alınmış, işin "pozitif yorumsama" kısmı yok denecek kadar cılız kalmıştır.

Halbuki 20. yüzyıl, bilimin başta fizik, astronomi ve biyoloji olmak üzere birçok alanında, klasik paradigmalarının yıkılıp yepyeni paradigmalar oluşturulmasına neden olan heyecan verici teorik gelişmelerin yaşandığı bir dönem de oldu. Görelilik kuramı ve kuantum mekaniği sonsuz büyükler ve sonsuz küçükler alanlarında Newton fiziğindekinden bambaşka yasaların iş başında olduğunu göstererek insan zihninin dışında ve karşısında tek tip bir "dış dünya" olduğu anlayışını yerle bir ederken; biyoloji alanında da genetik destekli evrim kuramı ile ekoloji, paleontoloji ve primatoloji alanlarındaki bilgi birikimi, tektanrılı teolojilerin mirası "insanmerkezci kibri" ve salt üzerinde tahakküm kurulacak ve sonsuzca insan sömürüsüne açık insan-dışı varlık alanı olarak doğa anlayışını aşındırma yolunda dev adımlar atılmasını sağladı. Ama 20. yüzyıl insan bilimleri ve sosyal bilimleri çok uzun bir süre bütün bu gelişmeler karşısında büyük ölçüde kör ve sağır kaldı; bilim karşısındaki "sağlıklı" da olabilecek şüphecilik, maalesef büyük ölçüde "kayıtsızlığa" tercüme edildi.[1] C. P. Snow'un daha

1. Zaten bilim tarihçisi ve/veya kuramcısı olan Bachelard, Canguilhelm, Kojevé, Serres, Popper, Whitehead, Thomas S. Kuhn, Lakatos, Feyerabend gibi figürler ve onların dikkatli okurları olan, yapısalcılıkla ülfetleri nedeniyle en azından bazı bilimleri daha yakından takip ettikleri söylenebilecek Lévi-Strauss, Lacan, Foucault, Althusser ve Deleuze gibi majör isimler bunun istisnaları arasında sayılmalı elbette. Ama bu ikinci grubun okurlarının çok büyük bir çoğunluğunun

1950'lerde *İki Kültür* kitabında teşhis ettiği bu kayıtsızlık (o bu kayıtsızlığın karşılıklı olduğuna da dikkat çeker; biliminsanları da edebi ve felsefi meselelerle çok üstünkörü biçimde ilgilenmişlerdir) pahalıya da mal oldu; özellikle fizik ve biyoloji alanında gerçekleştiğinden bahsettiğim devrim niteliğindeki atılımların muazzam felsefi ve metafizik içerimlerinin işlenmesi işini uzunca bir süre ya bilimsel donanımlarına kıyasla felsefi donanımları doğal olarak zayıf kalan biliminsanlarının kendileri (Heisenberg, Schrödinger vb.) üstlendiler ya da bu alan ucuz bir mistisizme teşne envai çeşit New Age figürü tarafından işgal edildi. Bir Foucault çapında, insan bilimlerinde onun yaptığı işi pozitif bilimler için yapabilecek düşünür çıkmadı.

Neyse ki son yirmi yıldır bu eğilimin tersine dönmeye başladığını gösteren güçlü emareler var: Demin de değindiğimiz gibi, baştan beri "disiplinlerarası" bir yapısı ve enikonu güçlü bir felsefi arka planı olan sinirbilimin ve onun öncüsü olarak "bilinç çalışmaları" disiplininin, ayrıca yine aynı dönemde muazzam bir ilerleme kaydeden "karmaşıklık çalışmaları"nın insan bilimlerinden gördüğü rağbet; özellikle fizik ve biyolojinin epistemolojik ve ontolojik kabulleri üzerine yapılan felsefi çalışmaların hem nicel hem de nitel olarak muazzam bir sıçrama yapması; öteden beri matematikle çok yakından ilgilenmiş Badiou'nun ve son dönemlerde fizik, özellikle de kuantum fiziği üzerine de yazma ihtiyacı duyan Žižek'in akademik camiadaki etkisi; gittikçe acilleşen ve politik bir çözüm bekleyen ekolojik sorunların da örtük basıncıyla hayvanlar, bitkiler ve hatta kayalar ve toprak gibi cansız nesneler üzerine tefekküre dalma ihtiyacı duyan düşünürlerin çoğalması

---

pozitif bilimlerde olup bitenlere onlar kadar bile ilgi göstermediği söylenebilir pekâlâ. Haksızlık yapmayı göze alarak "onlar kadar bile" diyorum zira bu saydığım majör figürler de pozitif bilimlerle kendi "sistemleri"nin, daha doğrusu "anti-sistemlerinin" epistemolojik ve kavramsal ihtiyaçlarını karşıladığı kadar, kendilerinin başka yollardan ulaştığı sonuçları tahkim ettiğini düşündükleri ölçüde ilgilenmişler, ilgileri yeterince derin olmadığı için de Alain Sokal gibi mektepli bilim insanlarının alaya aldığı birçok bilimsel gaf yapmışlardır.

(Bizde daha çok tanınan birkaç isimle örneklersem: De Landa, Haraway, Massumi, Michael C. Taylor, William Connolly, Mackenzie Wark, hatta Agamben vb.); daha genelde de eskiden münhasıran "kültür" üzerine odaklanan yüksek teorinin, feminist teorisyenlerin ve Deleuze'ün de etkisiyle önce "beden(liliğ)e", sonra da daha önce ilgi ve merak konusu etmediği başka "doğal"[2] alanlara yönelmesi...

Sadece toparlayıcı bir özetin unsurları gibi görülmesini umduğum ve aslında her biri uzun şerhler düşülerek savunulması gereken bütün bu genel saptamaları, bir Blanqui kitabının sunuşunda yapma nedenime ancak gelebiliyorum. Doğa bilimleri karşısında yirminci yüzyılda uzun süre hüküm sürdüğünü söylediğim kayıtsızlıktan Marksizm ve anarşizm de paylarını almışlardı; sol fikriyat uzun süre burjuvazinin aslında tarihsel, toplumsal ve kültürel olan iktidar, tahakküm, şiddet vb. gibi birçok kurum ve davranışı "doğallaştırma", doğaya havale etme veya "insan doğası"na bağlama yolundaki mistifiye edici eğilimine karşı haklı ve önemli bir mücadele verirken, pozitif bilimlerdeki "devrimci" eğilimler ve bunların beraberinde getirdiği düşünsel kazanımlarla teorik olarak hesaplaşma konusunda çok da dikkate değer bir performans sergileyememişti.

Halbuki Marksizmle anarşizmin ve sosyalizmin 19. yüzyıldaki öncülerinin önemli bir bölümünün pozitif bilimlerle çok yakın bir ülfeti vardı: Kropotkin coğrafyacı ve hayvanbilimciydi ve evrim kuramının ilk anarşist okumalarını gerçekleştirirken anarşiyi evrimle temellendirmeyi denemişti. Paris Komünü'nün önde gelen şahsiyetlerinden coğrafyacı Élisée Reclus'nün altı ciltlik *L'Homme et la terre* çalışması bugün ekolojinin kurucu metinlerinden kabul ediliyor.[3] Bilindiği üzere, Marx'ın doktora tezi ve ilk önemli

2. *Doğal* kelimesi tırnak içinde, çünkü bu teorisyenlerin çoğu o eski insan/ veya kültürel-olan/ doğal-olan karşıtlığını da sorunsallaştırıyorlar.

3. Paris Komünü'nün en özgün tarihçilerinden Kristin Ross, Reclus'nün çocuklar için yazdığı *Bir Derenin Tarihi* kitabını Komün'ü anlamanın metaforu olarak kullanır: "Diyebiliriz ki Komün en iyi, Reclus'nün bu kitabında dağdaki dere-

metni "Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark" başlığını taşıyordu ve sonraki eserlerinde de özgünlüğü ancak yirminci yüzyıl sonlarında tam olarak değerlendirilmeye başlayan ve bilimle tekrar ilgilenmeye başlayan son dönem düşünürlerinin hepsinin temel referanslarından biri olan bir "doğa felsefesi" geliştirmeyi sürdürmüştü. Engels'in bugün felsefi hamlığı ve "diyalektik" kavrayışının yetersizliği nedeniyle genellikle istihzayla okunan veya zikredilen *Doğanın Diyalektiği* bile döneminin bilimsel gelişmelerini yakından takip etmeye yönelik oldukça kaba saba ama samimi bir gayretin ürünü sayılabilir.

Bugün maalesef, Aykut Çelebi'nin derlememizdeki güzel yazısında dikkat çektiği gibi önemli sol kuramcılar tarafından bile yanlış bir biçimde, "komplocu" ve "neo-Jakoben" eski moda bir devrimci olarak hatırlanan Blanqui'nin 1872'de Taureau Kalesi hapishanesinde kaleme aldığı *Yıldızlardan Ebediyete* kitabı işte bu geleneğin en şaşırtıcı halkalarından biri. İtiraf etmem gerekir ki bu kitabın varlığından şahsen ilk kez on yıl kadar önce, Eduardo Cadava'nın o müthiş *Words of Light, Theses on the Photography of History* (1997 tarihli bu kitabın çevirisini 2008'de *Işık Sözcükleri* adıyla yayımlamıştık) kitabını okuyunca haberdar olmuştum: Kapatıldığı hapishanede yıldızlar hakkında gayet ciddi bir astronomik metin yazan, Nietzsche'den önce bir tür "ebedi dönüş" fikrini ve kuantum fiziğinden çok önce ve bambaşka mülahazalara dayanarak "paralel evrenler" fikrini savunmuş bir devrimcinin yaşamış olması tam anlamıyla büyüleyici gelmişti bana (Cehaletin de etkisi olduğunu anlıyorum bu büyülenmede, zira Berna Kılınç bu kitaptaki yazısında "ebedi dönüş" fikrinin de, "paralel evrenler" fikri-

---

ye atfettiği niteliklerle anlatılabilir. Derenin büyüklüğü ve coğrafyası yaşanabilir boyutlardadır, yüce falan değildir. Ona göre dere seyrinin öngörülemezliği nedeniyle nehirden üstündür. Nehrin sel gibi akan suları, kendilerinden önceki binlerce galon suyun önceden oyduğu derin bir oluktan geçer; oysa dere kendi yolunu kendi açar. Ama tam da bu nedenle, dağdaki herhangi bir derenin gücü Amazon'unkinden kat kat fazladır" (*Communal Luxury*, Verso, 2015, s. 8-9. Şu sıralar çevirmekte olduğum bu kitabın Türkçesi önümüzdeki yıl Metis'ten yayımlanacak).

nin de tarihinin ne kadar eski olduğunu ve 19. yüzyılda ne kadar yaygın olduklarını anlatıyor gerçek bir bilim tarihçisi serinkanlılığıyla). Ama en çok da ne muazzam bir maneviyatı varmış bu Blanqui'nin diye düşünmüştüm. Kant'ın ta 1788'de yazdığı *Pratik Aklın Eleştirisi*'nin şu meşhur satırlarının bir kişide can bulmasıydı sanki karşımdaki: "Biz üzerlerinde sık sık ve düzenli olarak düşündükçe zihni hep yeni ve gittikçe artan bir hayranlık ve huşuyla dolduran iki şey var: Üzerimdeki yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlâk yasası." İçindeki ahlak yasasının basıncıyla devletin yasalarına karşı çıkarak devrimci olmuş birinin, üstelik de özgürlüğü devlet tarafından gasp edilmiş bir haldeyken, göklerdeki yıldızlara dair yazmasından daha maneviyat telkin edici bir şey olabilir miydi? Tam da bilimin pozitivizmle özdeşleştirilip eksik ve yanlış anlaşılmış bir "postmodernizm"in etkisiyle neredeyse bilime karşı kayıtsızlığın propagandasının yapılmaya başladığı bir kültürel ortama mütevazı bir müdahale kabilinden Metis Bilim dizisini başlattığımız sıralarda[4] Blanqui'yle tanışmak bana çok iyi gelmişti. Daha o zaman "acaba bu kitabı da bir şekilde bulup yayımlasak mı?" fikri düşmüştü zihnime.

O zamandan bu yana söz konusu dizide 26 kitap yayımlamakla kalmadık; pozitif bilimlerin mirasına farklı ve zihin açıcı perspektiflerden bakmayı deneyen çeşitli sosyal bilim kitapları da yayınladık: Ian Hacking'in devletin belirsizliği kontrol etmenin bir aracı olarak istatistik bilimine duyduğu ilgiyi odağa alan *Şansın Terbiye Edilişi* (2005), Manuel De Landa'nın insanlık tarihini jeolojik tarih ve biyolojik tarihle birlikte ele alan *Çizgisel Olmayan Tarih* (2006), Wallerstein ve Lee'nin içeriği adından kolayca anlaşılan *İki Kültürü Aşmak* derlemesi (2007), Stephen Kern'in kısmen konu da et-

4. Bu diziyi başlatma gereğini neden duyduğumuzu Semih Sökmen'le beraber anlattığımız "Metis Bilim Dizisine Başlarken" adlı yazı, dizinin ilk kitabı olan, 2004 tarihli *Genin Yüzyılı*'nın başında bulunuyor. Şimdiki sunuş yazısının giriş kısımlarında biraz daha genişleterek anlatmaya çalıştığım süreci daha özet ama Semih'in katkıları sayesinde daha komprime anlatan bu yazının bir yerinde, "varlığı merak etmenin, onu tanımanın, ona şaşırmanın başlı başına mistik bir deneyim olduğunu düşünüyoruz" demişken karşılaşmışım yani Blanqui'yle.

tiği dedektif romanları gibi heyecanla okunan *Nedenselliğin Kültürel Tarihi* (2008), Donna Haraway'in aralarında ünlü "Siborg Manifestosu"nun da bulunduğu son derece özgün denemelerinden yapılan bir seçki niteliğindeki *Başka Yer* (2010), Sohn-Rethel'in Marksist gelenek içinde biraz sıradışı bir yerde durduğundan bazı meraklıları dışında çok kimsenin hatırlamadığı, bilim meselesiyle de yakından ilgilenen 1970 tarihli *Zihin Emeği, Kol Emeği* (2011), Kaushik Sunder Rajan'ın genom araştırmaları ile kapitalist piyasalar arasındaki ilişkiye dair etnografik bir çalışma niteliğindeki *Biyokapital* (2012) adlı eserleri ilk aklıma gelenler. Tabii Saffet Murat Tura'nın *Şeyh ve Arzu*'daki (2002) bazı yazılarda öne çıkmaya başlayan bilim-metafizik sorgulamasını son derece heyecan verici boyutlara taşıyan iki telif çalışması *Histerik Bilinç* (2007) ve *Madde ve Mana*'yı (2011) mutlaka ayrıca belirtmek gerekir.

Pozitif bilim okurlarıyla sosyal bilim okurlarını buluşturmayı hâlâ pek de başaramadığımızı, Batı sosyal bilimlerindeki "tekrar bilimle ülfet kurma" dalgasının henüz bizim kıyılarımıza vurmadığını şimdi bir tür liste çıkarıp gördüğüm zamanki netlikle olmasa da sezebiliyorduk az da olsa. O yüzden Fransızca editörümüz Savaş Kılıç –2012 sonları olsa gerek– bir sohbet sırasında Blanqui' nin bu müthiş kitabının günümüzün en büyük düşünürlerinden, memleketimizde de epey okunan Rancière'in önsözüyle Fransızcada yeniden yayımlandığını bildirince, kafamızın bir yerlerinde duran projeyi artık ciddiye alıp şansımızı bir de bu kitapla deneyelim istedik; sosyal bilim metinleri ve sol siyasetin meseleleri ile ilgilenen okurlarımızın dikkatini pozitif bilimlere de çekebilmek için bir fırsat olarak gördük bunu. Bilimle ve bilim felsefesiyle yakından ilgilendiğini bildiğimiz Cemal Yardımcı bu metinleri çevirmek için biçilmiş kaftandı; o da çıkardığı işle güvenimizi bir kere daha haklı çıkardı.

Rancière son derece kompakt ama her zamanki gibi zihin açıcı Önsöz'ünde, "semavi ümitlerin yerine dünyevi gerçekliklerin bilgisini ve fethini geçiren bilimin ilerlemesine ve eğitimin yararlarına budalaca bir inancın çağı" olarak gördükleri 19. yüzyılı "ba-

site alanlardan" söz ediyor; zaten yazısı bu fikre sahip olanlarla – Blanqui üzerinden– giriştiği örtük bir polemik mahiyetinde. Benim de bu yazının başlarında "kibir içeren hayret"ten bahsederken anlatmak istediklerimin dört dörtlük bir numunesini sunuyor bu yazıda. 19. yüzyıla bakınca sadece pozitivizme, eğitime ve mekanik determinizme duyulan safdillik derecesinde bir inanç görenlerin fena halde yanıldıklarını gösteren bir figür olarak ele alır Blanqui'yi ve *Yıldızlardan Ebediyete* metnini. Blanqui'nin esasen "bilimi kurulu düzenin hizmetine koşan bir din olarak gördüğü" pozitivizm ile paylaştığı şeyin ne olduğunu gayet güzel anlatır Rancière: "Bilimin meziyetleri konusunda Blanqui pozitivistler kadar net ve kuşkusuzdur. Komünizm gökyüzüne dair aynı bilgiyi paylaşan insanların eşitliğidir." Ama biraz ileride bilimden siyasi bir kılavuz çıkarma gibi naif beklentileri olabilecek kişilere karşı, Blanqui'nin meramının aslında şu olduğunun altını çizer: "Egemen kesimin iktidarı kendisinden zorla koparılmazsa ve bu iktidarı asla geri alamayacağı şartlar sağlanmazsa, ne tarih kendi başına bir şey yapabilir, ne de Aydınlanma'nın gelişimi. Eşitlerin seyredip anlamaya çalıştığı gökler hiçbir tembel düşünceyi beslemez. Gökleri ne kadar incelerse incelesinler, orada ilahi bir kader de, adımlarını geleceğe doğru götüren bir evrim de bulamazlar."

Ranciére'in bu müthiş incelikli önsözüne rağmen, metnin sonraki macerasını ve günümüz biliminin kazanımları açısından bakıldığında bilim tarihi içindeki yerini değerlendirecek telif yazılar da olmasını istedik. Aykut Çelebi uzun yıllar kimselerin hatırlamadığı bu ayrıksı metnin nüshalarını 1930'lu yılların ortalarında Paris ve Buenos Aires kütüphanelerinde uyukladıkları tozlu raflardan çıkaran iki kitap kurdunun, Borges'in ve özellikle de Walter Benjamin'in eserlerinin kılcal damarlarında bu metnin yarattığı derinlemesine etkinin izlerini sürüyor yazısında. Benjamin'in *Paris Pasajları*'nı yazmakla boğuştuğu dönemlerde yaptığı bu keşfin bütün çalışmanın kompozisyonunu nasıl etkileyip değiştirdiğini ince ince ve çok güzel anlatıyor. Berna Kılınç'ın yazısı ise metnin bilim tarihi içindeki yerini, 19. yüzyıldaki bilimsel faaliyetlerin

ayrıntılı ve zihin açıcı bir haritasını sunarak anlatıyor ve kitapta Laplace ile polemik içinde geliştirilen astronomi tezinin bugünün bilimsel bakış açısından ne derece savunulabilir olduğunu değerlendiriyor. Bütün bu yazılarla günümüz okurunun daha kolay ulaşabileceği bir perspektife yerleştirmeye çalıştığımız bu olağanüstü metnin fazlasıyla hak ettiği ilgiyi Türkiyeli okurlardan da göreceğini umabiliriz artık.

Bu tür sunuş yazılarında âdet olduğu üzere başkahramanın, yani burada Blanqui'nin hayatına dair biyografik bilgi vermeye girişmeyeceğim. Aykut Çelebi ile Berna Kılınç gerekli birçok bilgiyi veriyorlar yazılarında. Hem hayatı hem de siyaset, iktisat ve felsefeye nasıl baktığıyla ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyen okurlarımız, Alan B. Spitzer'ın 2013 yılında Otonom tarafından yayımlanan *Louis-Auguste Blanqui'nin Devrimci Teorileri* çalışmasını okuyabilirler.

Elinizdeki derlemeyi, o kitabın çevirmeni, Kobani'de kaybettiğimiz devrimci yoldaşımız "Paramaz" Suphi Nejat Ağırnaslı'nın anısına adıyoruz.

Eylül 2015

ÖNSÖZ*

Jacques Rancière

"Yeterince ağırlık taşıyan bir tefekkür gerekçesi olmadan pek rahatsız etmemek gerektiğine inandığım yıldızlara gelince ... sayfaları karıştırıyorum ve onların da bizzat gösteride yer aldığını öğreniyorum."[1] Mallarmé'nin bu ironik satırlarının hedefi Eden Tiyatrosu'nda sergilenen bir baleydi. Yıldızlara böylesine salvolar savurmak şair için olduğu gibi koreograf için de doğal görünebilir. Ama yıldızları rahatsız eden bir devrimci önder olduğunda durum o kadar doğal sayılmaz. Elbette hemen bir mazeret bulmak mümkündür: Bu meslekte yapılan işin karşılığı, kişiyi düş kurmaya götüren uzunca zorunlu istirahat süreleri şeklinde ödenir genellikle. Nitekim Blanqui de *Yıldızlardan Ebediyete* kitabını, 1871'de, Taureau Kalesi'nde, görmesine izin verilmeyen sularla çevrili bir hapishanede tecrit edilmiş haldeyken kaleme almıştı.

Ancak polisten, zindandan, ayrılık ve tecritten söz edilmesine rağmen, metin hakkında çevre koşullarına dayalı bir açıklama biraz güdük kalır. Çünkü hapishanede geçirdiği otuz yedi yıl, Blanqui'yi eylemin riskleri ve kargaşası yerine düşünceye dalmanın sükûnetini tercih etmeye asla götürmemişti. Taureau Kalesi'ndeyken –31 Ekim 1870 gösterisindeki rolü yüzünden, ama daha da çok, ayaklanma patlak verdiğinde zaten hapiste olduğu için "masum"

* Metnin yeni bir yayımı için yazılmış önsöz. Auguste Blanqui, *L'éternité par les astres*, Paris: Les Impressions nouvelles, 2. Basım, 2012 içinde, s. 7-26.

1. Mallarmé, "Ballets", *Œvres Complètes*, Gallimard, 1945, s. 303.

olmasına rağmen, Paris Komünü'nün bedelini ödetmek üzere– Paris'te kendisini bekleyen mahkemeyi unutmuyordu. *Yıldızlardan Ebediyete* müsveddesiyle birlikte, komünizme bağlanmasının radikalliğini teyit ettiği *Sermaye ve Emek*'inkini de kız kardeşine emanet etmişti. Öyleyse yıldızlar, yukarıya doğru bakmak zorunda olan mahpus için oyalanmadan daha fazla bir şey olmalıdır. Kuyrukluyıldızların doğası üzerine yapılan kavgalardan, tayf ölçümü buluşlarından, güneşin soğumasına dair varsayımlardan haberdar olmasını yıldızları seyretmeye borçlu olmadığını da ekleyelim. Onu yıldızlara yer vermeye götüren "yeterince ağırlık taşıyan bir tefekkür gerekçesi" söz konusuydu gerçekten. Kafesindeki mahpusun halini sayısız yıldız sisteminden ayrı düşmüş dünyalının haline, hapsedilmiş devrimcinin durumunu yerçekimi "polisine" mağlup olan kuyrukluyıldızların durumuna bağlayan açık seçik bir benzerlik bulunmaktadır kuşkusuz. Yoksa yazarımızın bir yandan bilimsel açıdan önemsiz olduğunu söylerken "yüzyıllardır atmosferimizin parmaklıklarına zincirlenmiş ... yalvaran mahpuslar" için sergilediği şefkat başka nasıl anlaşılabilir? Ama mahpus, kaderini paylaşan bu uçarı yaratıklara yakınlık gösterirken, düşünür de öteki tarafta, çekim "polisi" tarafında, astronomi meselesi ile siyasal ve sosyal mesele arasındaki temel bağı araştırır.

Tarafların böyle bölünmesi ancak 19. yüzyılı basite alan bir fikre sahip olanları şaşırtacaktır. 19. yüzyıl, semavi ümitlerin yerine dünyevi gerçekliklerin bilgisini ve fethini geçiren bilimin ilerlemesine ve eğitimin yararlarına budalaca bir inancın çağıdır bunlara göre. Ve doğa bilimini tarih bilimiyle, tarih bilimini insanlığın aydınlık yarınlara yürüyüşüyle birleştiren kısa bir düz çizgi çizerek, ilahi olanı böyle basit bir işlemle "sekülerleştirme" yolunda başı çekenler de devrimcilerdir tabii ki. Başkaları, doğrudur, çubuğu tersine bükmüştür. Onlara göre de budalalık çağı, Swedenborg'dan Hélène Blatavsky'e, batıl inançlar ve ruh çağırıcılığın hayalleri ve yanılsamaları içinde debelenmekten hiç kurtulamamıştır. Ama devrimcinin, kuyrukluyıldızlar ordusunun beyhude ihtişamı ile çekim gücünün karşı konulmaz kuvveti arasında kurduğu

bağı anlamak için biraz daha diyalektik bir zekâ gerekir. Gerilimin kökeni aslında daha gerilere uzanır. Gökcisimlerinin düzenli devri anlamındaki eski *révolution* kelimesi, "dünyevi şeylerin yönetim düzeninin şiddetle altüst oluşu, devrim" anlamını kazanmaya başladığında gerilim zaten mevcuttu. O zamandan bu yana sebepler birbirine karışmayı, bilimin dersleri ile düzenin veya devrimin nedenlerini, eylemin gerektirdikleri ile tarihin ilerlemesine ilişkin sorgulamaları, buranın fethi ile ötelere dair vaatleri birbirine bağlamayı ya da birbirinin karşısına koymayı sürdürdü.

Söz konusu olan öncelikle bilimin kimin için ve nasıl şahitlik yaptığıdır. Astronominin bu konuda iyi bir örnek olduğu bellidir. Astronomi, duyumsanabilir deneyimi kendisinden *belirgin biçimde* ayıran bilimdir. Ama bu ayırma birbirine karşıt iki biçimde görülebilir. Gökyüzünden dinsel örtüsünü çekip alan ve batıl inançların kurulu düzenin hizmetine sunduğu aldatıcı görünüşü ortadan kaldıran bilgi alanıdır astronomi. Ama aynı zamanda, tersine, insanların şeylerin gidişatını değiştirmeye dair boş iddialarıyla çelişen, değişmez düzenin bilgisidir. Ve gökcisimlerinin devinimine nesnelerin dünyaya düşmesiyle aynı yasaları veren çekim gücü elbette bu çiftanlamlılığı iki kat artırıyor. Yerdeki olayların değişmezliğini güçlendirme gibi bir bedel ödemeden göklerin düzeni farklılığından nasıl yoksun bırakılabilir ki? *Gökyüzü Sistemi*'nin yazarı, *Ancien Régime*'in, Devrim'in, İmparatorluk'un ve Restorasyon'un hizmetkârı Laplace'ın talihi de, gelip geçici göktaşlarına karşı zafer kazanmış siyasi şeylerin düzeni ile gezegenlerin düzenliliği arasındaki bu uyumun alegorisi gibidir.

Bilim de oportünist bilginler gibi sadece şeylerin düzenini kalıcılaştırmayı mı savunuyor acaba? Ancak gökyüzü mekaniği üzerine düşünmek tam tersi bir sonucu akla getirebilir pekâlâ. Eğer insanların düzeni felaketlerle dolu kargaşalara maruz kalıyorsa, gezegenlerin düzenini yansıtmıyor demektir. Keyfiliğiyle onun verdiği dersleri yanlış anlıyor demektir. Devrimler keyfidir, çünkü devirdikleri egemenlik düzenleri de öyledir. Devrimci "krizin" gerçekten son bulması, mutlakiyet ya da meşrutiyetin yeniden ku-

rulmasıyla olmaz. Hiçbir siyasi rejimle de olmaz, ancak toplumun örgütlenmesinin gökyüzü sisteminin yasalarına uymasıyla olur.

Ütopyacı olarak adlandırılanların akıl yürütmesi ilkesel olarak böyledir. Ama bu ütopya, çekim ve ağırlık kavramlarının nasıl anlaşıldığına bağlı olarak epey zıt yollara girebilir. Hemen en baştaki yöntem, bizatihi çekim gücü teriminin insanların düzenine nasıl tercüme edileceğine bağlıdır.

Gökyüzü Sistemi'nin yayımlanmasından sadece birkaç yıl sonra, Charles Fourier bütün toplumsal düzenlerin en büyük yıkıcı kusurunu ifşa eden *Evrensel Birlik Kuramı*'nı yazdı. Bu kusur çekim yasalarının inkârıdır. Kimi insanları kimi varlıklara ve kimi işlere doğru götüren, başkalarından kaçınmalarına yol açan doğal hareketlere karşı koyar. Gökcisimlerinin düzenli hareketinin bir benzeri olmasına rağmen tutkuların mekanizmasına ters düşer. Öyleyse mevcut toplumların düzeni kendiliğinden yıkıcıdır. Ahenkli toplum ise, alınyazılarını çekimlerle orantılı hale getirecektir. Ama kozmik düzen toplumsal örgütlenme için sadece bir model değildir. Aynı zamanda onun tam anlamıyla geleceğidir ve bu gelecek –Fourier'ye göre– sekiz yüz on dünya-içi varoluş, sekiz yüz on da dünya-dışı varoluş içerir. Burada temel bir nokta vardır: "Sekülerleşme"yi konu eden aceleci kuramcılar ne derse desin, radikal dönüşüm düşünürleri, dinsel selamete kavuşma vaatlerini tarihsel ilerlemeye aktarmaktan kaçınır.

Blanqui'nin bu küçük eserini gün ışığına ilk olarak çıkaran Miguel Abensour ile Valentin Pelosse'un gayet iyi gösterdiği gibi, aslında bunun tersi söz konusudur: İlerleme için sonsuzluktan başka uygun bir sahne tanımazlar.[2] Bedenlerin ve ruhların, bireylerin ve toplulukların ilerleyişinin gerekleriyle ancak zamanın ve uzayın sonsuzluğundaki varoluşların çoğulluğu başa çıkabilir. Toplumsal reform peşindekilere taklit edilecek örnek olarak önerilen gökci-

2. "Libérer l'Enfermé" (Hapsedilmişi Özgürleştirmek), Auguste Blanqui, *Instructions pour une prise d'armes. L'Eternité par les astres, hypothèse astronomique et autres textes*, yayıma hazırlayan ve sunan Miguel Abensour ve Valentin Pelosse, Editions de la Tête de Feuilles, 1972.

simlerinin bileşik ahengi değildir sadece. Gökyüzünün durumu ve tarihi de insani ilerlemenin patikası olarak varsayılır.

Gökyüzü artık iyiyle kötünün hesabının görüldüğü cennet olmaktan çıkar. Gökyüzü bir konak değil artık, diyecektir Jean Reynaud, toplumların ve hayatların kısa güzergâhında kesintiye uğrayan bir ilerlemenin yürüyüşünü sürdürdüğü, bireysel ruhların dünyanın büyük ruhu içinde eriyebilecek kadar mükemmelleştiği bir yoldur.[3] Toplu olarak insanlığın barınağı evrenin sonsuzluğudur. "Göklerin büyük tarihi," diyecektir Flammarion, "hakiki genel tarihtir".[4]

Öyleyse, gökyüzünün ahengine dair yasaların tutkulardan hayat bulan toplumsal düzene tercüme edilmesi için, gökyüzü perspektifini genişletip gezegen sistemimizin bilinen yasalarının ötesine geçirmek gerekir. Fourier'nin habercisi olduğu bu perspektif genişlemesi Blanqui'nin de akıl yürütme ufkunda yer alacaktır. Ama ikisinin arasında bu genişlemeyi şiddetle destekleyen başka türden bir ütopyacı vardır: Toplumsal düzeni, insanların tutkuları ile göklerdeki hareketler arasındaki taklit ilişkisi üzerine değil, bilimsel yasanın gücünün toplumu yöneten manevi güce tercümesi üzerine kurmak isteyenlerden biri. Bu kişi, kısa süre içinde Akıl Cumhuriyeti'nin ilham kaynağı olacak yeni bir dinin ütopyacı kurucusu, Auguste Comte'tur. Şöyle özetlenebilir Comte'un tuttuğu yol: Güneş sisteminin ötesine uzananları bilinemez olanın karanlıklarına itmek. Sadece gökyüzü mekaniğinin matematiksel yasalarıyla açıklanan gezegen sisteminin şimdiki durumunu evrimin son aşaması olarak ilan etmek. Bu aynı zamanda şu anlama da gelir: Gökcisimlerinde ve hareketlerinde geometrinin öğrettiği düzen modelinden başkasını tanımamak; onların kimyasal doğalarına ve başka yasalara, ısının mekanik enerjiye dönüşüm yasalarına bağımlılıklarına ilişkin her türlü düşünceyi dışlamak.

Blanqui'nin tercihiyse açıktır: Pozitivizm her şeyden önce bi-

3. Bkz. Jean Reynaud, *Terre et Ciel*, Paris, 1855, s. 275.
4. Camille Flammarion, *Astronomie populaire*, Paris, 1884, s. 820.

lini kurulu düzenin hizmetine sokan bir dindir. Jules Ferry'nin Cumhuriyeti'ne, III. Cumhuriyet'e esin veren Comte'un ılımlı talebelerinin, sosyolojinin mucidinin ilk kuramı ile 50'li ve 60'lı yıllardaki teokratik yanılgılarını karşıtlaştırma çabaları boşunadır. Despotlara hizmet eden hiyerarşinin başpapazı ile 30'lu, 40'lı yılların halka yönelik astronomi derslerinin profesörü bir ve aynı kişidir.[5] Siyasette olduğu gibi astronomide de bilim ile düzen arasındaki ittifaka karşı koymak için Comte'un çifte yasağını kırmak gerekir. "Evren sisteminin" dar bakışının, hiyerarşik düzene benzer bir kozmos olarak kapadığı sonsuz evreni yeniden açmak gerekir.

Göklerin düzenine dair muammalara ve göklerin tarihindeki bitmemiş maceralara evrenin saygınlığını yeniden kazandırmak gerekir. Başka bir yönden de bu düzeni, öncelikle gökcisimlerinin kimyasal bileşiminde ortaya çıktıkları halleriyle maddenin yasalarına geri götürmek gerekir. O zaman dünya sistemi, düzen hayranı başpapazların "manevi iktidarının" elinden kurtulacaktır. Böylece o büyük materyalizme iade edilmiş, sonsuz evrenin modern sahnesi de Epikuroscu atom yağmurunun ve stoacı sağaltıcı ateşin materyalizmine verilmiş olacaktır.

Böyle bir şey mümkündü, çünkü 1848 devrimlerinin bastırılmasını izleyen düzen yıllarında bizzat bilim insanları hem yeni bir astronominin temellerini atmış, hem de gökcisimleri ve yıldız sistemlerine doğuma ve ölüme tabi varlıklar olma kaderini iade etmişlerdi. Bir taraftan, Kirchoff, Huggins ve Peder Secchi'nin çalışmalarının damgasını taşıyan tayf analizindeki ilerlemeler vardı. Yıldız tayflarındaki çizgilerin analizi, yıldızların bileşimindeki temel cisimlerin belirlenmesine olanak veriyordu. Yıldızlar artık elementleri konu eden kimya biliminin elinden, dolayısıyla da bunun her türlü matematiksel düzenin ötesinde kurduğu büyük eşitlikten kaçamayacaklardı. Basit cisimleri ve onların farklı terkipler

5. Bu konuda *Yıldızlardan Ebediyete* metninin M. Abensour ve V. Pelosse tarafından yayına hazırlanan baskısındaki (*a.g.y.*) ek parçalara bakınız.

oluşturmasını düzenleyen sayı yasasından da kaçamayacaklardı (Blanqui'nin akıl yürütmesinin temeli de bu olacaktı). Bir başka taraftan da, gökyüzü hareketlerini yalnız kendine denk olmaktan çıkarıp ısının harekete dönüşümünün koşullarına götürüp dayayan Carnot'nun ikinci ilkesinin sonuçlarının geliştirilmesi vardı. William Thomson daha 1852'de ısının dağılma eğiliminin sonucunu dile getirecekti: "Geçmişte sonlu bir zaman aralığının öncesinde dünya, şimdikinin aksine, insanların yaşamasına uygun bir yer değildi, gelecekte de sonlu bir zaman aralığından sonra yine öyle olacak."[6] Bunun ardından gelen güneşin soğumasına, ısının tükenmesine dair büyük kaygı Schopenhauerci kötümserliği destekler. Gökyüzündeki düzenli devirler doğal düzenlerin istikrarını temin etmez artık. Evrimin son noktası, evrenin sahibi ve hükümdarı bir insanlığın geleceğini ise hiç garanti etmezler. Bileşimin birliği ve bütünün sonsuzluğu, ölümlülüğe boyun eğmiş bir evrenin tarihiyle bağdaştırılmak zorundadır.

Tekanlamlı bir ilerleme yasası yoktur. Oysa "toplumun geleceği" komünizm, bilimin ışığına dayanır. Bilimin meziyetleri konusunda Blanqui pozitivistler kadar net ve kuşkusuzdur. Komünizm gökyüzüne dair aynı bilgiyi paylaşan insanların eşitliğidir. "Bir düşünün," der devrimci, "bir gece, ansızın bütün askerler bilginlere dönüşmüş. Ertesi sabah subayların kışlaya gelişinin nasıl eğlenceli bir manzara ortaya çıkaracağını, gidişlerinin ise en azından koşu kararıyla, hızlı hızlı gerçekleşeceğini hayal edebiliyorum. Daha da iyisini düşleyin: Sihirli değneğin bir hareketiyle otuz sekiz milyon Fransız yukarıdaki askerler gibi bir dönüşüme uğramış. Yirmi dört saat içinde hükümetten bir iz bile kalmaz ve bir ayın sonunda toplum tekrar tıkır tıkır işlemeye başlardı."[7] Ancak hiçbir sihirli değneğin gerçeğe dönüştüremeyeceği bu eşitlik bir

6. William Thomson, "On a universal tendency in Nature to the dissipation of mechanical energy", aktaran: Jacques Merleau-Ponty, *La Science de l'univers à l'âge du positivisme*, Paris, Vrin, 1983, s. 235.

7. Louis-Auguste Blanqui, "Le communisme avenir de la société" (Toplumun Geleceği Komünizm), *Critique Sociale* içinde, Paris, 1885, c. 1, s. 178.

doğa ve tarih teleolojisine de dayanmaz. "Olan ile olmak isteyen arasında öyle bir mesafe vardır ki düşünce onu aşmayı başaramaz."[8] Kimilerine ne kadar tuhaf gelirse gelsin, eğitime inançla ilerlemeye inanç birbirinden mutlak olarak ayrıdır. Işık da teleolojik tarihin ağır ve muzaffer adımlarıyla ilerlemez. Hızlı yol alır ve her an sönebilir.

1850'li ve 1860'lı yıllarla gelen bilimsel keşiflerin, devrimcilerin zaten bir çizik yemiş umutlarını daha da soğuttuğunu düşünmemek gerekir öyleyse. Dikensiz, engebesiz bir ilerleme yolu bulunmadığı, daha bilinçli olanların 1848'den çıkardığı bir dersti. 1848 devriminin bozguna uğraması, aynı zamanda ilerlemenin *siyasi* bir bozguna uğraması, tahakkümün ışık karşısında silinen gölge gibi ilerleme yasasının cumhuriyetçi apaçıklığı karşısında yerinden olmasını bekleyen bir dünya görüşünün bozguna uğramasıydı. Daha geniş anlamda da, toplumsal adalet ve siyasi eşitlik davalarıyla bağlantılı bir "tarihin anlamı/yönü" fikrinin bozgunuydu bu. Tekleştirici bir tarih görüşü, tam da gericilerin tarih görüşüdür. 1830'larda cumhuriyetçi ve sosyalist düşüncenin önemli bir bölümünü Katolikliği insani birliğin gelişmesinin büyük ilerici gücü saymaya götüren bu görüş değil miydi, diye tartışır Blanqui. Auguste Comte kendince haklıdır: Düzenle uyum içindedir ilerleme. Düzensizliğin sebebi artık zamanın kesintili oluşuna ve mekânların çoğulluğuna bağlıdır; ve üstün bir düzensizlikten başka ne olabilir ki eşitlik?

Öyleyse mesele açıktır: Egemen kesimin iktidarı kendisinden zorla koparılmazsa ve bu iktidarı asla geri alamayacağı şartlar sağlanmazsa, ne tarih kendi başına bir şey yapabilir, ne de Aydınlanma'nın gelişimi. Eşitlerin seyredip anlamaya çalıştığı gökler hiçbir tembel düşünceyi beslemez. Gökleri ne kadar incelerse incelesinler, orada ilahi bir kader de, adımlarını geleceğe doğru götüren bir evrim de bulamazlar. Elbette göğün eşitlik yasalarına uyduğunu, ölümünden kaçmak için gerekli kaynakları bağrında bulundurdu-

8. *A.g.y.*, s. 211.

ğunu öğrenebilirler. Ama aynı zamanda, bu ölüme karşı hayat mücadelesinin ne başlangıcı, ne de sonu olan bir dram olduğunu, bu mücadeleyi örnek alanların belirsiz bir biçimde tekrarlanan ve ancak tek bir şeyden –yolun bitiminde bir mutlu son olmadığından– emin olunabilen bir mücadeleye mecbur kaldıklarını da öğrenirler.

Öyleyse devrimci, bilimin sunduğu herhangi bir güvenceye değil, tersine, sebeplerdeki bölünmüşlüğe bel bağlayabilir ancak. Çekim polisinin arkasında evrenin bileşiminin birliği vardır. Bileşim birliğinin arkasında bileşimleri oluşturan elementlerin birliği vardır. "Evren bir tür kan bağının birleştirdiği bir aileler topluluğundan başka bir şey değildir. Aynı düzende, aynı yöntemle sınıflandırılmış ve örgütlenmiş/düzenlenmiş aynı madde. Özdeş temeller ve yönetim kuralları." Evrenin düzeni kelimenin tam anlamıyla anarşiktir. Güneş gezegenlerin terkibini oluşturan malzemelerin aynısından oluşmuştur. O da gezegenler gibi elementlerin sentezine ve analizine dayanır. Alevler krallığının egemenliğinin yıkılıp yerini buharların karanlık ve soğuk hükmünün alacağı bir zaman gelecektir. Buradan çıkarılacak yalnız ilk sonuç bilimsel eşitlik ilkesi açısından tatmin edicidir; insanlığın eşitlikçi geleceği perspektifinden değil: Güneşle birlikte dünya da bu ebedi geceye gömülecektir.

Gökcisimlerinin "geometrik oranlılığını" kimyasal eşitliğe tabi kılan atomlara dair yasa öyleyse bir ölüm fermanını da yanında taşır. Madde bir atom kadar bile ne azalabildiğine ne de artabildiğine göre, harcanan ısı hareketle nasıl geri konabilir? Bunun için çekim gücünün şeylerin ebedi düzenini muhafaza etmenin dışında bir rol daha oynaması gerekir. Blanqui'nin çözümü basit ve anlamlıdır. Sönmüş yıldızlar ancak yeni kıvılcımlar yaratan çarpışmalarla yeniden tutuşabilir. Bu çarpışmaları meydana getirmeye muktedir tek kuvvet, gökcisimlerini birbiriyle çarpıştıran çekimdir. "İşte bu yüzden göçmüş yıldızların çarpışma ve buharlaşmasıyla dünyalar sonsuzluğun tarlalarında her dakika yenilenir." "(B)ütün cisimlerin ortak ve kalıcı özelliği olduğu için, çekim gücü büyük üretken

kuvvet, en abartılı şeyin bile zedeleyemeyeceği tükenmez kuvvettir. Bütün gök mekaniğini harekete geçiren ve gezegenleri bitmeyen seyahatlerine yollayan odur. Yeniden doğmuş yıldızlara darbelerin ısıya dönüştürmüş olduğu hareketlerini yeniden kazandıracak zenginlikte olan yine odur."

Doğa işte sadece bu yolla devrimciler lehine şahitlik eder. Muhafaza edici gücün kendini yeni güneşlerin ve yıldız sistemlerinin tükenmeyen yaratıcısı, devrimci bir güç olarak ortaya koyduğu diriltici çarpışmalar olmasa, bütün güneşler ölüme yazgılı olurdu. İnsanlar ışığı ve hayatı canlandıran bu kuvvete benzer bir rol oynamasalar, sermayenin, din adamlarının ve devletin bileşik kuvveti karanlığın ve ölümün egemenliğini bütün topluma yayardı. Baskı ve zulmün gecesini reddetme cüretini gösterenlerin cesareti! Barikatların arkasına "sıkışmış", "dövüşerek ölme" ânını beklemekle yetinmek yerine, cesareti muzaffer kılmak için gereken silahları yaratmak üzere, bir dakika durmadan harekete geçenlerin aklı! *Silahlı Bir Ayaklanma için Elkitabı*'nda isyancılara yapılan dur durak bilmez öneriler, tıpkı astronomik "diriltici çarpışmalar" varsayımını besleyen türden bir rasyonalite sergiler.

Bu uğraşın bir sonu yoktur öyleyse. Bunun sebebi, toplumların hayatının da çekim yasası uyarınca hükmeden bir güneşin çevresinde dönmek zorunda olması değildir. Sermayenin, Devletin ve Dinin karanlık ordularını ezip yok ettikten sonra eşit insanların onları canlandırmalarını zorunlu kılan eşyanın kaçınılmaz düzeni diye bir şey yoktur. Devrimlerin gücünü sınırlayan, geçiş biçimlerinin uğursuz diyalektiği gibi bir şey asla değildir. Sebep bu devrimlerin, kendisi de büyük kozmik zorunluluğun pençesindeki bir dünyada gerçekleşiyor olmasıdır sadece.

Bu büyük zorunluluk, yalnızca yıldızların ölümü ve dirilişi değildir. Aynı sahnenin sonsuza kadar tekrarlanmasıdır. Bu tekrar da sebeplerin atomik bileşim yasası ile sonsuzluk sahnesi arasındaki bölünmüşlüğünden çıkarsanır. Blanqui'nin akıl yürütmesi burada da basittir. Basit maddelerin sayısı sonlu olduğuna göre, bunların oluşturduğu bileşimlerin sayısı da, ne kadar büyük olursa olsun,

sonludur. Oysa zamanın sonsuzluğu içinde doldurulacak koskoca bir sonsuz vardır. Sonuç: Bütün özgün terkipler tükenip biter. Hayatın sürmesi sadece aynı hammaddenin değil, aynı terkiplerin, türlerin de yeniden kullanılmasıyla olabilir ancak. Evren bu özgün terkiplerin sonsuz kopyalarıyla doludur. Bize tıpatıp benzeyen ikizlerimizi barındırmış, barındıran ve barındıracak olan ikiz-dünyalarla doludur. Asla göremeyeceğimiz dünyalarda yaşayan milyarlarca özdeş kopyamızla birlikte vardık, varız ve var olacağız.

Kuşkusuz Blanqui'nin tezi en çok burada sorgulanmaya açıktır. Savın biçimi bile bunu zorunlu kılar. En azından "diriltici çarpışmalar" kuramının önceki ve sonraki bilimsel kuramlarda bir karşılığı bulunur. Daha önce Buffon bu kuramı öne sürmüştü, Arrhenius da bir süre sonra ona yeni bir formülasyon kazandıracaktı. Buna karşılık mümkün terkiplerin sonlu sayıda oluşu savı bilimsel olmaktan çok retorik bir nitelik taşır. Karşıtları Blanqui'ye, mümkün olan maddi durumların sayısının basit maddelerin mümkün terkiplerinin sayısıyla sınırlı olmadığı cevabını hemen yapıştıracaktır. Öyleyse bu tezin gücü tamamen insan eylemine, bu eylemin çerçevesine ve hedeflerine dair önerdiği alegoride yatar. Nitekim Blanqui tam da bu noktada yüzyılının ütopyacılarından ayrılır. Charles Fourier'den tutun, hayat bulunan dünyaların çokluğunun yılmaz savunucusu Lyonlu avukat Pezzani'ye ya da *Gök ve Yer* kitabı 1850 ve '60'larda çok sayıda baskı yapan, eski Saint-Simoncu meslekten astronom Camille Flammarion'a kadar, yıldızları ve toplumsal kötülükleri sorgulayan başkaları, uzayın ve zamanın sonsuzluğunu sonsuz ilerlemenin çerçevesi yapmıştı. İlerlemeyi yeryüzünden gökyüzüne, insanların tarihinden dünyaların tarihine taşımışlardı. Ama bu çerçevenin içinde bile, varlıkların sürekli yükselmesi, mükemmelleşmesi fikri ile sonsuzluk teması arasında bir bağlantı kurmuşlardı. Blanqui'nin bir hamlede koparıp attığı işte bu bağdır. Devrimcinin eylemini içine yerleştirdiği çerçeve olan Ebediyet, bireylerin ve toplu olarak insanlığın manevi anlamda sonsuz mükemmelleşmesi için hiçbir vaatte bulunmaz.

Tek vaadi, aynı maddi bileşimleri sonsuza kadar çoğaltmak ve

her yerde, ebediyen aynı durumlarla karşılaşan bir ikizler çokluğu üretmektir.

Aynı'nın sonsuz tekrarı: İlk bakışta, devrimcinin ve genel olarak eylem adamının en çok nefret etmesi gereken şey bu değil midir? Benzer gözlemlerin ardından, insanların "devasa çabalar" sarf etmesinin evren ölçeğinde "bir köstebek yuvasını bile" sarsmamasından, bu çabaların insanların birbirlerine karşı suçlar işlemekten, başlarına bela açmaktan başka bir şeye yaramadığından söz edilerek Eski Ahit'teki Vaiz'in bakış açısının daha da radikalleştirilmesine hadi tamam diyelim. Peki bu kendini beğenmişlik komedyasının milyarlarca kopya halinde sahneye konmasına ne demeli? Yüzyılın düşlediği gibi ardışık varoluşların tersine, bu çoğaltılmış temsiller hiçbir ilerleme, hiçbir ders barındırmaz. Birbiriyle iletişimsiz dünyalarda yaşayan, aynı elementlerden oluşmuş milyarlarca Blanqui'nin, ikizlerinin tarihinden en ufak bir ders çıkarma umudu yoktur. "Şu dakikada, gökyüzündeki ülkelerin hepsinde, içi içini yiyerek Taureau Kalesi'nde yatan ve benim gibi zindandaki ikizlerini düşünen yığınla ikizim var. Bize bir uyarı yollayıp akıl vermek için vaktin çok geç olduğu konusunda hepimiz hemfikiriz; ama zamanında kendi kendimize bir yol akıl edemediğimiz için de yazıklar olsun; birimiz kendi kendine akıl etseydi bu hepimize yeterdi. 'Sen kendine yardım et, felek de sana yardım eder.' Dünyanın olmayan-başlangıcından bu yana ölmüş olanlarımız hep böyle düşündü; şimdiden sonra dünyanın olmayan sonuna kadar da henüz çok genç ya da doğmamış olan milyarlarcamız sıraları geldiğinde böyle düşünecek. Bu da her birinin bir hücreye tıkılmış, hepsi kendi ikizine sahip prangalar ve örümceklerle oda arkadaşlığı yaparak Taureau Kalesi'nden geçmiş ya da geçecek olduklarını gösterir."

Dolayısıyla mesele, böylesine iç karartıcı bir kesinlik varken eyleme geçmenin mümkün olup olmaması değildir. Çünkü kesin olan şey, hep aynı biçimde eyleme geçmemenin imkânsızlığıdır tam da. Ama bizi tarihsel zorunluluğa inanç gibi çok daha kötü bir köleliğin elinden kurtaran da, eyleme hep aynı risklerle yeniden

başlamanın bu "iç karartıcı kesinliğidir". Öyleyse belirleyici adım, tekrarı bizatihi tekrarın aleyhine çevirmektir. Gariptir, on yıl sonra Blanqui'nin komünist ve ayaklanmacı kaygılarından en uzak görünen düşünür, Friedrich Nietzsche, aynı çözümü kuracaktır kafasında. Çünkü o da –dengeyi farklı bir biçimde yorumlasa bile– en büyük tehdidi bir denge halini varsaymakta görür. Blanqui için denge kapitalist ve devletçi düzenin yüzüdür ve pozitivist astronominin onay mührünü de taşır. Nietzsche ise, bilimcilikle (*scientisme*) beslenen sosyalist idealden çizgiler de atfettiği son insanın saltanatıyla özdeşleştirir dengeyi. Ama ebedi dönüşün temellerini açıklığa kavuşturan 1881 yılının notları meseleyi Blanqui ile aynı terimlerle ortaya koyar: ya tekrar ya ölüm – ya güneş oyununun ebedi devamı ya da hayatı pençesine alan büyük soğuk. Öyleyse, tekrar varsayımı, ilahi takdiri reddedenler için ölümcül dengenin tek alternatifi olarak ortaya çıkar. "Kuvvetler dünyası hiçbir eksilmeye katlanamaz. Çünkü öteki türlü zamanın sonsuzluğu içinde zayıflar ve yok olurdu. Kuvvetler dünyası hiçbir hareketsizliğe katlanamaz. Çünkü öteki türlü hareketsizleşir ve varoluşun saati dururdu. Dolayısıyla kuvvetler dünyası asla bir dengeye kavuşamaz, bir an bile durup dinlenemez, kuvveti ve hareketi her zaman aynı büyüklüktedir. Dünyanın *ulaşabileceği* durum ne olursa olsun, dünyanın o duruma zaten ulaşmış olması gerekir; hem de bir kere değil, sayısız kere. Şu içinde olduğumuz an bile: Bu an da daha önceleri ve defalarca ortaya çıkmıştı, bütün kuvvetlerin tam şimdi olduğu gibi dağılmış olacağı bir halde yine geri gelecektir."[9]

Blanqui'de olduğu gibi Nietzsche'de de bilimsel savdan daha önemli olan, gözler önüne serilmeye çalışılan şeydir: tekrarın bağrındaki yarılma. Tekrar teslimiyeti getirmez. Tersine ikiye bölünür ve bu bölünme her defasında bir tekrarın bir başkasının karşısına konmasını zorunlu kılar. Çünkü karşı taraftakiler, her defasında kendilerine benzer bir biçimde geri gelecek ve aynı durumları ye-

9. Nietzsche, *Le Gai Savoir, Fragments Posthumes*, çev. P. Klossowski, Gallimard, 1967, s. 386; Türkçesi: *Şen Bilim*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say, 2011.

niden yaratacaktır. "Seni tüketen o adam ebediyen geri gelecek, küçük adam."[10] Vasatlığın (Nietzsche) ya da baskının (Blanqui) ebedi geri dönüşü karşısında, zarların her yeniden ortaya çıkışında bir kere daha diriltici çarpışmadan yana kumar oynamak gerekir. Çünkü vasatlığa ya da baskıya karşı çıkabilecek olanlar sadece ve sadece aynı durumun yinelenip duracağını ve her defasında bütün yinelemeler için seçim yapıyor gibi davranmak gerektiğini bilen – yani, bunu bir aksiyom olarak kabul eden– kişilerdir.

Nietzsche ve Blanqui karşılaştırıldığında bu seçime en radikal koşulları bağlayan yine de Blanqui'dir. Nietzsche tekrarı ardışık dünyalarla sınırlarken Blanqui tekrarı eş-varoluşlu sonsuz sayıda dünyaya yayarak çoğalttığı için değil sadece. Blanqui aynı zamanda bu bilginin yeni bir insan ya da bir tür insan-ötesi varlık oluşturabileceğini yadsır. Ancak her türden umudu yadsımaz. Durumların aynı kahramanlarla ebediyen tekrar sahnelenmesi meselelerin hep aynı olduğu ve ebediyen aynı kalacağı anlamına gelmez. İlerleme umudunun üstü çizilir. Geriye yolların çatallanması umudu kalır. Benzer her yol ağzında farklı bir yola sapılabilir. Milyarlarca başka Blanqui, deneyimlerinden dersler çıkarıyor demek değildir bu: "Birden çok ikizin daha tedbirli davranıp sağa ya da sola dönmeyi akıl etmiş ve kaderlerini beceriksizlerin kaderinden ayırmış olmasını umuyorum. Umuyorum ama kuşkuluyum. Böyle farklılaşmalar fizyoloji yasalarına çok ters düşer." Öyleyse "ikizleri iki farklı yola sokacak" şey sadece tesadüfler olabilir. Auguste Blanqui kişisini oluşturan atomların bu öngörülmezlik eğilimi de iki farklı biçimde kendini gösterebilir. Değişik koşulların rasgele birbirini izlemesi sonucunda başka bir Blanqui zararsız bir yurttaş olabilir belki. Ama bu arada başka bir Blanqui de belki ayaklanmada talihin döndüğünü görebilir. Tesadüflerin işini yapmasını durup beklemek gerektiği anlamına gelmez bu. Kuşkusuz bir defasında da ayaklanmanın zafere ulaşmasını sağlayacak olan yine

10. Nietzsche, *Also spracht Zarathoustra*, Insel Verlag, s. 222; Türkçesi: *İşte Böyle Dedi Zerdüşt*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Pinhan, 2011.

tesadüflerdir. Hiçbir iradi plan zarların atılmasına bel bağlama zorunluluğunu ortadan kaldırmaz. Ama buna karşılık akıllı ve cesur insanların, *hiçbir şeyi tesadüfe bırakmadan*, bütün ayrıntılarıyla ince ince hazırlayıp uygulamaya sokmadıkları bir ayaklanmayı da tesadüfler asla zafere ulaştırmaz. Tesadüfe bırakılacak tek şey, onun özüne denk düşen şeydir: bahtı açık bir çatallanma.

Öyleyse her adımda tesadüfü hem inkâr etmek hem de kabullenmek gerekiyor. Belki de bu bedel karşılığında milyarlarca Blanqui'den biri, özgün insanların dünyasının ışığının parladığını görecek bir defasında. Belki de milyarlarca Blanqui'den biri, asla haberdar olamayacağımız gezegenlerden birinde ışığın parladığını zaten görmüştür. Böyle bir şey uzayın ve zamanın sonsuzluğu ölçeğinde hiçbir şeyi değiştirmez elbette. Boyun eğmenin hapishanesinden kurtulmak için ömrünü iktidarın hapishanesinde geçirmeye razı olan kişi bütün bunların yaşandığı dünyanın da, diğer bütün dünyalardan ayrılmış ve onlar gibi hatırasını aktaramadan yok olmaya mahkûm, kuşatılmış bir yer olduğunu bilir. Eğer bütün bunları biliyorsa, makul bir biçimde imkânsızı umabilir ve deneyebilir. "Hapisteki"nin, her türlü zorunluluğa hayran bugünün siyahbeyaz aynasında yeniden kulak vermeye değer, inanılmaz mesajı budur. Düşünce veya eylem devrimcilerinin hangisi eylemin "nesnel koşulları" ile girişimindeki cesaret arasında böyle derin bir yarık olduğunu dile getirmiştir? Daha sonra gelenlerin onu kafalarında tarihin yasalarından maalesef bihaber, uslanmak bilmez bir komplocu şeklinde iç rahatlatıcı bir imgeyle canlandırmayı tercih etmiş olmasına şaşırmamalı.

■

L'ÉTERNITÉ

PAR LES ASTRES

HYPOTHÈSE ASTRONOMIQUE

A. BLANQUI

PARIS
LIBRAIRIE GERMER BAILLIÈRE
RUE DE L'ÉCOLE-DE-MÉDECINE
1872

Yıldızlardan Ebediyete
Librairie Germer Baillière, 1872 basımı

YILDIZLARDAN EBEDİYETE

I. EVREN – SONSUZLUK

Evren zaman ve uzay içinde sonsuzdur; ezeli, ebedi, sınırsız ve bölünmezdir. Canlı ve cansız, katı, sıvı ve gaz, bütün cisimler bizzat kendilerini ayıran şeylerle birbirlerine bağlanır. Her şey birbirine tutunur. Gökcisimleri silinseydi geriye uzay kalırdı, elbette bomboş, ama üç boyutuyla, uzunluk, genişlik ve derinliğiyle bölünmez ve sınırsız uzay.

Pascal o muhteşem üslubuyla, "evren, merkezi her yerde olan, çevresi hiçbir yerde olmayan bir çemberdir," demişti. Sonsuzluğun bundan çarpıcı bir imgesi olabilir mi? Daha da kesinleştirerek onun gibi söyleyelim: Evren, merkezi her yerde olan, yüzeyi hiçbir yerde olmayan bir küredir.

İşte evren önümüzde, kendini gözlem ve akıl yürütmeye sunuyor. Sayısız gökcismi parıldıyor derinliklerinde. Yüzeyi hiçbir yerde olmayan bu kürenin "merkezlerinden birinde" olduğumuzu varsayalım ve dünyanın sınırlarının ötesinde bulunan bu yüzeyin var olduğunu kabul edelim bir an için.

Bu sınır katı mı, sıvı mı, gaz mı olurdu? Bu sınırın doğası ne olursa olsun, sınırladığı ya da sınırlar gibi göründüğü ne ise, onun bir devamına dönüşür. Bu noktada ne katı ne sıvı ne de gaz, hatta ne de esir, hiçbir şeyin var olmadığını düşünelim. Sadece boş, karanlık uzay olsun. Yine de bu uzay üç boyuta sahip olur ve zorunlu olarak sınırında, yani devamında aynı türden yeni bir uzay parçası bulunurdu; sonra bir parça daha, ardından bir parça daha, böyle böyle, tanımsızca yinelenirdi.

Sonsuzluk kendisini bize ancak *tanımsızlık* (*l'indéfini*) yüzüyle sunabilir. Uzaya bir sınır bulmanın, hatta bu sınırı tahayyül etmenin aşikâr imkânsızlığı dolayısıyla, sonsuzluk ve tanımsızlık bizi birbirine götürür. Sonsuz evren elbette kavranamaz bir şeydir ama, sınırlı evren de saçmadır. Dünyanın sonsuzluğunun böyle mutlak bir kesinliğe sahip olması, kavranamaz olmasıyla birlikte ele alındığında insan zihnini bunaltan en can yakıcı sıkıntılardan birini oluşturur. Kuşkusuz bir yerlerde, evrende dolaşan kürelerden birinde bizim nüfuz edemediğimiz muammaları kavrayacak kadar güçlü beyinler vardır. Biz kıskandığımızla kalalım.

Bu muamma uzayda sonsuzluk için olduğu gibi zamanda sonsuzluk için de geçerlidir. Dünyanın ebediliği, uçsuz bucaksızlığından daha da canlı bir biçimde kavrar kişinin aklını. Eğer evrenin sınırlarını kabul etmek mümkün değilse, var olmaması düşüncesine nasıl tahammül edilir? Madde hiçlikten çıkmış değildir. Hiçliğe dönecek de değildir. Madde ezeli ve ebedidir, yok edilemez. Sürekli dönüşüm içinde de olsa bir atom kadar bile, ne azalabilir ne de artabilir.

Madde zaman içinde sonsuzsa neden yayılımında da sonsuz olmasın? İki sonsuzluk birbirinden ayrılmaz. Çelişki ve saçmalıktan kaçınılacaksa, biri diğerini gerektirir. Bilim uzay ile içinde gezinen küreler arasında bir karşılıklı bağımlılık yasasını henüz bulmuş değildir. Isı, hareket, ışık, elektrik bütün uzay için bir zorunluluktur. Uzman kişiler uzayın hiçbir parçasının dünyaları yaşatan bu ışıl ışıl ateşlerden yoksun olmadığını düşünüyor. Küçük eserimiz tamamen, sonsuz sayıda kürenin uzayın sonsuzluğunu doldurduğu, hiçbir köşenin karanlık, yalnızlık ve hareketsizlik içinde kalmadığı yolundaki bu görüşe dayanıyor.

II. TANIMSIZLIK

Sonsuzluğa ilişkin kabaca bir fikir oluşturmak için bile tanımsızlıktan hareket etmemiz gerekir ve bu kaba haliyle bile sonsuzluk fikri muazzam bir görünüme bürünür. Yaklaşık 15 santimetreye sığdırılan altmış iki rakamlı, 20 oktodesilyon fersahlık bir mesafeyi veya daha tanıdık terimlerle dünyanın güneşe uzaklığının milyar kere milyar kere milyar kere milyar kere milyar katını belirtir.

Şimdi buradan güneşe kadar giden, yani artık 15 santimetre değil 37 milyon fersah uzunluğunda olan yeni bir rakam dizisini canlandırın kafanızda. Bu sayının belirttiği mesafe insanı ürkütmez mi? Şimdi bu mesafeyi birim olarak alın ve şöyle bir sayı düşünün: Sayıyı oluşturan rakamlar dizisi dünyadan o mesafedeki yıldıza, saniyede 75.000 fersah yol alan ışığının bize ulaşması için bin yıldan fazla süre o yıldıza kadar uzansın. Dile getirecek yeterli zaman ve kelime olsa, böyle bir hesaptan nasıl bir mesafe çıkar!

Aklın sınırları aşılmadan, ama sonsuzluğun da yanına bile yaklaşılamadan, *tanımsızlık* işte böyle, istendiği kadar uzatılabilir. Her söylenen ne kadar korkunç bir uzaklığı belirtirse belirtsin, eğer söz konusu olan sonsuzluksa, saniyede bir kelime söylenerek milyarlarca milyar yüzyıl konuşulsa da onun sözü bile edilmeyecek bir parçasından başka bir şey ifade edilmiş olmaz.

III. YILDIZLARIN MUAZZAM UZAKLIĞI

Evren gözlerimizin önünde sonsuza kadar uzanıyor gibidir. Yine de bize sadece küçük bir köşesini gösterir. Güneş samanyolunun, gece gök kubbesine saçılmış parça parça takımyıldızlarından oluşan ve gökyüzünün yarısını kaplayan o büyük yıldız topluluğunun yıldızlarından biridir. Ötelerde, gökyüzüne asılı belli belirsiz noktalar, mesafenin sönükleştirdiği başka gökcisimlerine işaret ediyor; daha da uzaklarda, gözün ulaşamadığı derinliklerde teleskoplar bulutsuları, küçük, beyazımsı toz birikintilerini, en gerilerdeki samanyollarını seçer gibi oluyor.

Bu cisimler muazzam uzaklıklardadır. Aralarında en parlak birkaçı, Sirius (Akyıldız), Altair ve Lir Takımyıldızı'ndaki Vega için bir ıraklık açısı bularak uzaklık hesabı yapmaya çalışan astronomların bütün çabaları boşa çıkmaktadır. Ulaştıkları sonuçlar inandırıcılıktan yoksun ve sorunlu olmayı sürdürüyor. Bu sonuçlar yaklaşık, daha doğrusu asgari bir uzaklık verir ve en yakın yıldızları 7.000 milyar fersah uzağa atar. En iyi gözlemlenmiş durumda olan Kuğu Takımyıldızı'nın 61. yıldızı için hesaplar 23.000 milyar fersah, ya da dünyanın güneşe uzaklığının 658.700 katı gibi bir sonuç verir.

Saniyede 75.000 fersah hızla ilerleyen ışık bu mesafeyi on yıl üç ayda alır. Saatte on fersah hızla, bir dakika durmadan, hiç yavaşlamadan giden bir trenle yolculuk ise 250 milyon yıl sürer. Aynı trenle güneşe 400 yılda gidilebilirdi. Bir yılda 233 milyon fersah

yol alan dünya, Kuğu Takımyıldızı'nın 61. yıldızına ancak yüz bin yıl sonra varabilirdi.

Yıldızlar bizimkine benzer güneşlerdir. Sirius'un yüz elli kere daha büyük olduğu söyleniyor. Olabilir, ama doğrulamasını yapmak zordur. Kuşkusuz bu ışıldayan ateşlerin büyüklükleri birbirinden çok farklı olmalıdır. Ancak karşılaştırma yapmak imkânlarımızın ötesindedir; büyüklük ve parlaklık farkları bizim için aslında sadece uzaklık sorunları, ya da belirsizlik sorunları olabilir. Yeterli veri olmadan değerlendirme yapmaya kalkmak ihtiyatsızlık olur.

IV. YILDIZLARIN FİZİKSEL YAPISI

Doğa, bütün eserlerine hâkim olan bir genel tasarımdan hiç uzaklaşmadan, organizmaları ortamlara uyumlu hale getirme sanatında harikalar yaratır. Basit değişikliklerle tiplerini imkânsız denecek kadar çoğaltır. Benzer biçimde, gökcisimlerinde dünyamız sakinleriyle hiçbir benzerlik taşımayan fantastik durumların ve varlıkların bulunduğu da, hatalı olarak varsayıldı. Sayısız biçim ve mekanizma olduğuna hiç kuşku yok. Ama plan ve malzemeler değişmeden kalır. Evrenin birbirine en uzak köşelerinde hayvanların varoluşunun sinir merkezlerine dayandığı ve elektriğin ana ilke olduğu tereddüt etmeden öne sürülebilir. Bütün diğer donanımlar bunlara bağlı olarak ve ortamlara uyan bin bir farklı biçimde oluşmuştur. Sayılamayacak kadar çeşitli organizma dizileri sergileme durumunda olan bizim gezegen topluluğumuzda da durum elbette böyledir. Neredeyse sınırsız olan bu çeşitliliği görmek için dünyadan ayrılmak bile gerekmez.

Sık sık burnu sürtülen bir kendini beğenmişlikle, yerküremizi gezegenlerin şahı olarak değerlendirdik hep. Kibrimiz yüzünden çevremizde pervane olduğunu sandığımız topluluğun arasına, aslında neredeyse fark ettirmeden dahil olmuş gibiyiz. Gökcisminin fiziksel yapısını belirleyen yoğunluğudur. Oysa yoğunluğumuz güneş sisteminin kiyle kesinlikle aynı değildir; bizi güneş ve büyük gezegenlerden oluşan asıl ailenin neredeyse dışında bırakacak ufacık bir istisnadır. Gezegenler dizisinde, Merkür, Venüs, Dünya ve

Mars'ın hacmi 2.417'de 2'den, Güneş'i de katarsak 1.281.684'te 2'den ibarettir. Neredeyse bir hiçiz!

Böyle bir oransızlık karşısında, yalnızca birkaç yıl öncesine kadar meydan gökcisimlerinin yapısına dair fantazilere bırakılmıştı. Kuşku duyulmayan tek şey onların bizimkine hiç benzememesi gerektiğiydi. Yanılıyorlardı. Tayf analizi gelip bu yanılgıyı giderdi ve görünüşün tam aksi yönde olmasına rağmen evrenin bileşiminin birliğini kanıtladı. Biçimler sayısızdır, ama unsurlar hep aynıdır. Burada bütün diğer soruları neredeyse hiçleştiren en tepedeki ana meseleye dokunmuş oluyoruz; bu yüzden ayrıntıya girmeli ve bilinenden bilinmeyene gitmeliyiz.

Yeni bir haber gelene kadar, yerküremizde doğanın elinde, özgün unsurlar niteliğinde, isimleri aşağıda verilen 64 *basit madde* bulunuyor. "Yeni bir haber gelene kadar," diyoruz, çünkü birkaç yıl öncesine kadar bu maddelerin sayısı sadece 53'tü. Arada bir, oksijenle yaptıkları inatçı bileşiklerden kimya aracılığıyla, zorlukla ayrıştırılan birtakım metallerin bulunması üzerine isim listesi gelişiyor. Bu 64, yüzü bulabilir, muhtemeldir. Ama ciddi oyuncuların sayısı 25'in ötesine geçmeyecek. Diğerleri sadece figüran olarak boy gösterecek. Bunlara *basit maddeler* adı veriliyor, çünkü şimdiye kadar indirgenemez oldukları görüldü. Önem sıralarına göre onları şöyle sıralıyoruz:

1. Hidrojen	12. Klor	23. Brom
2. Oksijen	13. İyot	24. Bizmut
3. Azot	14. Demir	25. Çinko
4. Karbon	15. Magnezyum	26. Arsenik
5. Fosfor	16. Bakır	27. Platin
6. Kükürt	17. Gümüş	28. Çinko
7. Kalsiyum	18. Kurşun	29. Altın
8. Silisyum	19. Cıva	30. Nikel
9. Potasyum	20. Antimon	31. Berilyum
10. Sodyum	21. Baryum	32. Flor
11. Alüminyum	22. Krom	33. Manganez

34. Zirkonyum
35. Kobalt
36. İridyum
37. Bor
38. Stronsiyum
39. Molibden
40. Paladyum
41. Titan
42. Kadmiyum
43. Selenyum
44. Osmiyum
45. Rubidyum
46. Lantan
47. Tellür
48. Tungsten
49. Uranyum
50. Tantal
51. Lityum
52. Niyobyum
53. Rodyum
54. Didimyum
55. İndiyum
56. Terbiyum
57. Talyum
58. Toryum
59. Vanadyum
60. İtriyum
61. Sezyum
62. Rutenyum
63. Erbiyum
64. Seryum

İlk dört sıradaki hidrojen, oksijen, azot ve karbon doğanın büyük oyuncularıdır. Etkileri öyle evrenseldir ki, hangisine öncelik vermek gerektiğini bilemiyor insan. Yine de bütün güneşlerin ışığı o olduğu için hidrojen başta bulunuyor. Bu dört gaz, kalsiyum, fosfor, kükürt, sodyum ve potasyumu da vs. aralarına alarak, ama neredeyse tek başlarına, organik maddeyi, bitkiler ve hayvanlar âlemini oluştururlar.

Hidrojen ve oksijen suyu; klor, sodyum ve iyodun da katılımıyla denizleri meydana getirir. Silisyum, kalsiyum, alüminyum, magnezyum ise oksijen ve karbonla birleşerek yerbilimsel oluşumları, yeryüzü kabuğunun üst üste katmanlarını ortaya çıkarır. Değerli metaller, doğada insanlar arasında olduğu kadar önemli değildir.

Kısa bir süre öncesine kadar bu elementlerin yerküremize özgü olduğu sanılıyordu. Mesela güneş üzerine, güneşin bileşimi, ışığın kökeni ve doğası üzerine ne polemikler yapıldı! *Yayım* ve *dalgalanma* üzerine büyük tartışma daha yeni tamamlandı. Artçı çatışmaların sesi hâlâ yankılanıyor. Muzaffer *dalgalanmalar,* başarılarının üzerine şöyle epey fantastik bir teorinin iskeletini çatmıştı: "Herhangi bir gezegen gibi basit, ışık geçirmez bir cisim olan güneş iki atmosferle sarılıdır; bizimkine benzeyen birincisi bir şemsiye gibi güneşin yerlilerini, fotosfer adı verilen ikincisinden, o

ezeli ve tükenmez ışık ve ısı kaynağından korur."

Genel kabul gören bu öğreti, tersini düşündüren analojilere rağmen, uzun bir süre bilim dünyasında hüküm sürdü. Ayaklarımızın altında homurdanan ateş, dünyanın da bir zamanlar bugünkü güneş gibi olduğu doğrultusunda yeterince kanıt sunar; oysa dünya kalıcılık özelliği taşıyan bir elektriksel fotosfere asla sahip olmamıştır.

Tayf analizi bu yanlışları ortadan kaldırdı. Tükenmeyen, daimi bir elektrik söz konusu değildir; söz konusu olan, başka yerlerde olduğu gibi oksijen yardımıyla yanan hidrojendir basbayağı. Tam güneş tutulması sırasında ayın oluşturduğu daireden dışarı taşan pembemsi kabartılar alev alev yanan bu gazın devasa fışkırışlarıdır. Güneş lekelerine gelince, bunları gaz kütlelerinde açılmış çukurlar olarak tasarlamak doğruydu: Uçsuz bucaksız yüzeylerin üzerindeki fırtınaların sağa sola süpürdüğü hidrojen alevlerinin arasından siyah bir katılık olarak değil, göreli bir karanlık olarak görülebilen, ya sıvı halde ya da çok sıkıştırılmış bir gaz halindeki yıldızın çekirdeği.

Dolayısıyla ateş püsküren yaratıklar hayal etmeye gerek kalmadı. Paris ve Londra sokaklarını nasıl aydınlatıyorsa, evreni de aydınlatan iki element işte karşımızda duruyor. Işık ve ısının yayılmasını sağlayan onların birleşmesi. Organik hayatı yaratan ve sürdüren bu birleşmenin ürünü olan ise su. Su olmazsa, atmosfer olmazsa, bitkiler ve hayvanlar da olmaz. Ay gibi bir kadavradan başka bir şey ortaya çıkmaz.

Hayat vermek için yıldızlardaki alev okyanusları, geliştirmek için gezegenlerdeki su okyanusları halinde hidrojen ile oksijenin birliği, maddenin yöneticisidir; ateş ve su olarak iki zıt hallerinde de bu ikisine sodyum eşlik eder. Güneş tayfında ilk çizgide parlayan sodyumdur; denizlerin tuzunun ana bileşeni de odur.

Ufak dalgalanmaları bir yana, bugün bu kadar sakin olan denizler, yerküremizin lavları üzerinde her şeyi yutan alevlerin dönüp durduğu sıralarda bambaşka fırtınalar görüp geçirmiştir. Aynı hidrojen ve oksijen kütlesi söz konusudur; ama nasıl bir başkala-

şimdir bu! Evrim tamamlanmıştır. Güneşte de aynı şekilde tamamlanacaktır. Güneş lekeleri, hidrojenin yanınasında zamanla durmadan büyüyecek ve kalıcılaşacak geçici boşlukları açığa vuruyor şimdiden. Geçecek zaman yüzyıllarla ölçülecek kuşkusuz, ama yokuş aşağı gidiyoruz.

Güneş gerileme devrinde bir yıldızdır. Hidrojen ile oksijenin birleşme ürününün tekrar iki elementi oluşturmak üzere ayrışamayacağı, olması gerektiği gibi, su olarak kalacağı bir gün gelecek. O gün alevlerin saltanatının bittiği, son sözü deniz olacak su buharının devrinin başladığı gün olacak. Bu buharlar düşmüş yıldızı büyük kütleleriyle sararken bizim gezegenimizde de ebedi gece başlayacak.

Bu son ölümcül vade dolmadan önce insanlığın epeyi şey öğrenecek zamanı olacak. Gezegenimizi oluşturan 64 *basit maddenin* yarısının güneşi, yıldızları ve diğerlerini de oluşturduğunu tayf ölçümü sayesinde daha şimdiden biliyor insanlık. Evrenin ışığı, ısıyı, organik hayatı alev ya da su halindeki hidrojen ve oksijenden elde ettiğini biliyor.

Bütün basit maddeler güneş tayfında kendilerini göstermiyor; buna karşılık güneş ve yıldız tayfları bizim bilmediğimiz elementlerin varlığına da işaret ediyor. Ancak bu bilim henüz genç ve deneyimsiz. Sadece ilk sözünü söylemiş durumda şimdilik ve bu söz kesinlik taşıyor. Gökcisimlerinin elementleri her tarafta birbirine özdeştir. Gelecekte de her gün bu özdeşliğe yeni kanıtlar bulunacak. Sistemimizdeki gezegenler arasında benzeşmenin önünde aşılmaz bir engel gibi görünen yoğunlukların çok farklı olması, yoğunluğu bizimkinin dörtte biri kadar olan güneşte demir (yoğunluğu 7,80), nikel (8,67), bakır (9,95), kobalt (7,81), kadmiyum (8,69), krom (5,90) gibi metaller bulunması karşısında önemini büyük ölçüde yitiriyor.

Farklı kürelerde basit maddelerin eşit olmayan oranlarda bulunmasından ve bunun da yoğunlukların farklılaşmasına yol açmasından daha doğal bir şey olamaz. Bir bulutsuyu oluşturan malzemeleri ağırlık yasaları bakımından gezegenlerdekinden daha yu-

karıya koymak gerekir; ama bu durum, basit maddelerin bulutsunun bütünü içinde bu yasalar sayesinde belli bir düzenle dağılmak üzere birlikte var olmasını engellemez. Bizim sistemimizde de, ilk bakışta nasıl görünürse görünsün, diğer yıldız topluluklarında da olan tam olarak budur. Bu olgunun ne gibi şartlar doğurduğunu ileride göreceğiz.

V. LAPLACE'IN EVRENİN OLUŞUMU ANLAYIŞI ÜZERİNE GÖZLEMLER – KUYRUKLUYILDIZLAR

Laplace varsayımını Herschel'in teleskopuyla yaptığı gözlemlere dayandırır. Kendini hepten matematiğe vermiş olan ünlü geometrici gökcisimlerinin hareketiyle çokça uğraşırken, doğalarıyla pek az ilgilenir. Fizik konusuna basit ifadelerle şöyle bir değinip geçer ve hızla daimi hedefine, kütle çekimi hesaplarına döner. Teorisi bariz şekilde iki ana zorlukla karşı karşıyadır: bulutsuların kökeni ve yüksek sıcaklığa sahip olması ile kuyrukluyıldızlar. Bulutsuları şimdilik bir yana bırakıp kuyrukluyıldızlara bakalım. Sisteminde bir türlü kuyrukluyıldızlara uygun bir yer bulamayan yazar, başından savmak için onları yıldızdan yıldıza gezinmeye gönderir. Kuyrukluyıldızlarla başa çıkmak için biz onları takip edelim.

Bugün, kendilerini itip kakan, yüzlerce biçimde çekiştirip duran, güneşin ateşiyle şişirip sonunda lime lime ederek uzaklara savuran büyük gezegenlerin elinde oyuncak olmuş kuyrukluyıldızlara herkes derin bir küçümsemeyle bakıyor. Ne büyük bir düşüş! Kuyrukluyıldızların ölüm habercileri olarak selamlandığı eski zamanlarda nasıl alçakgönüllü bir saygı gösterilirdi onlara oysa. Zararsız oldukları anlaşıldıktan sonra da ıslıklanıp yuhalanır oldular! İnsanların ne mal olduğu buradan belli oluyor.

Yine de bu saygısızlıkta hafif bir endişe zerresi yok değil. Kâhinler çelişkilere düşmekten kaçınmaz. Arago da kuyrukluyıldız-

ların kesinlikle bir hiç olduğunu yirmi defa ilan ettikten, cam bir kapta pompalarla elde edilen en mükemmel boşluğun bile kuyrukluyıldızları oluşturan maddeden daha yoğun olduğuna teminat verdikten sonra, eserlerinden birinin bir bölümünde "Dünyanın bir kuyrukluyıldız uydusuna dönüşmesi ihtimal dışı bir olay değildir," der.

Öylesine ağırbaşlı ve ciddi bir bilgin olan Laplace da bu meselede lehte ve aleyhte görüşler ortaya koyuyor. Bir yerde "Bir kuyrukluyıldızla karşılaşmak dünya üzerinde hissedilebilir hiçbir etki yaratmaz. Büyük ihtimalle kuyrukluyıldızlar *farkına varılmadan dünyayı defalarca sarmıştır*..." diyor. Başka bir yerde ise şunları söylüyor: "Bu darbenin (kuyrukluyıldızın çarpmasının) dünya üzerindeki etkilerini kafada canlandırmak kolaydır: Dönme ekseni değişir; denizler eski konumlarını terk edip yeni ekvatora doğru harekete geçer; insanların ve hayvanların büyük bölümü bu evrensel tufan içinde boğulur ya da yerkürenin şiddetli sarsıntısı yüzünden yok olur, kimi türler tamamen tükenir..." vs.

Matematikçilerin kaleminden bu kadar kesin *evetler* ve *hayırlar* çıkmasında bir tuhaflık var. Astronominin temel dogması çekim kuvveti de bazen böyle kötü ele alınır. Biraz ileride, Zodyak ışığına dair birkaç kelime ederken bunu göreceğiz.

Bu olguya epey farklı açıklamalar getirildi şimdiye kadar. Önce güneşin atmosferine bağlandı, ama Laplace bu görüşe itiraz etti. Ona göre "Güneşin atmosferi Merkür'ün yörüngesinin yarı yoluna bile ulaşmaz. Zodyak ışıltıları, o büyük ilk oluşum çağında gezegenlere bağlanamayacak kadar uçucu olan ve bugün merkezdeki yıldızın çevresinde dolanan moleküllerden kaynaklanır. Aşırı seyreklikleriyle gökcisimlerinin ilerleyişine hiç direnç göstermezler ve yıldızların görülmesine engel olmayan o aydınlığı sağlarlar."

Böyle bir varsayım pek inandırıcı değildir. Gezegenlerden kaynaklanan ve yüksek sıcaklık yüzünden uçuculaşan moleküller ısılarını sonsuza kadar koruyamaz, dolayısıyla da boşluğun buzlu çöllerinde gaz halinde kalamaz. Dahası, Laplace ne derse desin, varsayıldığı kadar seyrek de olsa, bu madde gökcisimlerinin hare-

ketine ciddi bir engel oluşturur ve zamanla büyük düzensizliklere yol açar.

Zodyak ışığını, günberiden geçerken fırtınalarda kazaya uğrayan kuyrukluyıldızların kalıntılarına bağlayan yakın tarihli bir fikri çürütmek için de aynı itiraz kullanılabilir. Böyle kalıntılar olsaydı Merkür'ün, Venüs'ün ve Dünya'nın yörüngelerini yutan, hatta daha da öteye giden devasa bir okyanus oluştururdu. Bu ise kuyrukluyıldızları küçümsemeyi biraz abartmak ve onların hiçliğini, esirinki, hatta boşluğunkiyle karıştırmak anlamına gelir. Hayır, gezegenler bu bulutumsu ortamda doğru yollarında kalamaz ve kütle çekimi de işi bitirmekte gecikmez.

Zodyak bölgesindeki gizemli ışıldamanın kökenini güneşin çevresinde dönen bir göktaşı halkasına bağlamak daha da az rasyonel görünüyor. Doğaları gereği göktaşları yıldızların ışığını pek de geçirmez.

Belki de biraz daha geri gidersek hakikatin yolunu görebiliriz. Bilmiyorum nerede, Arago şöyle demişti: "Kuyrukluyıldızları oluşturan madde atmosferimize oldukça sık girmiş olabilir. Bu olayın bir tehlikesi yoktur. Hiç farkına varmadan bir kuyrukluyıldızın kuyruğunun içinden geçebiliriz..." Laplace da en az bu kadar açıkça belirtmişti: "Büyük ihtimalle kuyrukluyıldızlar *farkına varılmadan dünyayı defalarca sarmıştır*..."

Herkes katılacaktır bu görüşe. Ama bu iki gökbilimciye bu kuyrukluyıldızlara ne olduğu sorulabilir yine de. Yolculuklarına devam mı ettiler? Yeryüzünün kucaklamasından kendilerini kurtarıp öteye geçmeleri mümkün olabildi mi? Yani çekim kuvveti boşa çıkarıldı, öyle mi? Nasıl olur! Hiçliğini anlatmaktan dilimizde tüy biten bu belli belirsiz, bulutsu kuyrukluyıldız, evrene hükmeden kuvveti nasıl alt edebilir?

Birbirine doğru son hızla savrulmuş iki büyük kütleli kürenin birbirine teğet geçmesi, bir çifte sarsıntının ardından birbirinden uzaklaşıp gitmesi... – bu tasavvur edilebilir. Ama başıboş gezen kof şeylerin atmosferimize çarpması, sonra da sakince ayrılıp yollarına devam etmesi, bu öyle pek kabul edilebilir bir iddia olmaz.

Bu salkım saçak buharlar neden ağırlıkları yüzünden gezegenimizde çakılıp kalmıyorlar?

"Tam da bu yüzden! Bir ağırlıkları yok da ondan," denebilir. "Kendi gevşeklikleri onların kaçmasını sağlıyor. Kütle olmazsa çekim de olmaz." Kötü bir akıl yürütme. Kendi ordularında toplanmak üzere bizden ayrılıyorlarsa, orduları onları çekiyor ve bizden koparıp alıyor demektir. Ama hangi hakla? Yeryüzü güç açısından onlardan çok üstündür. Biliyoruz ki, kuyrukluyıldızlar kimseyi rahatsız etmez, tersine herkes onları rahatsız eder, çünkü onlar çekim kuvvetinin zavallı köleleridir. Tam da yerküremiz onları yakalarından yakalamışken, tuttuğunu bırakmaması gerekirken, nasıl çekim kuvvetine itaat etmeyi bırakabilirler? Güneş onları öylesine sımsıkı tutanın elinden alamayacak kadar uzaktır; bu serserilerin kafasını tutup çekebilse bile, arka tarafları, sökülüp dağılmış bir halde dünyanın hükmü altında kalır.

Yine de son derece basit bir şeymiş gibi yerküremizi saran, sonra da terk eden kuyrukluyıldızlardan söz ediliyor. Bu konuda kimse en ufak bir gözlem yapmış değil oysa. Bu gökcisimlerinin hızlı hareketi onları dünyanın etkisinden kurtarmaya yeter mi? Aldıkları darbenin itişiyle yollarına devam edebilirler mi?

Kütle çekimini bu şekilde ihlal etmek imkânsızdır, dolayısıyla Zodyak ışıldamasının izi üzerinde olmalıyız. Bu göksel karşılaşmalarda hapsedilen ve dönmenin etkisiyle ekvatora doğru savrulan kuyrukluyıldız döküntüleri, şafaktan önce ve özellikle de günbatımından sonra güneş ışınlarıyla aydınlanan mercek biçimli bir yığın oluşturur. Günün sıcaklığı bu yığını genleştirir ve sabahları gece soğumasından sonra olandan daha hissedilir bir aydınlık kazanmalarını sağlar günbatımından sonra.

Kuyrukluyıldızlara benzer görünümlü, arkalarındaki en küçük yıldızların görünmesine engel olmayan bu şeffaf yığınlar, yükseklik ve parlaklık açısından tepe noktalarını ve merkezlerini oluşturan ekvatordan başlar; incelip, zayıflayıp, söndükleri dönencelerin ötesine, muhtemelen kutuplara kadar uzanan uçsuz bucaksız bir yayılımı işgal eder.

Şimdiye kadar Zodyak ışığının hep dünyanın dışında bulunduğu düşünüldü ve hem kalıcılığıyla hem de değişkenliğiyle bağdaşan bir yer ve nitelik tayin etmekte zorlanıldı. Ancak onun, atmosfer sütununun ağırlığını bir atom kadar bile artırmadan çevresini sarıp sarmalamasının sebebi dünyanın ta kendisidir. Bu zavallı madde, kofluğuna dair daha kesin bir kanıt sunamazdı.

Ziyaretleri sırasında kuyrukluyıldızlar, bu mahpusların saflarını belki sanıldığından da fazla ölçüde yeniler. Dahası, merkezkaç kuvveti köpüğünü alıp uzaya savurduğu için, bu mahpus safları belli bir yükseklikten ötesine geçemez. Böylece, neredeyse ağırlığı olmayan, Zodyak ışığının mekânı ve kaynağı olan kuyrukluyıldız kökenli bir kılıf, yeryüzü atmosferini kuşatmış olur. Bu yorum, kuyrukluyıldızların şeffaflığıyla gayet iyi bağdaşır; üstelik gezegenlerin yakaladığı kuyrukluyıldız döküntülerinin kaçışına izin vermediği için ağırlık yasalarını da hesaba katmış olur.

Bu salkım saçak hiçliklerin hikâyesini yeniden ele alalım. Eğer yakalarını Satürn'e kaptırmazlarsa, sistemin polisi olan Jüpiter'in darbesiyle yıkılıverirler. Kuytuda nöbet bekleyen Jüpiter daha güneş ışığıyla görünür hale gelmeden kuyrukluyıldızların kokusunu alır, pençesiyle devirip mahvolacakları gırtlağına çeker. Orada, sıcaklığın etkisiyle bir hilkat garibesine dönüşecek kadar genleşen kuyrukluyıldızlar şekillerini kaybeder, uzar, dağılır, bu korkunç geçidi darmadağın bir halde aşıp ardında her tarafta döküntüler bırakır ve soğuğun koruması altında, zorlukla o eşsiz yalnızlıklarına yeniden kavuşurlar.

Gezegenler bölgesindeki pusulara düşmemeyi becerenler, yalnız onlar kaçıp kurtulabilir. 1811 Kuyrukluyıldızı işte böyle, korkunç geçitlerden uzak durarak, ağlarının kenarında dolanan örümcekleri Zodyak ovalarında, uzakta bırakarak tutulum dairesinin kutup yüksekliklerinden sökün etti, kıvrılıp güneşin etrafında hızla döndü ve ardından düşman ateşiyle dağılmış muazzam birliklerini toparlayıp düzenledi. Ancak o zaman, manevrasını başarıyla tamamladıktan sonra ordusunun ihtişamını şaşkın bakışlar arasında sergiledi ve haşmet içinde, uzayın derinliklerine doğru muzaffer

çekilişine devam etti.

Bu zaferlere ender rastlanır. Zavallı kuyrukluyıldızların binlercesi mumun alevinde yanmaya gelir. Pervaneler gibi, gecenin karanlığından çıkıp kendilerini çeken alevin çevresinde dönmek için üşüşürler, kalıntılarını tutulum dairesine saçmadan kaçamazlar. Gökyüzünün yıllığını tutan kimilerine bakılırsa, Güneş'ten Dünya'nın yörüngesinin ötesine kadar, havanın açık olduğu günlerde sabahları ve akşamları gizemli ışıltılar saçan devasa bir kuyrukluyıldız mezarlığı uzanır. Yıldızların canlı ışığını geçiren bu şeffaf hayaletlere bakınca kimlerin ölüleri oldukları anlaşılabilir.

Yüzyıllardır atmosferimizin parmaklıklarına zincirlenmiş durumda, ya serbest bırakılmaları ya da içeri buyur edilmeleri için beyhude yere yalvaran mahpuslar gibi görülmeleri de uygun olmaz mı? Dönenceler arasında güneş, kibar insanlara yaptığı münasebetsiz ziyaretin bedelini çok ağır ödeyen bu solgun Çingeneleri ilk ve son ışınlarıyla bize gösterir.

Kuyrukluyıldızlar gerçekten fantastik varlıklardır. Güneş sisteminin oluşumundan beri milyonlarcası günberiden geçmiştir. Dünyamız da bundan payını bolca almıştır; ama yine de yarısından fazlası teleskopla bile görülmeden gelip geçer. Peki, bu göçebelerin kaçı yanımıza yerleşmeye karar vermiştir? Sadece üçü... Bunların da sadece geçici olarak konakladıkları söylenebilir. Günün birinde toparlanıp düşsel mesafelerdeki kalabalık kabilelerine katılmak üzere çekip gidecekler. Rotalarının elips, parabol ya da hiperbol çizmesinin pek bir önemi yok doğrusu.

Neticede bunlar, en güzel yıldızlı gecelerin en önünde sahne alan, zararsız ve zarif yaratıklardır. Aptal gibi gelip kapana kısıldıklarında, astronomi de onlarla birlikte kapana düşer ve başını daha da beter bir belaya sokar. Bilim için hakiki birer karabasandır bunlar. Diğer gökcisimleriyle nasıl da tezat oluştururlar! İki zıt uç: ezici kütleler ve tartıya gelmez hafiflikler – devasalığın aşırılığı ve hiçliğin aşırılığı.

Buna karşılık, bu hiçliğin bahsi açıldığında Laplace, sanki konu herhangi bir gazmış gibi, yoğuşmadan, buharlaşmadan söz

eder. Günberinin sıcaklığında kuyrukluyıldızların tamamen buharlaşıp uzaya dağıldığına bizi temin eder. Bu buharlaşmadan sonra ne olur onlara peki? Yazar bunu söylemez ve muhtemelen umursamaz bile. Söz konusu olan geometri değilse, pek özen göstermeden, kabataslak açıklamalarla yetinir. Bu salkım saçak gökcisimlerinin buharı ne kadar hafif ve havai olsa da madde olmayı sürdürür. Ne vardır bu buharın kaderinde? Daha sonra, soğuğun etkisiyle ilk biçimine geri dönmek, hiç kuşkusuz. Öyle olsun. Gezgin hayaletleri yeniden üreten kuyrukluyıldızın özü budur işte. Ama Laplace'a ve başka yazarlara bakılırsa, bu şeffaflıklar sabit bulutsularla özdeştir.

Daha neler, durun bakalım orada! Söylenen kelimelerin yollarını kesip içeriklerini denetlemek lazım. *Bulutsu,* şüphe uyandırıyor. Haddinden fazla meziyete sahip bir isim bu: tam üç farklı anlamı var. 1) Güçlü teleskoplar sayesinde birbirine çok yakın, sayısız küçük yıldızdan oluştuğu görülen beyazımsı bir ışıltı; 2) benzer görünümlü, bir ya da birkaç küçük parlak beneğe sahip, ama tek tek yıldızlara ayrıştırılamayan solgun bir aydınlık; 3) kuyrukluyıldızlar.

Bu üç farklı kimliğin ayrıntılı bir karşılaştırmasını yapmak gerekir. İlkinde, küçük yıldız kümelenmelerinde hiçbir zorluk yoktur. Onlar hakkında herkes hemfikirdir. Tartışma tamamen diğer ikisi çevresinde döner. Laplace'a göre evrenin her köşesinde bolca bulunan bulutumsular, bir ilk yoğuşma aşamasının ardından ya kuyrukluyıldızları, ya da daha sonra güneş sistemlerine dönüşecek olan, parlak benekli, yıldızlara ayrıştırılamayan bulutsuları oluşturur.

Kuyrukluyıldızlara gelince, Laplace onları tam olarak tanımlamadan küçük gezgin bulutsular olarak gösterir ve onları yıldızlara gebe bulutsulardan ayrıştırmayı hiç aklından geçirmez. Tersine, güneş ışınlarıyla görünür hale gelen kuyrukluyıldızların hareket ediyor olması dışında bir fark bırakmaz, aralarındaki benzerliğin yakın olduğunda ısrar eder. Bir cümlede, Herschel teleskopundaki başka bir şeye indirgenemeyen bulutsuları alır ve ayrım gö-

zetmeden onları gezegen sistemleri ya da kuyrukluyıldızlar yapar. Bütün her şey, bir yörünge meselesinden ve kütle çekiminde sabitlik veya düzensizlikten ibarettir. Bunun dışında köken aynıdır: çıkış noktasında aynı içeriğe sahip, "evrenin her köşesine saçılmış bulutumsular".

Böyle büyük bir fizikçi, ödünç ışıkla aydınlanan bu buzlu ve kof ışıltıları, bir gün güneş olacak devasa ateşli buhar akıntılarıyla nasıl bir tutabildi? Kuyrukluyıldızlar hidrojenden oluşsaydı böyle olabilirdi. Bu gazdan oluşan ve bulutsuların, yıldızların dışında kalan büyük kütlelerin, uzayda serbestçe gezinerek kütle çekimi oyununda küçük rollerini oynadıkları varsayılabilirdi. Bu durumda bile, yıldız-gezegen beşikleri akkor halindeyken diğerlerinin soğuk ve karanlık oluşu iki çeşit bulutsunun bir tutulmasını imkânsız kılardı. Ama durumu kurtarmaya yönelik bu çaba da hatalıdır. Kuyrukluyıldızlarla karşılaştırıldığında hidrojen granit gibidir. Yıldız sistemlerinin bulutsu hammaddesiyle kuyrukluyıldızlar arasında ortak bir şey bulmak mümkün değildir. Birisi kuvvet, ışık, ağırlık ve ısıdır; diğeriyse hiçlik, buz, boşluk ve karanlık.

Laplace iki bulutsu türü arasında öyle mükemmel bir benzerlik bulur ki ikisini birbirinden ayırt etmekte çok zorlanırız. Olacak şey değil! Buharlaşmış bulutsular ölçülemez uzaklıklardadır, kuyrukluyıldızlar ise neredeyse burnumuzun dibinde; aralarında böylesine bir uçurum olan iki cisim arasındaki kaba bir benzerlikten hareketle içeriklerinin aynı olduğu sonucuna varılıyor! Ama kuyrukluyıldız sonsuz küçüktür, bulutsu ise neredeyse bir evren. Bu verilerle ikisi arasında bir karşılaştırma yapmaya kalkmak bile saçma olur.

Bir kere daha tekrarlayalım: Eğer bulutsuların buharlaşmış halde oldukları sırada bir parça hidrojen hem çekim kuvvetinden hem de yanmaktan uzaya kaçıp kurtulsa, kuyrukluyıldız oluştursaydı, bu gökcisimleri evrenin genel yapısına bu şekilde girer ve müthiş bir rol oynardı. Bir gezegenle karşılaştıklarında, kütle olarak güçsüz olmalarına karşılık, havayla çarpışıp oksijenle temas ettiklerinde tutuşup alev alır, ateşiyle bitkileri ve hayvanları, bütün can-

luları yok ederlerdi. Ancak herkesin ortak görüşüne göre hidrojene kıyasla bir mermer blok ne ise, kuyrukluyıldız maddesine kıyasla hidrojen de odur.

Şimdi, kuyrukluyıldızlar misali, sistemden sisteme gezinen bulutsu kırpıntılarının var olduğunu düşünelim. Bu buhar birikintileri sıcaklıkları en yüksek derecede olduğunda, ince, cansız ve soğuk bir sis olarak değil, dehşet saçan bir ışık ve ısı hortumu olarak çevremizden geçer ve onlara dair yaptığımız polemiklere bir son verirdi. Kuyrukluyıldızlar konusunda belirsizlik biteviye sürüp gidiyor. Tartışmalar ve tahminler hiçbir sonuç vermiyor. Yine de birkaç nokta aydınlanmış görünüyor. Kuyrukluyıldızları oluşturan hammaddenin birliği bunlar arasında. Defalarca gözlemlenmiş olmasına rağmen hiçbir çeşitliliğe rastlanmamış, basit bir cisimdir bu hammadde. Her defasında sürekli, hep esneyen ve hiçleşecek kadar genleşebilen aynı narinlikle, en zayıf ışığı bile hiç engellemeyen aynı mutlak saydamlıkla karşılaşıyoruz.

Kuyrukluyıldızlar ne esir, ne gaz, ne sıvı, ne katı, ne de gökcisimlerini oluşturan şeylere benzeyen bir şeyden oluşur; bilinen maddenin özelliklerinden hiçbirine sahip olmayan, kendisini bir anlığına hiçlikten çıkaran, sonra oraya geri bırakan güneş ışığının dışında var olmayan hammaddelerini tanımlamak olanaksızdır. Yıldızlar âleminin bu muamması ile evreni oluşturan yıldız sistemleri arasında köklü bir ayrılık bulunur. Bunlar, düzensiz, hatta çılgın kütle çekimi dışında aralarında bir bağ olmayan, birbirinden ayrı iki varoluş tarzı, maddenin birbirinden tamamen farklı iki türüdür. Dünyanın betimlenmesinde kuyrukluyıldızların hiçbir biçimde hesaba katılması gerekmez. Kuyrukluyıldızlar bir hiçtir, hiçbir şey yapmazlar, bir muamma oluşturmanın dışında hiçbir rol oynamazlar.

Günberi sırasında aşırı genleşmeleri ve günöte sırasında büzüşüp buzlaşmalarıyla bu çılgın gökcisimleri, *Binbir Gece Masalları*'nda Süleyman'ın bir lambaya soktuğu, fırsatı bulduğunda hapishanesinden yavaş yavaş, dev bir bulut halinde çıkıp insan biçimini alan, sonra tekrar buharlaşarak çıktığı deliğin yolunu tutan ve or-

tadan kaybolup şişenin dibini boylayan o cini hatırlatır. Bir kuyrukluyıldız önce bir milyar fersahküpü, ardından bir sürahiyi dolduran birkaç dirhemlik bir sistir.

Bu oyuncaklarla işimiz bu kadar; ama geride hâlâ tartışmaya açık şu soru kalıyor: "Bütün bulutsular yetişkin yıldız yığınları mıdır; yoksa aralarında bazıları tek ya da çok sayıda yıldızın cenin hali midir?" Bu soru konusunda yargıda bulunmak için sadece iki hakeme başvurulabilir: teleskop ve tayf analizi. Onlardan tam bir tarafsızlık ve özellikle de büyük isimlerin gizli etkisine karşı uyanıklık talep edelim. Doğrusu, tayf ölçümleri Laplace'ın teorisiyle uyumlu sonuçlar bulmaya fazlaca teşne gibi görünüyor.

Bu ünlü matematikçinin muhtemel hatalarına karşı hayırhah yaklaşmanın sağlayacağı bir fayda yoktur; hele ki teorisinin güneş sistemine dair bugünkü bilgimiz dahilinde, teleskopa ve tayf analizine de kafa tutacak ölçüde, hiç azımsanamayacak kadar büyük bir güç devşirdiği düşünülürse. Laplace'ın teorisi gezegen mekaniğinin tek rasyonel ve akla yatkın açıklamasıdır ve elbette karşı konulmaz nitelikte bir akıl yürütme kanıtlar olmadan çürütülemez.

VI. DÜNYALARIN KÖKENİ

Yine de bu teorinin bir zayıf noktası vardır: Zayıf nokta, bir defa daha susarak savuşturulan hep aynı mesele, köken meselesidir. Maalesef göz ardı etmek, çözmek demek olmuyor. Laplace ustaca bir manevrayla zorluğu çözmeyi başkalarına bıraktı. Kendisi ise, varsayımını bu zorluktan çekip çıkardı; varsayımının bu ayak bağından kurtularak yolunda ilerleyebilmesini sağladı.

Çekim kuvveti evrenin ancak yarısını açıklar. Gökcisimleri hareketlerinde iki kuvvete uyar: onları birbirlerine doğru çeken veya düşmelerine yol açan, merkezcil kuvvet ya da ağırlık ile onları düz bir çizgi üzerinde ileri iten merkezkaç kuvveti. Bu iki kuvvetin bileşimi bütün gökcisimlerinin az ya da çok eliptik yörüngesini ortaya çıkarır. Merkezkaç kuvvet olmasaydı dünya güneşe düşerdi. Merkezcil kuvvet olmasaydı dünya yörüngesinden çıkıp teğet doğrultusunda, dümdüz ileri kaçardı.

Merkezcil kuvvetin kaynağı bilinir: çekim kuvveti ya da kütle çekimi. Merkezkaç kuvvetin kökeniyse gizemini korumaktadır. Laplace bu tehlikeli sulardan kaçınır. Teorisinde öteleme hareketinin ya da başka bir deyişle merkezkaç kuvvetinin kökeninde bulutsunun dönüşü bulunur. Gezegen topluluğumuzun ortaya koyduğu olgulara daha doyurucu bir açıklama getirmek imkânsız olduğuna göre, bu varsayım hiç kuşkusuz doğrudur. Ancak yine de ünlü geometriciye sorulabilir: "Bulutsunun dönüşü nereden geldi? Daha sonra gezegenlerle çevrili güneşe dönüşen bu dev kütleyi buharlaştırmış olan ısı nereden geldi?"

Sanki uzayda eğilip toplayabileceğiniz bir şeymiş gibi ısı! Evet! Eksi 270 derecede ısı! *Başlangıçta, aşırı bir ısının etkisiyle Güneş'in atmosferinin bütün gezegenlerin yörüngelerinin ötesine uzandığını* söylerken Laplace'ın kastettiği bu muydu? Herschel'in izinden giden Laplace, çok sayıda bulutumsunun var olduğunu, bunların önce zorlukla fark edilecek kadar dağılmış ve incelmiş halde bulunduklarını ve bir dizi yoğuşmanın ardından yıldızlara dönüştüklerini belirtir. Oysa bu yıldızlar, güneş gibi, akkor halinde dev kürelerdir ve bu halde bile oldukça hatırı sayılır bir ısıya sahip oldukları açıktır. Bu muazzam kütleler gözle seçilmesi zor bulutumsulara dönecek derecede genleşip tamamen buharlaştıklarında sıcaklıklarının ne olacağını varın siz düşünün!

Laplace işte bu bulutumsuları evrenin her köşesine saçılmış ve hem kuyrukluyıldızları hem de güneş sistemlerini doğuran şeyler olarak sunar. Bulutsu-yıldızlarla hiçbir ortak yönü olmayan kuyrukluyıldız hammaddesini ele aldığımızda kanıtladığımız gibi bu iddia kabul edilemez. Söz konusu iki madde benzer olsaydı, her yerde ve her zaman kuyrukluyıldızlar yıldız maddesiyle karışmış, aynı varoluşu paylaşır bir halde bulunur, narinlikleriyle, avareliği âdet edinmeleriyle ve kendilerini tanımlayan hammaddenin mutlak birliğiyle bütün diğer gökcisimlerinden ayrılıp kendi yollarında gitmezlerdi.

Laplace şunu söylemekte tamamen haklıydı: "Böylece, bulutsu maddenin aşama aşama yoğuşmasından hareketle, güneşin bir zamanlar uçsuz bucaksız bir atmosferle çevrili olduğu fikrine ulaşırız. Aynı fikre, daha önce gördüğümüz gibi öbür taraftan, güneş sistemine özgü olayları inceleyerek de ulaşırız. Böylesine dikkat çekici bir buluşma, güneşin önceki haline dair bu fikre kesinliğe çok yaklaşan bir olasılık kazandırır."

Buna karşılık kuyrukluyıldızları, bu buzlu, tartıya gelmez kof şeyleri, buharlaşmayla sıcaklığın ve ışığın en üst derecesine taşınan doğanın büyük kütleli parçaları olan yıldız bulutsularıyla bir tutmaktan daha yanlış bir şey olamaz. Elbette kuyrukluyıldızlar umutsuz bir muammadır; başka her şey açıklanırken açıklanamaz

kalmaları evrenin bilinmesinin önünde neredeyse aşılmaz bir engel oluşturur. Ama saçmalıkla da bir engelin üstesinden gelemezsiniz. Bu elle tutulamaz şeylere asıl maddenin dışında, maddeden kütle çekimiyle etkilenen ama onunla karışmayan, onu etkilemeyen, özel bir varoluş atfetmek daha doğru olur. Firari, istikrarsız, yarını olmayan şeyler de olsalar, kuyrukluyıldızların kendilerine özgü, benzersiz, sabit, her türlü değişikliğe kapalı, dağılan, toplanan, kütleler oluşturan ya da lif lif yırtılan ama hiç değişmeyen basit bir hammaddelerinin olduğu biliniyor. Dolayısıyla doğanın sonu gelmez oluşuna, dönüşümüne katılmıyorlar. Bu bilmece karşısında, hiçbir işe yaramadığını düşünerek teselli bulalım.

Kökenler meselesiyse çok daha ciddidir. Laplace işi ucuzlattı, daha doğrusu hesap dışı tuttu, bu konuda konuşmaya ne tenezzül ne de cüret etti. Herschel teleskopuyla uzayda, değişik yayılmışlık derecelerinde, çok sayıda bulutsu madde yığını, aşama aşama soğuyarak sonunda yıldızlar oluşturacak yığınlar gözlemledi. Ünlü geometrici bu dönüşümleri oldukça iyi anlatıp açıklar. Ama bu bulutumsu yığınların kökenine dair tek kelime etmez. Doğal olarak insan merak ediyor: "Göreli bir soğumanın güneşler ve gezegenler haline getirdiği bu bulutsular, nereden geliyor?"

Kimi teorilere göre uzayda kaotik bir madde vardır; ısı ve çekim kuvvetinin işbirliğiyle bu madde gezegen bulutsuları oluşturmak üzere kümelenir. Bu kaotik madde neden ve ne zamandan beri vardır? İşe yardımcı olmaya gelen bu olağanüstü ısı nereden çıkar? Sorulmayan, dolayısıyla cevap arama zahmetine girilmeyen bir sürü soru.

Genç yıldızları oluşturan kaotik maddenin yaşlı yıldızları da oluşturduğunu söylemeye gerek yok; buradan evrenin en yaşlı yıldızlardan öteye gidemeyeceği sonucu çıkar. Bu yıldızlara muazzam ömürler biçiliyor; ama başlangıçlarına dair kaotik maddenin kümelenmesi dışında bir haber verilmiyor, sonlarına dair ise sessizlikten başka bir şey yok. Bu teorilerin ortak gülünç yanı, bütün bulutsuların ve bütün kaotik maddenin buharlaşması için ne gerekiyorsa onu sağlamak üzere, keyiflerine göre muhayyel boşluklar-

da bir ısı fabrikası kurmalarıdır.

O kadar titiz bir geometrici olan Laplace pek de özenli olmayan bir fizikçidir. Önünü arkasını düşünmeden, maddeyi *aşırı bir ısının etkisiyle* buharlaştırıverir. Yoğuşan bulutsu bir kere varsayıldıktan sonra, aşama aşama soğumayla gezegenlerin ve uydularının art arda doğumuna ilişkin tablosunu hayranlıkla izleriz. Ama bir kökeni olmayan, nedendir, niçindir bilinmez her yandan çekiştirilen bu bulutsu madde, benzersiz bir heyecan söndürücüdür aynı zamanda. Okurunu boşluğun üzerine kurulu bir varsayıma oturtmak, öylece orada bırakıp gitmek doğrusu yakışık alır şey değildir.

Isı ve ışık uzayda bir noktada birikmez, dağılır. Kaynakları tükenir. Bütün gökcisimleri ışımayla soğur. İlk başta müthiş bir akkor halinde olan yıldızlar donmuş, kara bir kütle olarak son bulur. Denizlerimiz bir zamanlar bir alev okyanusuydu. Artık sudan ibaretler. Güneş sönünce buz kalıplarına dönüşecekler. Dünyanın daha dün doğduğunu iddia eden evrendoğum kuramları yıldızların hâlâ ilk yakıtlarını kullanmakta olduğuna inanabilir. Ya sonra? Gecelerimizi ışıtan bu milyonlarca yıldızın ömrü sınırlıdır. Yangınlar içinde doğdular, soğuk ve karanlık içinde son bulacaklar.

"Her halükârda bizden sonra da var kalacaklar. Olanı olduğu gibi kabul edelim. *Carpe diem*. Daha önce olanın ne önemi var? Ne olacağının ne önemi var? Bizden önce ve bizden sonra tufan!" dense yeter mi? Hayır, evren muamması, daima her düşüncenin önündedir. İnsan zekâsı her ne pahasına olursa olsun bu bilmeceyi çözmek ister. Laplace şu cümleleri yazarken bu yoldaydı: "Güneşten bakıldığında ay, merkezleri dünyanın yörüngesi üzerine düşen bir dizi episikloid çizer gibi görünür. Benzer şekilde dünya da merkezleri güneşin üyesi olduğu takımyıldızın ağırlık merkezi çevresinde çizdiği eğrinin üzerine düşen bir dizi episikloid çizer. Ve nihayet güneşin kendisi de, merkezleri, bu yıldız topluluğunun ağırlık merkezinin evreninkinin çevresinde çizdiği eğri üzerine düşen bir dizi episikloid çizer."

"*Evreninkinin*": ne büyük bir laf! Çevresinde dönen o muazzam merasim alayı ile evrenin merkezi denen şey uzayın içinde

fark edilemeyecek bir noktadan ibarettir. Laplace yine de doğru yoldaydı ve muammanın anahtarına neredeyse dokunmak üzereydi. Ama bu "evreninkinin" kelimesi, dokunsa bile görmediğini, en azından bakmadan dokunduğunu kanıtlıyor. O bir üstün-matematikçiydi. Gökyüzü mekaniğinin uyumluluğuna ve sarsılmaz sağlamlığına iliklerine kadar inanıyordu. Sağlam, çok sağlam: Peki öyle olsun. Yine de evrenle duvar saati arasında bir fark gözetmek gerekir.

Bir duvar saatinin ayarı bozulursa, ayarlarız. Bozulursa, tamir ederiz. Eskirse, yerine yenisini alırız. Ama gökcisimlerini kim tamir eder veya yeniler? Bu alev küreleri, maddenin görkemli temsilcileri, kalıcı bir varoluşa mı sahiptir? Hayır! Madde sadece onu oluşturan unsurlar açısından ve bir bütün olarak ebedidir. Mütevazı veya haşmetli, her biçimi gelip geçicidir, fanidir. Yıldızlar doğar, parlar, söner ve yitik ihtişamlarından belki binlerce yüzyıl sonrasına kadar da kütle çekimi yasalarına adeta uçan mezarlar olarak boyun eğerler. Kim bilir, bu buz tutmuş kadavralardan kaç milyarı, aynı zamanda diriliş ânı olacak o yok oluş saatini bekleyerek uzayın karanlığında sürünüyor!

Madde âleminde göçüp gitmiş olan her şey, ne durumda olursa olsun hayata geri döner. Bitik yıldızlar için mezar gecesi ne kadar uzun sürerse sürsün, bir an gelir, alevleri şimşek gibi yeniden tutuşur. Gezegenlerin yüzeyinde, güneş ışınlarının altında, ölen canlı hızla çürüyüp dağılır, ama unsurları yeni bir şekil almak üzere yine bir araya gelir. Başkalaşımlar birbiri ardına, kesintisiz sürer gider. Ama bir güneş sönüp buz kestiğinde, ona ısı ve ışığını kim geri verebilir? Ancak güneş olarak yeniden doğabilir. Sayılamayacak kadar çok çeşitli varlığa hayat vermiştir. Çocuklarına hayatı ancak evlenerek aktarabilir. Bu ışıktan devlerin düğünleri ve doğumları nasıl bir şey olabilir acaba?

Birlikte doğup toplaşmış ve ölmüş yıldızlardan oluşan, bu uçsuz bucaksız yıldız girdaplarından biri, milyonlarca yüzyılın ardından, önündeki açık uzayı katedip geçtikten sonra önüne çıkan başka sönmüş girdaplarla karşılaştığında sınırlarında bir çarpışma

başlar. Milyar kere milyarlarca fersah uzanan bir savaş alanında, sayısız yıllar boyunca süren şiddetli bir arbede çıkar. Evrenin bu köşesi, yer yer yıldızları ve gezegenleri ânında buharlaştıran şimşeklerin patlamasıyla parçalanan devasa bir alev atmosferinden ibaret kalır.

Bu cehennem ortamı doğanın yasalarına uymayı bir an için bile bırakmaz. Art arda darbeler katı kütleleri buhar haline sokar; kütle çekimi de onları yakalayıp darbenin etkisiyle kendi etrafında dönen bulutsular haline çevirir ve yeni merkezlerin çevresinde dönmeye zorlar. İşte o zaman, uzaklardaki gözlemciler teleskopları aracılığıyla bu büyük devrimler ve devinimler tiyatrosunu içine daha aydınlık benekler karışmış solgun bir ışıltı olarak görebilir. Işıltı sadece bir lekeden ibarettir, ama o leke bir yeniden doğan küreler topluluğudur.

Bu bebeklerin her biri önce tek başlarına, renkli, ateşli, gürültülü bir çocukluk yaşar. Zamanla sakinleşen genç yıldız yavaş yavaş bağrından kalabalık bir aile çıkarır; bu yavrular bir süre sonra yalıtılmış oldukları için soğur ve ancak babalarının ısısı sayesinde yaşamaya başlarlar. Yıldız, kendisinden başkasını tanımayan ve çocuklarını göremeyen bir âlemde ailenin tek temsilcisi olur. İşte bizim gezegen sistemimiz de böyledir. Biz, kendisinden küçük sadece bir kız kardeş, Venüs ile ufacık bir erkek kardeş, Merkür dışında ailenin en küçük çocuklarından birinin üzerinde yaşıyoruz.

Dünyaların yeniden doğuşu tam olarak böyle midir? Bilmiyorum. Yeniden hayata dönmek için birbiriyle çarpışan ölü orduları bu kadar kalabalık, diriliş meydanı bu kadar uçsuz bucaksız değildir belki. Ama bu kuşkusuz bir sayı ve genişlik meselesidir, olayın nasıl olduğuyla ilgili değildir. Çarpışma ister basitçe iki yıldız topluluğu arasında, ister yıldızların eşliğindekilerle birlikte birer gezegen rolü oynadığı iki sistem arasında, ister yıldızların mütevazı birer uydudan ibaret olduğu iki merkez arasında veya, son olarak, evrenin bir köşesini oluşturan iki ateş ocağı arasında gerçekleşmiş olsun. Bunlardan hangisinin söz konusu olduğuna kimse bilgiye dayanarak karar veremez. Öne sürülebilecek tek geçerli

iddia şudur: Madde, bir atom kadar bile, ne azalabilir, ne de artabilir. Yıldızlar gelip geçici meşalelerdir. Dolayısıyla söndüklerinde yeniden tutuşup yanmaları mümkün olmasa, belli bir süre sonra gece ve ölüm evreni ele geçirirdi. Ancak, hareketi devasa ölçeklerde ısıya çeviren, onları buharlaştırıp yeni bir varoluşa davet eden çarpışmalar olmasaydı, nasıl yeniden tutuşup yanabilirlerdi? Isıya dönüşünce hareketin yok olacağı, kürelerin hareketsizleşeceği söylenerek itiraz edilmesin. Hareket çekim gücünün sonucundan başka bir şey değildir ve bütün cisimlerin sabit özelliği olan çekim gücü hiç değişmez. Hareket, çarpışmayla ânında yeniden doğar; belki yönü değişir, ama aynı sebebin, ağırlığın sonucu olmayı sürdürür.

Bu altüst oluşların kütle çekimi yasalarına ters düştüğünü mü söyleyeceksiniz? Bu konuda ne siz bir şey biliyorsunuz ne de ben. Tek kaynak olarak sadece analojiye başvurabiliriz. O da bize şöyle cevap verir: "Yüzyıllardır yerküremize ve hiç kuşkusuz bütün yıldız sistemlerinin gezegenlerine milyonlarca göktaşı düşer. Bu, çekim gücünün bir kusurudur, anladığınız kadarıyla. Ama aslında bu, bilmediğiniz, daha doğrusu yıldızları değil, göktaşlarını ilgilendirdiği için küçümsediğiniz bir çekim biçimidir. Binlerce yıl, bütün kurallara uyarak döndükten sonra, günün birinde kuralı çiğneyerek atmosfere girerler, havanın sürtünmesiyle eriyerek ya da buharlaşarak hareketi ısıya çevirirler. Küçüklerin başına gelen büyüklerin de başına gelebilir ve gelmelidir. İsterseniz siz yine kütle çekimini Rasathane mahkemesine çağırın, kendisine boşlukta dolaştırsın diye emanet edilmiş olan göktaşlarını, taammüden, yasadışı bir biçimde yeryüzüne atmak ya da bırakıp düşürmekle suçlayın."

Evet, kütle çekimi onları bırakıp düşürmüş, düşürüyor ve düşürecek; nasıl ki eski bir mezarlığa doğru kasvetli yürüyüşlerini sürdüren eski yıldızları, eski gezegenleri, kısaca eski ölüleri birbiriyle çarpıştırmış, çarpıştırıyor ve çarpıştıracaksa. Göçüp gitmiş olanlar, bu çarpışmalardan sonra dünyayı aydınlatmak üzere bir havai fişek demeti gibi, muhteşem meşaleler gibi patlar. Eğer bu

yöntem hoşunuza gitmediyse bir başkasını bulun. Ama dikkat edin. Yıldızların bir ömrü vardır ve gezegenleriyle birlikte, hepsi maddeden yapılmıştır. Onları yeniden canlandıramazsanız, evren bitti demektir. Dahası, kanıtlamamızı –önemli, önemsiz demeyip– her yöntemi ele alarak, tekrarlardan korkmadan sürdüreceğiz. Konu buna değer. Evrenin varlığını nasıl sürdürdüğünü bilip bilmemek kayıtsız kalınacak mesele değildir.

Sonuç olarak, aksi yönde bir kanıtla karşılaşana kadar, yıldızlar yaşlanıp söner ve bir darbeyle yeniden tutuşup yanarlar. Yıldızlar âleminin üyelerinde maddenin dönüşüm tarzı budur. Başka hangi yolla hem ortak değişim yasasına uyup hem de sonsuza kadar hareketsiz kalmaktan kurtulabilirlerdi ki? Laplace şöyle der: "Uzayda yıldızlar kadar kayda değer ve belki onlar kadar çok sayıda kara cisim vardır." Bu cisimler sönmüş yıldızlardır. Peki, daima böyle ceset halinde mi kalacaklardır? Ya canlı olanlar, onların da istisnasız tamamı, hep öyle kalmak üzere o hale mi gelecektir? Bu boşlukları nasıl doldurmak gerekir?

Yıldız bulutsularına Laplace tarafından atfedilen köken, çok afaki olmanın yanı sıra, inandırıcı da değildir. Laplace'a göre bunlar bulutumsuların, buharlaşmış kozmik bulutların toplaşmasıyla oluşur; toplaşma kesintisiz sürer gider uzayda. Ama nasıl? Uzay her yerde gördüğümüz gibidir, soğukluk ve karanlıktan ibarettir. Yıldız sistemleri muazzam madde kütleleridir. Nereden çıkarlar? Boşluktan mı? Bulutumsularla yapılan bu doğaçlamaların kabul edilir bir yanı yoktur.

Kaotik maddeye gelince, 19. yüzyılda yeniden ortaya çıkması olur şey değildir. Hiçbir yerde, hiçbir zaman kaosun zerresi var olmadı ve olmayacak. Evrenin örgütlenmesi bütün ebediyet için geçerlidir. Asla kıl kadar bile değişmedi, bir saniye için bile gevşemedi. Kaos diye bir şey yoktur; ölülerden canlılar yapmak için milyarlarca yıldızın birbiriyle çarpışıp kucaklaştığı savaş alanlarında bile... Çekim gücü yasası, sükûn içinde ayın evrelerine nasıl bir kesinlikle hükmediyorsa, bu şimşekli yeniden şekillenmelere de öyle hükmeder.

Böylesi tufanlara evrenin her bölgesinde ender rastlanır, çünkü sonsuzluk ülkesinin nüfus dairesinde doğumlar ölümlerden daha çok olamaz ve bu âlemin sakinleri çok uzun ömürlüdür. Önlerinde uzanan açık mesafeler varoluşlarına rahat rahat yeter; yolları sona ermeden çok önce ölüm saati gelir. Sonsuzluk ne zaman ne de mekân fakiridir. Ülkesinin sakinlerine zaman ve mekânı adil bir biçimde, bol bol dağıtır. Verilen zaman konusunda bilgisiziz, ama komşumuz yıldızların uzaklığına bakarak mekân konusunda bir fikre sahip olabiliriz.

Komşu yıldızlarla aramızdaki mesafe en azından on bin milyar fersah, yani engin bir uçurumdur. Tam bir güvenlik içinde dolaşmak için yeterince geniş, muazzam bir yol sayılmaz mı? Güneşimiz sağdan, soldan gelecek saldırılara karşı emniyettedir. Etkinlik alanıysa en yakındaki çekim gücü kaynaklarına kadar uzanır. Kütle çekimi için tarafsız bölge diye bir şey yoktur. Elimizde yeterince veri yok bu konuda. Yakın çevremizi tanıyoruz. Bu ışıldayan ateşlerin hangilerinin çekim alanlarının bizimkine dayandığını saptasak, bir gülle yığınında bir gülle nasıl diğerleri tarafından sarılıyorsa bizi öyle kuşatanları sıralamak ilginç olurdu. Evrendeki alanımızın kadastrosunu böylece çıkarmış olurduk. Ama bu imkânsızdır, yoksa çoktan yapılmış olurdu. Maalesef ıraklık açılarını ölçmeye Jüpiter'e ya da Satürn'e gidemiyoruz.

Güneşimiz yürüyüş halinde; kendi etrafındaki dönüşüne bakılırsa, bu tartışma götürmez bir şey. Bizimle aynı orduda bulunan, çevremizdeki binlerce, belki milyonlarca yıldızla birlikte hareket ediyor. Yüzyıllardır yolculuğunu sürdürüyor ve dünkü, bugünkü ve yarınki güzergâhını bilmiyoruz. İnsanlığın tarih çağı altı bin yıl kadar. O eski zamanlarda Mısır'da gözlemler yapmaya başlamıştık. Ekinoks gerilemesinden kaynaklanan Zodyak takımyıldızlarındaki yer değişikliği dışında gökyüzünün görünümünde hiçbir değişiklik saptanmış değil. Altı bin yıl boyunca sistemimiz herhangi bir yönde yol almış olabilir.

Yerküremiz gibi vasat bir yürüyüşçü için altı bin yıl Sirius yolunun altıda biri demek. Ama bu yönde hiçbir belirti yok. Herkül

Takımyıldızı'na doğru hareket sadece bir varsayım. Biz de yerimizde duruyoruz, yıldızlar da. Bununla birlikte, yıldızlarla birlikte aynı hedefe doğru yol alıyoruz. Bu yıldızlar bizim çağdaşımız, yol arkadaşlarımız; görünürde sabit olmaları belki de bu yüzden: hep birlikte hareket ediyor olmamızdan. Yaşlanana, ölene ve nihayet yeniden dirilene kadar, yolumuz da uzun, zamanımız da. Ama sonsuzluk karşısında bu zaman süresi de yol da küçücük bir nokta, saniyenin binde biri gibidir. Sonsuzluk bir yıldızla gelip geçici, anlık bir olay arasında ayrım yapamaz. Yüzyıllar boyunca, uzay boşluğunda birbiri ardına gelen bu milyarlarca güneş nedir? Bir kıvılcım yağmuru. Evreni dölleyen yağmur.

İşte bu yüzden göçmüş yıldızların çarpışma ve buharlaşmasıyla dünyalar sonsuzluğun tarlalarında her dakika yenilenir. Bu devasa yangınlar evrenin bütününü ya da bir bölgesini ele almamıza göre hem sayısız çok, hem de az rastlanır olabilmektedir. Genel olarak hayatın idamesi başka hangi yoldan sağlanabilir ki? Kuyrukluyıldız bulutsuları birer hayalet, nasıl bir araya geldikleri bilinmeyen yıldız bulutsuları birer hayali ejderhadır. Uzayda, bütün varoluşları gözlerimizin önünde bulunan küçük ya da büyük, çocuk, yetişkin ya da ölü gökcisimlerinden başka bir şey yoktur. Bunlar çocukken buharlaşmış bulutsular, yetişkinliklerinde yıldızlar ve gezegenleri, ölüyken de karanlık cesetler halindedir.

Isı, ışık, hareket maddenin kuvvetleridir, maddenin kendisi değil. Milyarlarca küreyi kesintisiz olarak bir güzergâhta hareket ettiren çekim gücü onlara bir atom bile ekleyemez. Ancak bütün cisimlerin ortak ve kalıcı özelliği olduğu için, çekim gücü, en abartılı şeyin bile zedeleyemeyeceği büyük üretken kuvvet, tükenmez kuvvettir. Bütün gök mekaniğini harekete geçiren ve dünyaları bitmeyen seyahatlerine yollayan odur. Yeniden doğmuş yıldızlara darbelerin ısıya dönüştürmüş olduğu hareketlerini yeniden sağlayacak zenginlikte olan yine odur.

Yeniden doğana kadar birbiriyle çarpışan yıldız cesetlerinin bu karşılaşmaları düzeni bozan bir kargaşa gibi görünebilir pekâlâ. – Kargaşa! Peki, ya kendilerine eşlik eden yaşamını yitirmiş geze-

genler ile ölmüş yaşlı güneşler, her gece yeni ölümlerle kalabalıklaşan cenaze alaylarını sonsuza kadar sürdürselerdi ne olurdu? Gökyüzünde parıldayan bütün bu ışık ve hayat kaynakları, sokak lambaları gibi, birbiri ardı sıra sönüp giderdi. Evrende ebedi bir gece hüküm sürerdi.

Maddenin başlangıçtaki yüksek sıcaklıklarının kaynağı, diğer her şeyin kökenindeki daimi kuvvet, yani hareketten başka bir şey olamaz. Bir güneşin çiçek gibi açmasının, bu muhteşem eserin sahibi ancak kuvvetlerin kraliçesidir. Başka bir kökeni olması imkânsızdır. Dünyalara hareket vererek onları yönlendirip yollarında tutan da dünyaları yenileyen de sadece kütle çekimidir. Akıl yürütme ve deneyimin ürünü olduğu gibi neredeyse içgüdüsel bir hakikattir bu.

Deneyim her gün gözlerimizin önündedir; bize düşen yalnız bakmak ve sonuç çıkarmaktır. Tutuşup buharlaşarak havada parlak bir iz bırakan göktaşı, hareketin ısıya dönüşmesiyle bir güneşin yaratılmasının küçültülmüş bir imgesi değilse nedir? Bu cisimciğin yolundan ayrılıp atmosfere dalması bir düzensizlik değil midir? Bunun neresi olağandır? Kendi yörüngelerinde gezegen hızıyla giden bu göktaşı bulutunun içinden, hepsinin değil de yalnızca birinin ayrılmasının sebebi nedir? Bütün bunlarda bir düzen var mı?

Öne sürülen o uyumu bozan kargaşanın patlak vermediği bir an bile yoktur; yoksa uyum uyuşukluğa, çok geçmeden de çürümeye dönerdi. Ağırlık yasaları böyle milyonlarca beklenmedik sonuç doğurur; orada bir kayan yıldızın, burada bir güneş-yıldızın parlayıvermesini sağlayan işte bu beklenmedik sonuçlardır. Bunları genel uyumun dışına sürmek niye? Bu kazalar hoşa gitmiyor olabilir, ama biz onlardan doğduk. Ölüme karşı koyan, evrensel hayatı sürekli besleyen kaynak bu kazalardır. Küreleri yeniden inşa ve iskân etmek için kütle çekiminin yerleşik düzeninin sürekli tökezleyip bozulması gerekir. Yoksa o çok övülen yerleşik düzen kürelerin hiçlik içinde kaybolup gitmesine yol açar.

Evren ebedidir, yıldızlarsa fani; bütün madde yıldızlardan oluş-

tuğuna göre, yıldızların her biri milyarlarca defa var olmuş olmalıdır. Dirilten darbeleri ile kütle çekimi hiç durmadan onları parçalar, karıştırır ve taşlaştırır; bunu o kadar iyi yapar ki, diğer hepsinin tozundan oluşmayan yıldız yoktur. Üzerine bastığımız her karış toprak bütün evrenin parçası olmuştur. Ama dilsiz bir şahittir, Sonsuzlukta neler gördüğünü bize anlatmaz.

Yıldızlarda çok sayıda değişik basit maddenin varlığını ortaya koyan tayf analizi hakikatin sadece bir bölümünü söylemiş durumdadır. Geri kalan bölümü, deneylerin ilerlemesiyle, yavaş yavaş söylüyor. İki önemli saptama var. Gezegenlerimizin yoğunlukları birbirinden farklıdır. Ama güneşin yoğunluğu çok hassas biçimde gezegen yoğunluklarının orantılı bir özetidir ve bu açıdan başlangıçtaki bulutsunun sadık bir temsilcisi olmayı sürdürür. Kuşkusuz bütün yıldızlarda aynı durum söz konusudur. Yıldızlar bir çarpışmayla buharlaştığında, bütün maddeleri darbenin etkisiyle her yöne püsküren bir gaz kütlesi içinde kaynaşır. Sonra, ağırlık yasaları uyarınca, bulutsunun iç örgütlenmesinin etkisiyle ağır ağır yerlerine yerleşirler.

Dolayısıyla her yıldız sisteminde yoğunluklar aynı sırayla dizilir: Öyle ki, aynı güneşe ait olan gezegenler değil, topluluklarında aynı sırada olan gezegenler birbirine benzer. Sonuç olarak aynı sıradaki gezegenlerin ısı, ışık ve yoğunlukları da aynı olur. Yıldızlara gelince, onların da yapısı birbirine benzer muhakkak, çünkü milyarlarca darbe ve buharlaşmanın ürünü olan karışımları yeniden üretirler. Gezegenler ise, yoğunluk farkları ve sınıflamasıyla sağlanan farklılaşmayı temsil eder. Elbette, sonsuzluğun hazırladığı yıldız-gezegen unsurlarının karışımı, üç kuşak eczacının hiç durmadan havanda döverek hazırladığı ilaç karışımlarından daha tam ve iç içe girmiş bir karışım olur.

Yüksek perdeden itirazları duyar gibi oluyorum: "Yeniden oluşturma bahanesiyle yıldızları parçalayan ve kütle çekimi düzeninin böylesine garip bir biçimde inkâr edilmesine yol açan, kesintisiz bir fırtınanın göklerde hüküm sürdüğünü varsayma hakkını nereden alıyoruz? Bu darbelerin, diriliş yangınlarının kanıtları

nerede? İnsanlar her zaman göklerdeki hareketin ağırbaşlı ihtişamına hayran olmuştur; oysa şimdi böylesine mükemmel bir düzenin yerine daimi bir kargaşa getirilmek isteniyor! Böyle bir altüst oluşun en ufak bir işaretini bile bir yerlerde gören var mı? Astronomlar çekim gücünün değişmezliğini ilan etmede görüş birliği içindeler. Hepsinin ortak fikrine göre çekim gücü istikrarın, güvenliğin mutlak teminatıdır. Buna karşılık, çekim gücünü tufanların aracı haline sokan teoriler çıkıveriyor ortaya. Yüzyılların deneyimi ve evrensel gözlemler böyle hayalleri şiddetle reddeder. Buraya kadar yıldızlarda gözlemlenen değişikliklerin neredeyse tamamı periyodik düzensizliklerden ibarettir, dolayısıyla yıkıcı felaketler fikrini dışlar. Cassiopeia takımyıldızında 1572'de gözlemlenen yıldızla Kepler'in 1604'te gözlemlediği yıldız, kendini geçici bir parlamayla göstermişti; bu durumsa bir buharlaşma varsayımıyla bağdaşmaz. Evren oldukça sakin görünür, pek gürültü yapmadan kendi yolunda gider. Beş-altı bin yıldan bu yana insanlar gökyüzünün sunduğu gösteriyi seyrediyor. Hiçbir ciddi kargaşa görülmüş değil. Kuyrukluyıldızlar bir zarar vermeden korkutmanın dışında hiçbir şey yapmadı şimdiye kadar. Altı bin yıl, dile kolay! Teleskopların erişim alanı da şöyle böyle değil. Zaman da uzay da hiçbir şey göstermedi. Sözü edilen devasa altüst oluşlar sadece rüyadır, başka şey değil."

Hiçbir şey görülmediği doğru, ama mümkün olmadığı için hiçbir şey görülememiştir. Yayılımda sık gerçekleşmelerine rağmen bu sahnelerin seyircisi yoktur. Işıldayan gökcisimlerine ilişkin gözlemlerimiz sadece gökyüzünde bizim bölgemizde bulunan, güneşin çağdaşı ve komşusu olan, dolayısıyla onunla aynı kaderi paylaşan yıldızlara uzanır. Ama yakın çevremizin sükûnetine bakıp evrenin huzurlu bir yeknesaklık içinde olduğu sonucuna varamayız. Yenileyici yangınların hiç tanığı olmaz. Onları ancak bir merceğin arkasında belli belirsiz ışıltılar olarak seçebiliriz. Teleskop böylelerinden binlercesini gözler önüne serer. Bizim bölgemiz böyle dramların sahnesi haline yeniden geldiğinde, halk buradan çoktan taşınmış olacak.

Cassiopeia takımyıldızında 1572'de gözlemlenen olaylar ve Kepler'in 1604'te gözlemlediği yıldız tali bir nitelik taşır. Bir hidrojen patlamasına veya yıldıza düşen bir kuyrukluyıldızın ateşe dökülen bir bardak yağ ya da alkol gibi saman alevi misali bir parlamaya yol açmasına bağlayabiliriz bunları. İkinci durum geçerliyse kuyrukluyıldızlar yanıcı bir gazdan oluşuyor demektir. Ama kim bilebilir bunu ve ne önemi var? Newton kuyrukluyıldızların güneşi beslediğine inanırdı. Onun varsayımını genellemek ve yıldızların düzenli gıdasının bu salkım saçak serseriler olduğunu mu düşünmek istiyoruz? Ama böyle bir tayın hiç doyurucu olmazdı. Yıldızları, dünyanın bu meşalelerini ne tutuşturmaya yeterdi ne de yanar durumda tutmaya.

Işıldayan gökcisimlerinin doğumu ve ölümü meselesi hâlâ önümüzde duruyor öyleyse. Onları kim tutuşturabilmiş acaba? Ya parlamaz olduklarında onların yerine yenisini kim koyar? Maddenin bir atomu bile kendiliğinden yaratılmaz ve göçmüş yıldızlar eğer yeniden tutuşmazlarsa evren söner. Biri şu ikilemi çözsün bakalım: "Ya yıldızların dirilişi, ya da evrenin ölümü..." Bunu üçüncü defadır tekrarlıyorum. Ancak yıldızlar âlemi canlıdır, hem de çok canlı; genel olarak hayatın içinde her yıldızın ömrü bir şimşek kadar kısa olduğuna göre, bütün yıldızlar milyarlarca defa sönüp yeniden tutuşmuş olmalılar. Nasıl olduğunu da söylemiştim. Uzayda yol alan kürelerin bir şimşek şiddetiyle birbirine çarpması olağandışı bulunuyorsa, söyleyeyim, asıl olağandışı olan bu çarpışmalara şaşırmaktır. Neticede bu küreler birbirlerinin üzerine üzerine gider ve çarpışmaktan kıl payı kurtulurlar. Ama hep öyle kurtulmak mümkün değildir. Belasını arayan sonunda bulur.

Bütün bu yukarıdakilerin ardından evrenin bileşiminin birliği sonucunu çıkarmaya hakkımız vardır. Bu "töz birliği" demek değildir. Dünyamızı oluşturan 64... ya da yüz diyelim, basit madde, ne olduğu anlaşılamayan, bir etki yapmayan, zaten küre de olmayan kuyrukluyıldızları bir yana bırakırsak, ayrım gözetmeden bütün küreleri de oluşturur. Doğanın elindeki malzemeler çok çeşitlilik göstermez yani. Ama doğrusu bu malzemeden iyi iş çıkarır

doğa. Hidrojen ve oksijen gibi iki basit maddenin ateş, su, buhar ve buz, bir onu bir diğerini yapmasına bakınca şaşıp kalırız. Her şeyi bilmekten uzak olsa da kimyanın bu konuda söyleyecek çok şeyi vardır. Ancak doğanın bu yeteneğine rağmen inşaat alanı sonsuzluk olduğunda yüz element oldukça dar bir yelpaze sunar. Olgulara bakalım.

İstisnasız bütün gökcisimlerinin tek bir ortak kökeni vardır: çarpışmaların ateşi. Her yıldız böyle bir karşılaşmada buharlaşmış bir bulutsudan doğmuş bir güneş sistemidir. Oluşmuş ya da oluşmakta olan bir gezegenler topluluğunun merkezinde bulunur. Yıldızın rolü basittir: yanan, parlayan ve sonunda sönen, ısı ve ışık saçan bir ocak olmak. Kaynağını bu ocağın ısı ve ışığından alan ve onunla birlikte sönen organik hayat, sadece soğuyup katılaşmış gezegenlere özgü bir ayrıcalıktır. Bütün gökcisimlerinin bileşimi ve işleyiş mekanizması aynıdır. Değişen sadece hacim, şekil ve yoğunluktur. Bütün evren bu plana göre kurulmuştur, yine bu plana göre yürür ve yaşar. Hiçbir şey bundan daha düzenli olamaz.

VII. EVRENİN ANALİZİ VE SENTEZİ

Önümüzde muğlak bir soru bulunduğu için burada mecburen dilin muğlaklığına dalıyoruz. Sonsuzluğu sözle kuşatamayız. Dolayısıyla sonsuzluk üzerine düşünürken tekrar tekrar baştan almaya izin var demektir. Yinelemelerin mazereti var: Bir zorunluluktan kaynaklanıyor.

Sıkıntıların başında aritmetiğin sayı adları açısından zengin, hem de çok zengin ve maalesef aldığı biçimler açısından biraz da gülünç bir zenginlikte olması gibi bir durumla karşı karşıya bulunmamız geliyor. Trilyonlar, katrilyonlar, sekstilyonlar, vb., kulağa kaba geldikleri gibi bu terimler okurların çoğuna, daha alışık olunan ve büyük miktarları mükemmel ifade eden *milyar* kelimesinden daha az şey söylüyor. Ancak *milyar* da astronomide pek küçük bir şeydir, sonsuzluğun yanında neredeyse sıfır demektir. Maalesef, tam sonsuzluktan bahsederken kalemin ucuna geliverir ister istemez bu kelime; bu durumda da hiç olmayacak kadar yalan söylemiş olur. Söz konusu olan sadece *tanımsızlık* olduğunda da yine yalan söyler. Aşağıdaki sayfalarda, elimizdeki tek uygun dil olan sayılar ya doğru olmaktan tamamen uzaktır ya da bir anlamdan yoksundur. Bu ne onların ne de benim kusurum; kusur konunun kendisinde. Aritmetik ona uygun düşmüyor.

Sonuç olarak, bütün eserlerini yapmak ve bunları tek bir kalıba, "yıldız-gezegen sistemleri" kalıbına dökmek için doğanın elinin altında yüz *basit madde* bulunuyor. Sadece yıldız sistemleri inşa etmek ve bütün malzemenin yüz *basit madde*'den ibaret ol-

ması, yapacak çok iş ve pek az araç var demek. Böyle tekdüze bir plan ve bu kadar az farklı unsurla, sonsuzluğu dolduracak farklı terkipler doğurmak kolay değil. Bu yüzden tekrarlara başvurmak kaçınılmaz oluyor.

Doğanın kendini asla tekrar etmediği, birbirine benzeyen ne iki insan ne de iki yaprak olduğu iddia edilir. Bu, toplam sayısı oldukça sınırlı olan dünyamızdaki insanlar söz konusu edildiğinde doğru olabilir. Ama birbirine tıpatıp benzeyen binlerce meşe yaprağı, milyarlarca kum tanesi vardır. Yüz *basit madde*, ürkütücü sayıda *farklı* yıldız-gezegen terkibi sağlayabilir kesinlikle. Bu hesabı yapıp x'leri, y'leri çekip bulmak zor olur. Ama sonuç olarak bu sayı tanımsız bile değil, sonlu bir sayıdır. Sabit bir üst sınırı vardır. Bir kere bu sayıya ulaşıldığında daha öteye gitmek yasaktır. Bu sınır evrenin sınırı haline gelir ve eğer böyleyse, evren de sonsuz olmaz. İfade edilemeyecek kadar çok sayıda olmalarına rağmen, gökcisimleri uzayda bir nokta kadar yer tutuyor olur. Bu kabul edilebilir mi? Madde ebedidir. Maddenin kütle çekimi yasalarına uyan, düzgün küreler oluşturmadığı bir durum tahayyül bile edilemez. Bu durum boşluğun içinde kaybolmuş derme çatma birkaç şeyin niteliği olabilir mi? Sonsuzluğun içinde bir kulübe! Saçmalık! Uzayın sonsuzluğunun sonucu olarak evrenin sonsuzluğunu ilke olarak kabul ediyoruz.

Öte yandan doğa imkânsızı gerçekleştirmeye zorlanamaz. Her yerde görünür olan yönteminin yeknesaklığı, her biri tamamen özgün sonsuz yaratı varsayımını çürütür. Yaratıların sayısı basit maddelerin açıkça olan sonlu miktarıyla sınırlıdır. Bu yaratılar bir çeşit *terkip-türleri*'dir; bu terkip-türlerinin sonsuz *tekrarlanması* yayılımı doldurur. *Farklı, değişik, ayrı, ilksel, özgün, özel...* – bütün bu kelimeler aynı fikri ifade eder ve bizim için *terkip-türleri* ile eşanlamlıdır. Veri eksikliği yüzünden bu tür bir problem belirsiz, başka bir deyişle çözümsüz hale gelmeseydi, *terkip-türleri*'nin sayısının saptanması cebirin alanına girerdi. Bu belirsizlik her halükârda sonsuzluğa ne eşdeğerdir, ne de onu tüketebilir. Tek başlarına bütün maddeyi oluşturduklarına göre, basit maddelerin her biri kuş-

kusuz sonsuz miktardadır. Sonsuz olmayan bu unsurların yüzü geçmeyen çeşididir. Bin çeşit olsalardı –ki değiller– *terkip-türleri*'nin sayısı muazzam artardı; ama sonsuza erişemez, onun karşısında önemsiz kalırdı. Öyleyse, basit maddelerin uzayı *özgün tipler* ile doldurmaya gücünün olmadığını kanıtlanmış sayabiliriz.

Şu nokta da belirlenmiş durumdadır: Evrenin örgütsel birimi *yıldız-gezegen* toplulukları, ya da sadece *yıldız*, *gezegen* ya da *güneş* sistemleridir. Bu dört adlandırma eşit ölçüde uygundur ve aynı anlama gelir. Buharlaşmış bir bulutsudan gelen, yıldız ve gezegenler halinde yoğuşan bu sistemlerin sonsuz dizisi, evrenin bütününü oluşturur. Sırayla, art arda soğuyan gezegenler, muazzam hacmi sayesinde yanar halde kalan merkezdeki ateşin çevresinde döner. Dolayısıyla güneşlerinin çekim gücünün sınırları içinde hareket ederler ve kendilerini doğuran ilk bulutsunun çemberi dışına çıkamazlar. Bu yüzden sayıları oldukça kısıtlıdır. Söz ettiğimiz sayı da bulutsunun başlangıçtaki büyüklüğüne bağlıdır. Bizim sistemimizde dokuz gezegen; Merkür, Venüs, Dünya, (kırıntılarıyla temsil edilen) düşük gezegen Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün bulunur. Üç tane de bilmediğimiz olduğunu kabul edip bir düzine diyelim. Aralarındaki mesafe giderek öyle açılır ki, topluluğumuzun sınırlarını daha uzağa taşımak zor olur.

Başka yıldız sistemleri büyüklük açısından kuşkusuz çeşitlilik gösterir; ama denge yasalarının sıkı bir biçimde sınırladığı bir oranda. Sirius yıldızının güneşimizden yüz elli kat büyük olduğu varsayılır. Nereden biliyoruz bunu? Şimdiye kadar değer taşımayan, sorunlu ıraklık açıları dışında bir şey yok. Dahası, teleskoplar yıldızları büyütmez; sadece göz yıldızları değerlendirir ve çeşitli sebeplere bağlı değişen görüntüler üzerinden tahmin yürütür. Yıldızlara değişik büyüklükler, hatta herhangi bir büyüklük atfetme hakkını nasıl kendimizde bulduğumuzu bilmiyoruz. Bunlar birer güneştir, o kadar. Eğer bizim güneşimiz en çok on iki gökcismini yönetiyorsa, mevkidaşlarının krallığı neden çok daha büyük olsun ki? "Neden olmasın?" diye cevap verilebilir. Sorunun hak ettiği cevap budur doğrusu.

Cevabı kabul edelim, öyle olsun. Çeşitliliğin nedenleri yine de oldukça zayıf kalır. Nedir bunlar? Ana neden başlangıçtaki bulutsuların hacimlerindeki eşitsizlikte yatar; bunun sonucunda ürettikleri gezegenlerin büyüklüğü ve sayısı da eşitsiz olur. Bu nedenin ardından dönme ve ötelenme hızlarını etkileyen ilk çarpışma darbelerindeki, kutupların basıklığındaki, dönme ekseninin tutulum düzlemiyle açısındaki eşitsizlikler, vs., vs. gelir.

Benzerliklerin nedenlerini de söyleyelim. Oluşumun ve mekanizmanın özdeş olması: Bir bulutsunun yoğuşmasının ürünü, belli aralıklarla sıralanmış gezegen yörüngelerinin merkezinde bir yıldız, ortak temel budur. Dahası, tayf analizi gökcisimlerinin bileşiminin birliğini de ortaya koyar. Yakından tanıdığımız elementler her yerdedir: Evren bir tür kan bağının birleştirdiği bir aileler topluluğundan başka bir şey değildir. Aynı düzende, aynı yöntemle sınıflandırılmış ve örgütlenmiş aynı madde. Özdeş temeller ve yönetim kuralları. İşte bunlar benzeşmezlikleri oldukça sınırlıyor ve ikizler komedyasındaki Menaechmi karakterlerine kapı aralıyor gibi görünür. Yine de, bir kere daha söyleyelim, bu verilerden akla sığmayacak sayıda *farklı* terkipte gezegen sistemi çıkabilir. Bu sayı sonsuza gider mi? Hayır, çünkü bütün gezegen sistemleri yüz, yani kaale alınmayacak kadar az sayıda *basit madde*'den oluşur.

Sonsuzluk geometriyle alakalıdır, cebirle hiçbir ilişkisi yoktur. Cebir bazen sadece bir oyundur, geometriyse asla. Cebir araştırmasını köstebek gibi, el yordamıyla sürdürür. Çoğunlukla hoş bir formül, bazen de kafa karıştırıcı bir şaşırtmaca olan sonuçlarına böyle el yordamıyla ilerleyerek ulaşır. Geometri asla gölgelerde dolaşmaz; safsataya ve el çabukluğuna izin vermeyen üç boyuta sabitlenmiş durumda tutar gözlerimizi. Şöyle der bize: Evrenin bir köşeciğindeki şu binlerce küreye bakın ve tarihlerini bir düşünün. Bir yangın onları ölünün kucağından çekip aldı ve yeni bir samanyolunun kökenindeki devasa bulutsular olarak uzaya fırlattı. Birine bakarak hepsinin kaderini öğrenebiliriz.

Diriltici darbe bulutsudaki bütün basit maddeleri buharlaştırıp birbirine kattı. Yoğuşma onları yeniden ayrıştırdı, sonra ağırlık ya-

salarına uygun olarak hem her bir gezegende hem de topluluk bütününde sınıflandırdı. Hafif kısımlar dış gezegenlerde, yoğun kısımlar merkeze yakın olanlarda baskın oldu. Hem basit maddelerin oranı hem de kürelerin toplam hacmi açısından, bütün yıldız sistemlerinde aynı sıradaki gezegenlerin benzeşmesi (başkentten sınır boylarına doğru giderek artan büyüklük ve hafiflik, sınırlardan başkente doğru gitgide daha belirginleşen küçüklük ve yoğunluk) için gereken eğilim buradan kaynaklanır. Varacağımız sonuç belli. Gökcisimlerinin yaradılışındaki yeknesaklık ve bileşenlerinin ortak oluşu, zaten aralarında kardeşlikten de öte benzerlikler olmasını gerektiriyordu. Yapılarındaki artan eşdeğerlilikler kuşkusuz özdeş kimliklerin yinelenmesi sonucunu doğurmalıdır. Böylece komedyadaki Menaechmi'lerin ikiz oldukları ortaya çıkar.

Maddenin *farklılaşmış* terkiplerinin sınırlılığını ve dolayısıyla uzayın tarlalarının tamamına gökcisimleri ekmek açısından yetersizliklerini öne sürmek için çıkış noktamız budur. Sayılarının çokluğuna rağmen bu terkiplerin bir üst sınırı vardır ve ondan sonra, sonsuzluğu kaplamak için kendilerini tekrar etmeleri gerekir. Doğa her eserinden milyarlarca kopya çıkarır. Gökcisimlerinin doğasında benzerlik ve tekrar kural, farklılık ve çeşitlilik istisnadır.

Uğraştığımız bu sayısal fikirler, onlara tercüman olacak rakamların aracılığı olmadan açık seçik ifade edilebilir mi? Öte yandan bu mecburi tercümanlar bu konuda sadakatsiz ve güçsüz kalır: Maddenin sayısı sınırlı *terkip-türleri* söz konusu olduğunda sadakatsiz, bu türlerin sonsuz tekrarından söz etmeye başladığımız anda da güçsüz ve boş. Birinci durumda, özgün terkipler ya da terkip türleri durumunda rakamlar keyfi, belirsiz, öylesine alınmıştır, yaklaşık bir değer bile sayılmazlar. Bin, yüz bin, bir milyon, bir trilyon, vs., vs., hep hatalıdır; ama bir fazlalık ya da azlık hatasıdır söz konusu olan. İkinci durumda, sonsuz tekrarlar durumundaysa, tersine, her türlü rakam, ifade edilemeyeni ifade etmeye çalıştığı için mutlak bir anlamsızlık haline gelir.

Doğrusu, burada gerçek rakamların yeri yoktur. Bunlar bizim için bir ifade aracından ibarettir. Ortada iki unsur vardır sadece:

sonlu ve *sonsuz*. Tezimiz yüz temel maddenin sonsuz özgün terkip oluşturmaya yetmeyeceğini savunur. Dolayısıyla mesele aslında belirsiz sayılarla temsil edilen *sonlu* ile sıradan bir sayıyla temsil edilen *sonsuz* arasındadır.

Gökcisimleri bu şekilde *özgünler* ve *kopyalar* olarak sınıflandırılır. *Özgünler*, her biri bir özel tür oluşturan küreler topluluğudur. *Kopyalar*, böyle bir türün *tekrarları*, *örnekleri* ya da *nüshaları*'dır. *Özgün* türlerin sayısı sınırlı, *kopyalar*'ın ya da tekrarların sayısıysa sonsuzdur. Sonsuzluğu oluşturan onlardır. Her türün arkasında sınırsız sayıda ikizlerinden oluşan bir ordu bulunur.

İlk sınıf ya da kategoriyi oluşturan *türler* için keyfi olarak alınacak çeşitli rakamların bir kesinlik taşıması mümkün değildir: Hiçbir kesinlik taşımazlar, sadece "*çok*" anlamına gelirler. İkinci sınıf, yani (hepsi eşanlamlı olan) *kopyalar, tekrarlar, örnekler, nüshalar* için ise *milyar* terimi kullanılacak sadece; bu terimle sonsuz kastedilecek.

Gökcisimlerinin hepsinin tek bir türden türediği ve sonsuz sayıda olduğu bir durum tasarlanabilir. Bir an için bütün yıldız sistemlerinin gezegen gezegen, zerre kadar farksız, malzemesiyle, elementleriyle bizimkinin birebir aynısı olduğunu kabul edelim. Böyle bir kopyalar koleksiyonu tek başına bütün sonsuzluğu oluştururdu. Bütün evren için tek bir *tür* olurdu. Elbette böyle değil. Terkip *türleri* sonlu olsa da hesap edilemeyecek sayıda.

Olguların ve buraya kadarki akıl yürütmelerin desteklediği tezimiz, maddenin yıldız terkiplerinin çeşitliliği aracılığıyla sonsuza erişemeyeceğini öne sürüyor. Ah! Eğer maddenin elinin altındaki elementler sonsuz çeşitliliğe sahip olsaydı, eğer uzaktaki yıldızların bileşiminin bizim yerküremizinkiyle alakasız olduğuna, doğanın dört bir tarafta bilinmeyenlerle iş gördüğüne ikna olabilseydik, ona keyfimize göre bir sonsuzluk bahşedebilirdik. Daha otuz yıl önce bile gökcisimlerinin sonsuzluğundan hareketle gezegenimizin binlerce kopyasının olması gerektiğini düşünüyorduk. Yalnız, o zaman bu görüş tamamen bir içgüdü meselesiydi ve sonsuzluk kavramının içeriğinden başka bir şeye kesinlikle dayanmıyordu.

Tayf analizi durumu tamamıyla değiştirdi ve içeriye üşüşmeye hazır bekleyen gerçekliğe kapıları açtı.

Olağanüstü yapılara ilişkin hayaller suya düştü. Üçte ikisi gözler önünde olan yüz kadar basit madde dışında bir malzeme hiçbir yerde yok. Evren bu çeşit fakiri malzemelerle dur durak bilmeden yapılmak ve yeniden yapılmak durumunda. Paris'i yeniden inşa etmek için Bay Haussmann'ın elindeki malzemeler de bu kadardı. Tamamen aynı malzemeler. İnşaatında parlayan şey malzeme çeşitliliği değildi. Kendisi de yapmak için yıkmak zorunda olan doğa, mimari eserlerinde biraz daha başarılı: Yoksulluğunun içinde öyle bir zenginlik çıkarmayı beceriyor ki, eserlerinin özgünlüğünü anlatacak bir kelime bulmakta zorlanıyor insan.

Problemi *daraltalım.* Bütün yıldız sistemlerinin ömrünü eşit, mesela bin milyar yıl varsayarak, yine varsayım gereği hepsinin dakikası dakikasına aynı anda başlayıp bittiklerini düşünelim. Aynı kana sahip, etiyle kemiğiyle aynı olan bütün bu sistemlerin aynı yöntemle geliştiğini de biliyoruz. Farklı sistemlerde gezegenler benzerliklerinin yakınlığına göre simetrik olarak sıralanırlar ve bu benzerlik onları birbirleriyle özdeş olmaya götürür. Her biri diğerlerinden farklı, birlikte uyum içinde iş gören bir malzeme kümesinin üyesi olan yüz *basit madde*, her küre için *farklı* ve *özel* bir terkip, yani sonsuz sayıda *değişik, özgün* eser sunmak için yeterli olabilir mi? Elbette hayır; terkipleri farklılaştıracak her türden çeşitlilik *yüz* gibi oldukça sınırlı bir sayıya bağlıdır. *Farklılaşmış* yıldızlar veya *türler*'in sayısı bu yüzden sınırlı kalır ve kürelerin sonsuzluğu ancak *tekrarlar*'ın sonsuzluğundan doğabilir.

Böylece özgün terkiplerin sonsuzluğa ulaşamadan tükendiğini görürüz. On binlerce farklı yıldız-gezegen sistemi uzayın bir bölgesinde dolanır, çünkü sayıları bir bölgeden fazlasını doldurmaya yetmez. Madde burada durabilir, gökyüzünde bir nokta görüntüsü verebilir mi? Ya da küçücük varlık alanını kayda değmez ölçüde artırmak üzere böyle bin, on bin, yüz bin noktadan ibaret kalmakla yetinebilir mi? Hayır; maddenin eğilimi, yasası sonsuzluktur. Boşlukla kuşatılmasına izin vermez. Uzay maddenin tecrit hücresi ola-

maz. Madde uzayı istila edip canlandırmanın yolunu bulur. Zaten neden sonsuzluk, büyük Bütün'ün olduğu kadar her türden ıvır zıvırın da özelliği, evrensel olarak her şeyin nasibi olmasın?

Bu muazzam sorunlardan ortaya çıkan hakikat böyledir nitekim. Şimdi, bu kanıtlamayı tetikleyen varsayımdan biraz uzaklaşalım. Bilindiği gibi gezegen sistemleri eşzamanlı giden bir işleyiş içinde değildir. Tam tersine, gezegen sistemlerinin yaşları, bulutsunun alev alev doğuşundan, yıldızın ölümüne, yeniden canlandıran çarpışmaya kadar, her zaman ve her yönde karmakarışık, iç içe girmiş bir haldedir.

Bir süre için özgün yıldız sistemlerini bir yana bırakıp özel olarak dünyayla uğraşalım. Birazdan onu parçası olduğu ve kaderine hükmeden yıldız sistemine iade ederiz. Tezimize göre, *insan*'ın sonsuzluk üzerinde, hayvanlardan ve cansız şeylerden daha fazla kişisel hak talep etmesinin yersiz olduğu anlaşılıyor. Kendi başına insan gelip geçicidir. İnsan, zaman ve uzay içinde sonsuzluğa, çocuğu olduğu kürenin imtiyaznamesiyle katılır. İkizlerimizin her biri bizim şimdiki dünyamızın ikizi olan bir dünyanın çocuğudur. Biz bir şablonun parçasıyız. İkiz-dünya bizimkinde ne varsa tam olarak hepsini, dolayısıyla ailesiyle, eğer varsa eviyle, hayatının bütün olaylarıyla her bireyi yeniden üretir. İçeren ve içeriğiyle bizim yerküremizin bir kopyasıdır. Hiçbir eksiği yoktur.

Yıldız sistemleri ağırlık yasalarına uygun bir düzenle gezegenleri güneşin etrafında sıraya dizer ve böylece her grupta benzeş yaratıklara simetrik bir yer tayin eder. Dünya güneşe en yakın üçüncü gezegendir ve bu sıra kuşkusuz özel büyüklük, yoğunluk, çevre koşullarına dayanır. Milyonlarca yıldız sistemi kapsadığı gökcisimlerinin sayısı ve niteliği açısından bizimkine yakındır hiç şüphesiz. Çünkü kesinlikle kütle çekimi yasalarına göre düzenlenmiştir kafile. Sekiz ila on iki gezegenli bütün topluluklarda üçüncü gezegenin, öncelikle ısı ve ışığın aynı olmasının temel koşulu olan güneşe uzaklık açısından, dünyadan çok da farklı olmaması kuvvetle muhtemeldir. Hacim ve kütle, eksenin tutulum düzlemine göre eğimi farklı olabilir. Yine de bulutsu bizimkiyle aşağı yukarı

eşit olmuşsa, gelişmenin adım adım aynı yolu izlemiş olduğunu düşünmek için her türlü sebep vardır.

Yine de yakınlığı basit benzeşme olarak sınırlayan farklılıklar olduğunu varsayalım. Tam bir benzerlikle karşılaşmak için bu türden dünyalardan milyarlarcasını taramak gerekebilir. Bütün bu kürelerde bizimki gibi yükseltili topraklar, bitkiler, hayvanlar, denizler, bir atmosfer, insanlar olacaktır. Ancak jeolojik dönemlerin süresi, suların, kıtaların, adaların hayvan ve insan soylarının dağılımı sayısız çeşitlilik gösterecektir. Bunları geçelim.

Sonunda, bizim insanlığımıza sahip, kendi ırklarını, göçlerini, kavgalarını, imparatorluklarını, felaketlerini geliştiren bir dünya çıkacaktır karşımıza. Bütün bu değişiklikler bu dünyanın kaderini de değiştirecek, onu bizim yerküremizde bulunmayan yollara savuracaktır. Her dakika, her saniye bu insan soyuna binlerce farklı yön sunacaktır. Bir yönü seçtiğinde bütün diğerlerini sonsuza kadar terk etmiş olacaktır bu insan soyu. Sağa ya da sola doğru atılan adımlar nasıl da değiştirir bireyleri ve tarihi! Bizim geçmişimiz olmaktan çıkar artık. Bu bulanık kopyaları da bir yana bırakalım. Nasıl olsa yollarını bulur, yine dünya olmayı sürdürürler.

Aradığımıza ulaşıyoruz giderek. İşte kişileri ve her şeyi ile tam bir kopya. Yerini ve ânını bulamamış tek bir çakıl, tek bir ağaç, tek bir dere, tek bir hayvan, tek bir insan, tek bir olay bile yok bu kopyada. Bu hakiki bir ikiz-dünya – en azından bugün itibariyle... Çünkü yarın olaylar ve insanlar kendi yollarına gidecek. Bundan sonrası bizim için bir meçhul. Dünyamızın geleceği, geçmişi gibi, milyonlarca defa yolunu değiştirecek. Geçmiş, olmuş bitmiştir; bizim geçmişimizdir. Gelecek ancak yerkürenin ölümüyle son bulacak. Buradan o âna kadar her saniye, tutacağımız ve tutmuş olabileceğimiz yollardan oluşan kendi yol ayrımını getirecek. Hangisi seçilirse seçilsin, gezegenin öz varoluşunun son gününe kadar giden yolların tümü, şimdiye dek milyarlarca defa katedilmiştir. Seçilen yol yüzyıllar öncesinden çizilmiş bir kopyadan başka bir şey olmayacaktır.

Olaylar sadece insan çeşitlemeleri yaratmakla kalmaz. Hangi

adam ara sıra iki farklı işle karşı karşıya kalmamıştır ki? Sırt çevirdiği iş, onu aynı birey olarak bırakıp bambaşka bir hayat sürmesine neden olabilirdi. Biri onu sefalete, utanca köleliğe götürürken diğeri onu şan, şeref ve özgürlüğe taşıyabilirdi. Burada harika bir kadın ve mutluluk, orada şirretin biri ve keder... Hem erkekler hem de kadınlar için söylüyorum. İster tesadüfen olsun ister seçerek, fark etmez; kaderden kaçış yoktur. Ama kader de sonsuzluk karşısında ayakta duramaz; sonsuzluk seçenek tanımaz, onda her şeye yer vardır. Kişinin bir dünyadaki ikizinin burun kıvırdığı yoldan gittiği bir başka dünya da vardır. Her birine bir yerküre düşecek şekilde kişinin varoluşu ikiye ayrılır, sonra bir ikinci, bir üçüncü defa, binlerce defa yollar çatallanır. Böylece kişi hem tam ikizlere hem de çoğaldıkça çoğalan, hep o kişiyi temsil eden ama onun kaderinden sadece parçalar alan sayısız ikiz çeşitlemelerine sahip olur. Burada ne olunabilecekse, başka bir yerlerde zaten olunmuştur. Doğumdan ölüme kadar bütün bir varoluşun ötesinde, bir sürü dünya üzerinde de, on binlerce farklı nüsha halinde yaşanır.

Yerküremizdeki büyük olayların da, özellikle kader bu olaylarda bir rol oynamışsa, bir karşılığı bulunur. Grouchy'nin o hatalı manevrayı yapmadığı kürelerde İngilizler Waterloo Savaşı'nı belki defalarca kaybetmiştir. Ucu ucuna kazanılmış bir savaştı o. Buna karşılık Bonaparte da, şans eseri elde ettiği Marengo zaferine başka yerlerde ulaşamamıştır.

Yaygarayı duyar gibiyim "Hey! Nedir bu delilikler; tımarhaneye mi geldik? Benzeş dünyalardan milyonlarca nüsha! Şöyle böyle benzerlikler için başka milyarlarcası; insanlığın aptallıkları ve suçları için yüz milyonlarcası! Ondan sonra kişisel fantaziler için binlerce milyonlarcası! İyi ya da kötü her türlü huyumuzun her birinin emrine amade özel bir yerküre numunesi. Gökyüzünün her köşesi tıklım tıklım yedeklerimizle dolu!"

Hayır elbette, bu yedekler hiçbir yerde bir kalabalık oluşturmaz. Sayıları milyarları hatta fazlasını bulsa da onlara çok nadir rastlanır. Oldukça iyi bir alanı tarayabilen teleskoplarımız, görülebilir olsaydı bile gezegenimizin tek bir farklı baskısını bulamaz-

dı. Böyle bir karşılaşma şansına sahip olmak için bu mesafelerin belki bin, belki yüz bin katını aşmak gerekir. Bin milyon yıldız sistemi içinde bizim sistemimizin ya da bir üyesinin bir kopyasının daha bulunabileceğini kim söyleyebilir? Ancak yine de bu kopyaların sayısı sonsuzdur. Başta söylüyorduk: "Her söylenen ne kadar korkunç bir uzaklığı belirtirse belirtsin, eğer söz konusu olan sonsuzluksa, saniyede bir kelime söylenerek milyarlarca milyar yüzyıl konuşulsa da onun sözü bile edilmeyecek bir parçasından başka bir şey ifade edilmiş olmaz."

Bu düşünce işte burada kullanım alanını buluyor. Her biri tek nüsha özel türden, şu ya da bu açıdan farklı, akıl almaz sayıda dünya uzayda sadece bir noktadan ibaret kalır. Kayda değer bir şey oluşturmaları için her birinin sonsuza kadar tekrarlanması gerekir. Doğum gününden ölümüne, ondan sonra da yeniden dirilişine kadar bizimkinin tam ikizi olan dünyanın varoluşunun her saniyesi için milyarlarca kopyası vardır. Özgün bir terkibin tekrarı olarak kaderi budur ve bu kaderi bütün öteki türlerin tekrarlarıyla paylaşır.

Meskenimiz dünyanın, bir kum tanesinden Almanya imparatoruna varıncaya kadar bütün konuklarıyla tıpatıp aynı bir kopyasının var olduğunu ilan etmek, hele bu kopyadan milyarlarca nüsha basılması söz konusuysa biraz olağanüstü bir cüret olarak görünebilir. Doğal olarak yazar, gelecekte yapacakları bir yana, şimdiye kadar beş altı defa üzerinden geçtiği gerekçelerini mükemmel bulmaktadır. Ona göre, aynı malzemelerle, aynı modele göre, aynı işi yapan doğanın, sık sık dökümünü aynı kalıptan çıkarmaya mecbur kalmaması zor görünüyor. Asıl tersi olsaydı şaşmak gerekirdi.

Baskı adedinin çokluğuna gelince, söz konusu sonsuzluk olunca sıkıntı olmaz, o yeterince zengindir. Ne kadar doymak bilmez olunursa olunsun, bütün taleplerden hayal edilebilecek her şeyden daha fazlasına sahiptir. Zaten bu nüsha bolluğu bir sağanak halinde belli bir yere yağmaz. Ölçüye gelmez alanlara serpiştirilir. İkizlerimizin komşularımız olmasının bizim açımızdan pek bir önemi yoktur. Ayda olsalardı bile, ne onlarla sohbet etmek daha kolay

olurdu ne de onları tanımak. Oralarda, çok uzaklarda, cehennemin dibinden daha uzakta bir yerlerde ayaklarını uzatmış gazete okuduğunu ya da şu anda binlerce Fransa cumhuriyetinde verilmekte olan Valmy muharebesine katıldığını bilmek insanın gururunu bile okşayabilir.

Sonsuzluğun öbür ucunda, uygun bir dünyada, Sadowa savaş alanına çok geç ulaşan prens hazretlerinin, zavallı Ludwig von Benedek'in muharebeyi kazanmasına imkân verdiğini düşünebiliyor musunuz?... Bakın şurada Pharsalos Savaşı'nı yeni kaybetmiş Pompeius var. Zavallı adam! Teselli bulmak için İskenderiye'ye, sevgili dostu Ptolemaios'un yanına gidecek... Sezar buna çok gülecek. Eh, şurada da Sezar'ın kendisi var, Senato'nun ortasında yirmi iki hançer darbesi yemiş. Aman, bu onun dünyanın olmayan başlangıcından bu yana her gün payına düşen şey; hiç sarsılmayan filozof bir edayla payına düşeni alıp bir kenarda biriktiriyor. İkizlerinden kendisine bir uyarı gelmediği besbelli. İşte korkunç olan da bu: Kendi kendini uyarmanın imkânı yok. Eğer hayat hikâyesini birkaç iyi tavsiyeyle birlikte ikizlerine aktarmak mümkün olsaydı, onları bir sürü budalalıktan ve üzüntüden korumak da mümkün olurdu.

Şaka bir yana, bu aslında son derece ciddi bir konudur. Hiç de hayali anti-aslanlar, anti-kaplanlar, kuyrukların ucundaki gözler değildir burada söz konusu olan; matematik ve pozitif olgulardır. Doğanın, dünya dünya olalı her gün, malzemesiyle, kişileriyle bizimkinin tıpkısı milyarlarca güneş sistemi üretmeden edemeyeceğini söylüyorum. Birini bile atlamadan bütün olasılıkların hesabını yapıp tüketmesine izin veriyorum doğanın. Makaranın sonuna geldiğindeyse onu sonsuzun üzerine yeniden sarıyorum ve işini sürdürmeye, yani durmaksızın kopyalar yapmayı sürdürmeye davet ediyorum. Gerekçe olarak numunelerin güzelliğini, bu güzellikleri alabildiğine çoğaltmasak yazık olacağını öne sürmekten kaçınırım doğrusu. Tam tersine uzayı bir sürü kokuşmuş memleketle zehirleme fikri, kötü ve barbarca geliyor bana.

Ama zaten lüzumsuz bu görüşler. Doğa eyleminde ahlakı ne

tanır, ne de uygular. Yaptığını kasıtlı olarak yapmaz. Çalışırken yıkar, yaratır, dönüştürürken gözleri bağlıdır. Geri kalan hiçbir şey onu ilgilendirmez. Gözü açık matematikçilerin açıkladığından çok daha iyi bir biçimde gözü kapalı uygular olasılık hesabını. Tek bir farklı çeşidi bile ıskalamaz, tek bir şans bile torbanın dibinde kalmaz. Bütün numaraları tek tek çeker. Torbanın içinde hiçbir şey kalmayınca yinelemeler kutusunu, Danaos'un kızlarının hiç dolmayan fıçısının tersine, hiç boşalmayan o dipsiz fıçıyı açar.

Madde, birkaç gün değil, madde olduğundan bu yana böyledir. Tekdüze bir plan uyarınca, ne bir atom artan, ne bir atom azalan yüz basit madde ile çalışarak, belli bir sayıda farklı terkibi tekrarlamaktan başka bir şey gelmez elinden. Bu yüzden bu farklı terkipleri, ilksel, özgün, vb. diye adlandırırız. Maddenin şantiyesinden yıldız sistemlerinden başka bir şey çıkmaz.

Sadece var oldukları için, her gökcismi, kendi fiili, geçici ve fani kimliğiyle değil, yüzyılların içinde yeniden üreyen benzer kimliklerin sonsuz dizisi içinde, daima var olmuştur ve var olacaktır. Her gökcismi yüz temel maddenin farklı düzenlemelerinin izin verdiği bir özgün terkibe aittir. Her gökcismi önceki vücut buluşlarıyla özdeştir ve aynı koşullar içine konduğunda önceki cisimleşmeleriyle genelde ve ayrıntıda tamamen aynı ömrü yaşar ve yaşayacaktır.

Bütün gökcisimleri özgün bir terkibin, yani bir türün tekrarlarıdır. Yeni türler oluşamaz. Şeylerin bir kökeni yoksa da, o olmayan başlangıç ânında türlerin sayısı kaçınılmaz olarak tüketilmiştir. Bu, ezelden beri özgün terkiplerin sayısının sabit olduğu, maddenin kendisi gibi ne arttığı ne azaldığı anlamına gelir. Türler hem geçmişte hem de gelecekte ebedidir ve uzayda ve zamanda sonsuza kadar tekrarlanan bir türden olmayan tek bir gökcismi bile yoktur; gerçeklik böyledir.

Diğer gökcisimleri gibi dünyamız da, hep aynı şekilde kendini üreten ve aynı anda milyarlarca özdeş nüsha olarak var olan ilksel bir terkibin bir yinelemesidir. Numunelerin her biri sırası geldiğinde doğar, yaşar ve ölür. Geçen her saniyede milyarlarcası doğar,

milyarlarcası ölür. Her birinin üzerinde bütün maddi şeyler, bütün düzenli varlıklar, diğer ikiz dünyalarda nasıl birbirini takip ediyorsa öyle, aynı sırayla, aynı yerde, aynı dakikada birbirini takip eder. Dolayısıyla yerküremizde olmuş bitmiş ya da ölümünden önce olacak her olgu milyarlarca benzerinde tamamen aynı biçimde gerçekleşir. Bütün yıldız sistemleri için de durum böyle olduğu için, bütün evren, hep yenilenen ve hep aynı kalan malzemenin ve kişilerin sürekli ve sonsuz yeniden üretimidir.

İki gezegenin özdeşliği, parçası oldukları güneş sistemlerinin de özdeş olmasını gerektirir mi? Hiç kuşkusuz, iki güneşin özdeşliği mutlak bir gerekliliktir; yoksa varoluş koşullarında bir değişiklik, zaten pek de muhtemel olmayan başlangıçtaki özdeşliklerine rağmen, iki gökcismini farklı kaderlere sürüklerdi. Ama iki yıldız sisteminde her kürenin aynı numara sırasındaki küreyle tam bir benzerlik içinde olması da şart mıdır? Çifte Merkür, çifte Mars, çifte Neptün, vb. gerekli midir? Verilerin yetersizliği yüzünden bu çözülemeyen bir sorudur.

Şüphesiz bu gökcisimleri birbirini etkiler; mesela Jüpiter'in olmaması ya da onda dokuz küçültülmesi komşuları için hissedilir bir değişiklik sebebi olurdu. Ancak uzaklık bu sebepleri zayıflatır, hatta yok edebilir. Dahası, ışık ve ısı açısından güneş tek başına hüküm sürer ve onun kütlesiyle ona eşlik eden gezegenlerinki arasında 741'e 1 gibi bir oran olduğu düşünülürse, bu muazzam çekim gücü bütün rakiplerini ezer geçer gibi görünür. Yine de durum böyle değildir. Gezegenlerin dünya üzerinde iyi bilinen bir etkisi vardır.

Ama zaten bu soru tezimiz açısından önemsiz ve ilgisizdir. Diğer ilişkili gezegenler arasında bir özdeşlik olmadan iki dünya arasında özdeşlik var olabiliyorsa, bu durum da zaten yapılmışlar arasındadır, çünkü doğa bir terkibi bile eksik bırakmaz. Olamıyorsa, bunun da önemi yoktur. İkiz dünyalar, olmazsa-olmaz koşul olarak ikiz güneş sistemlerini gerektiriyorsa, gerektirsin. Bundan sadece yerküremizin ikizler yerine farklı derecelerde benzerlere sahip olduğu milyonlarca yıldız sistemi bulunduğu sonucu çıkar. Bunlar

da özgün terkiplerdir ve diğerleri gibi sonsuza kadar tekrarlanır.

Mükemmel şekilde özdeş ve sonsuz sayıda güneş sistemi zaten güçlük çekmeden zorunlu programın gereğini yerine getirir. Özgün bir tür oluştururlar. Sıralamadaki yerlerine göre denk düşen bütün gezegenler su götürmez bir özdeşlik sergiler. Merkür Merkür'ün, Venüs Venüs'ün, Dünya da Dünya'nın, vb. ikizi olur. Bu sistemlerin milyarlarcası bir türün tekrarları olarak uzaya yayılmıştır.

Farklılaşmış terkipler arasında, başlangıçta doğum anlarında özdeş olup sonradan değişime uğramış kürelerin oluşturdukları da vardır! Bir ayrım gözetmek gerekir. Bu değişimler bizatihi maddenin kendiliğinden eseri olamaz. Bir gökcisminin ilk dakikası bütün maddi dönüşümler dizisini belirler. Doğanın elinde sadece esnemeyen, değişmez yasalar bulunur. Tek başına bunların yönetiminde her şey sabit ve kaçınılmaz bir kadere uyarak ilerler. İradeleri, başka bir deyişle kaprisleri olan canlı varlıklarla birlikte çeşitlilikler baş gösterir. Özellikle insanların devreye girmesiyle fantaziler de devreye girer. Gezegeni fazlaca etkileyebildikleri anlamına gelmez bu. En büyük çabaları bir köstebek yuvasını bile sarsmaz aslında, ama bu onları fatih pozları vermekten, kendi dehaları ve güçlerine hayran olmaktan alıkoymaz. Bu cüceler eserlerini maddeye karşı savunmayı bırakır bırakmaz, madde bu eserleri çabucak süpürür geçer. Milyonlarca sakininin hummalı faaliyetiyle kımıl kımıl kaynayan Ninova, Babil, Thebai, Memfis, Persepolis, Palmira gibi o ünlü şehirleri bir arayın bakalım. Ne kalmış onlardan geriye? Molozları bile kalmamış artık. Otlar ya da kumlar örtmüş mezarlarını. İnsanların eserleri bir an bile ihmal edilse, doğa onları usulca yıkmaya girişir ve biraz gecikilirse harabelerin üzerinde doğanın çiçek açtığını görürüz.

İnsanlar maddeyi pek rahatsız etmese de birbirlerini fazlasıyla rahatsız ederler. Kendi aralarındaki kargaşa fiziksel olguların doğal seyrini asla ciddi bir biçimde bozmasa da insanlığı altüst eder. Dolayısıyla, bireylerin kaderlerinin akışını değiştiren, hayvan soylarını yok eden ya da dönüştüren, milletleri parçalayıp imparator-

lukları deviren bu yıkıcı etkiyi hesaba katmak gerekir. Doğrudur, bütün bu vahşet yeryüzünün derisinde bir çizik bile oluşturmaz. Karışıklık çıkaranlar ortadan çekildiklerinde, o her şeye egemen sandıkları varoluşlarından geriye iz kalmaz; bu kadarı bile doğanın pek az dokunulmuş bakirliğini yeniden kazanmasına yeter.

İnsanların yol açtığı büyük değişiklikler de, yarattığı kurbanlar da yine kendi aralarında olur. Fırtınalı okyanuslardan daha büyük bir şiddetle çalkalanır insan soyu tutkuların ve çatışan çıkarların rüzgârında. Gezegenlerinin maddi şartlarının özdeşliği yüzünden işe aynı kişilerle başlayan insanlıkların yürüyüşü nasıl da farklılaşmıştır böylece! Bireylerin hareketliliği, durmaksızın başlarına gelen ve varoluşlarını yoldan çıkaran bin türlü bela düşünülürse, insan soyunun seksilyon kere seksilyonlarca farklı çeşitlemesine kolayca ulaşılır. Ama insanın o huzursuz kaynaşmasından çıkan seksilyonlarca farklı insanlığa, tekrarlar aracılığıyla milyarlarca ikiz dünya sunan, maddenin tek bir özgün terkibi, bizim gezegen sistemimizi oluşturan terkiptir. Yoldaki ilk yıl sadece on çeşitleme sunar, ikincisi on bin, üçüncüsü milyonlarca... ve bilindiği gibi olağanüstü süreçler aracılığıyla ortaya çıkan ilerlemeyle orantılı biçimde hızlanarak böyle sürer gider.

Bu farklı insan topluluklarının arasında ortak tek bir şey vardır: aynı özgün türün kopyalarının üzerinde doğdukları için ömürleri. Her biri kendi nüshasını kendi usulünce yazar. Bu farklı tarihlerin sayısı, ne kadar büyük olursa olsun, sonlu bir sayıdır; ilksel terkibin sayısının ise tekrarlar dolayısıyla sonsuz olduğunu biliyoruz. Aynı topluluğu temsil eden farklı tarihlerin her birinden milyarlarca numune basılır ve bu topluluğun ayrılmaz parçası olan her birey de milyarlarca ikize sahip olur. İkizlerin kendi dünyalarında izledikleri yolda yaşadıkları, kişiliklere dokunmadan hayatlarını ayrıştıran değişiklikler sonucunda, her insanın pek çok çeşitlemede birden bulunabileceğini anlıyoruz.

Özetleyelim: Sadece daha sonra yıldız-gezegen topluluklarına dönüşecek bulutsular oluşturmak zorunda olan madde, doğurganlığına rağmen belli sayıda özel terkipten fazlasını yapamaz. Bu

türlerin her biri, uzayı doldurmanın tek yolu olarak kendini sonsuz tekrarlayan bir yıldız sistemidir. Eşliğindeki gezegenleriyle güneşimiz bu özgün terkiplerden biridir ve bütün diğerleri gibi o da milyarlarca kopya halindedir. Bu kopyaların her birinde doğal olarak bizimkiyle özdeş bir dünya, maddi bileşimi açısından bizimkiyle özdeş, bunun sonucunda da yüzeyinde bizimkiyle aynı bitki ve hayvan türleri yaşayan bir ikiz dünya bulunur.

Ortaya çıkış ânında özdeş olan bütün insanlıklar her bir gezegenin üzerinde tutkuların çizdiği yolu takip eder ve bireyler de özel etkileriyle bu yolun değişimine katkıda bulunur. Buradan şu sonuca varılır: Başlangıçtaki özdeşliğine rağmen insanlık her benzer kürede aynı kişilerden oluşmaz; bir bakıma bu kürelerin her biri, diğerleriyle aynı kaynaktan doğup aynı noktadan hareket etmekle birlikte yolda binlerce patikaya sapmış, sonuç olarak farklı bir hayata ve farklı tarihlere ulaşmış kendi özel insanlığına sahiptir.

Ancak her dünyada yaşayanların sayısının sınırlı oluşu yüzünden bu insanlık çeşitlerinin sayısı da belirli bir sayıyı aşamaz. Yani, bu *özel* insan topluluklarının sayısı, ne kadar akıl almaz büyüklükte olursa olsun, sonludur. Böyle olduğu için de, güneş türü terkibiyle belirlenmiş (sonradan durmaksızın değişimlere uğrasa da başlangıç aşamasında hepsi benzer insanlıklara sahip olan) özdeş dünyaların sonsuz miktarda oluşuyla karşılaştırıldığında hiç mertebesindedir. Bundan şu sonuç çıkar: Kesintisiz değişimlerin ürünü bu *özel* insan topluluklarından birine sahip olan her dünya, sonsuzluğun gerekleri karşısında kendini milyarlarca defa tekrarlamak zorundadır. Dolayısıyla kişileri ve malzemesiyle, ne zamanda saniyenin binde biri ne de mekânda bir kıl kadar farklılığı olan, zerre farksız, mutlak ikiz dünyalar da milyarlarcadır. Bu dünya ya da insan topluluğu çeşitlemeleri için de *özgün* yıldız sistemleri gibi bir durum söz konusudur. Nasıl özgün yıldız sistemlerinde sonlu sayıda unsur, yüz *basit madde* varsa, dünya ya da insan topluluğu çeşitlemeleri de sonlu sayıda unsurdan, bir dünyadaki insanlardan oluşur; bu yüzden sayıları sınırlıdır. Ama her çeşitlemeden milyarlarca kopya basılır.

Gezegenlerimizin, Merkür'ün, Venüs'ün, Dünya'nın, vb. ... ve diğer bütün özgür yıldız sistemlerindeki ya da yıldız sistemi türlerindeki gezegenlerin ortak kaderi böyledir. Bu sistemler arasında milyonlarcasının tam kopya olmadan bizimkini andırdığını ve bunlardaki sayısız dünyanın bizim yaşadığımız dünyalarla özdeş olmadığını ama olabilecek her düzeyde onlarla benzerlik ve benzeşimler taşıdıklarını ekleyelim.

Bütün bu sistemler, bu çeşitlemeler ve onların *tekrarları*, okyanusa dökülen ırmaklar gibi, büyük sonsuzluk içine akan kısmi sonsuzluk dizileri oluşturur. Kalemden etrafa saçılan bu milyarlarca küreye hiç itiraz edilmesin. Burada sorulması gereken bu kadar dünyaya nerede yer bulacağımız sorusu değildir; bu kadar yeri dolduracak dünyayı nereden bulacağımız sorusudur. Sonsuz söz konusuysa hiç endişe duymadan milyar üstüne milyar yığabiliriz, hep daha var mı diyecektir.

Bazen insanı ağlatan bazen de güldüren laflar üreten öğretiler bizim kısmi sonsuzluk dizilerimizle alay edebilir, bir sahte liradan hareketle bu kadar para yaptığımız için bizi kutlayabilir. Ama aslında, uzayın sadece tek bir sonsuzluğa sahip olabileceği fikri reddedildiğinde, ona milyonlarcasını atfetmek gayet sıkıntısız bir işlem olarak görünür. Bundan kolay bir şey olamaz nitekim. Sonsuz uzay, tam da hiçbir şekle sahip olmadığı için, ona ödünç verilen her şekil içinde düşünülebilir. Biraz önce küreydi, şimdi de silindir olsun.

Dokuz testere tahta bir silindiri eksenine dik olarak on parçaya ayırsın. Bu on silindirik plakanın her birinin çevresini düşüncemizde *sonsuza* kadar uzatalım. Onları düşüncemizde bir de, aralarında katrilyon kere katrilyonlarca fersah mesafe olacak şekilde birbirlerinden ayıralım. İşte biraz ince de olsa, itiraz kabul etmez biçimde on kısmi sonsuzluk. Hesaplarımızın çıkardığı bütün gökcisimleri, kendi etki alanlarıyla birlikte bu kompartımanlara rahat rahat sığar. Dahası, bunların yanına başka plakalar da koymaya, istendiği kadar sonsuzluk eklemeye de hiçbir engel yoktur.

Hiç kuşkusuz bu gökcisimleri, kimliklerine göre kategorilere

ayrılmış bir biçimde belli yerlere yerleşmiş olarak durmazlar. Yenileyici yangınlar onları durmaksızın kaynaştırıp karıştırır. Güneş sistemi dediğin, Simurg gibi küllerinden doğmaz; yanıp kül oluşu tersine farklı tertiplerin oluşmasına katkıda bulunur. Kendisi intikamını başka yerlerde, başka buharlaşmalardan doğarak alır. Her yerde hep aynı malzemeler, yüz *basit madde* bulunduğu ve sonsuzluk da verili olduğu için olasılıklar eşitlenir. Sonuç, parçaların kesintisiz dönüşümü yoluyla bütünün değişmez sabitliğidir.

Eğer mızmızın biri, *Tanımsızlık* kavramını kuşanıp *Sonsuzluk* kavramını anlamamız ve açıklamamız için bizi sıkıştırarak havanda su dövmeye kalkarsa, şüphesiz daha büyük bir beyne sahip olan Jüpiterlilere yollarız onu. Hayır, tanımsız olanın ötesine geçemeyiz. Bu malumdur; *Sonsuzluğu* zaten bu biçimiyle kavramaya çalışırız. Uzaya uzay ekleye ekleye düşünce kolaylıkla uzayın sınırsız olduğu sonucuna ulaşır. Elbette, binlerce yüzyıl eklemeyi sürdürsek de toplam her zaman sonlu bir büyüklük olacaktır. Peki, bu neyi ispatlar? Öncelikle bir sona ulaşmanın imkânsızlığı, sonra da beynimizin zayıflığı yoluyla, sonsuzluğu.

Evet, güldüren ve dudak bükmeye yol açan rakamlar serpiştirdikten sonra, sonsuzluk yolunda daha ilk adımlarda kişinin soluğu kesilir. Yine de mesele nüfuz edilemez olduğu gibi açık seçiktir de; iki kelimeyle şahane biçimde sergilenebilir: Gökcisimleriyle dolu uzay daima vardır, bir sonu yoktur. Kavranamaz olmakla birlikte oldukça basit...

Evrene ilişkin analizimiz organik hayatın tek sahnesi olan gezegenleri özellikle ön plana çıkardı. Yıldızlar arka planda kaldı. Çünkü onlarda değişken biçimler, dönüşümler bulunmuyor. Devasa yangının gümbürtüsü, ısı ve ışığın kaynağı olma, sonra giderek zayıflama ve en sonunda buzlu bir karanlık söz konusu sadece. Buna rağmen bulutsunun yoğuşmasıyla ortaya çıkan topluluğun hayat ateşinin yandığı ocaktır yıldız. Merkezinde bulunduğu sistemi sınıflandırıp düzenleyen odur. Her terkip *türünde* büyüklüğü ve hareketi farklıdır. İnsanlığın eseri olan gezegen çeşitlemeleriyle birlikte o türün her tekrarı için değişmeden kalır.

Bu çoğaltılmış kürelerin, üzerinde yaşayan ikizlerin güzel gözlerinin hatırına yapılmış olduğunu hiç düşünmemek gerekir aslında. Hepimizin paylaştığı bencillik ve eğitim ürünü önyargı aptalcadır. Doğa bize aldırış etmez. Elindeki malzeme ölçüsünde yıldız sistemleri üretir. Bunların kimisi *özgün*, kimisi de milyarlarca basılmış kopyadır. Hatta tam anlamıyla *özgün*, yani tarih açısından ilk olanlar da yoktur, sadece değişik *türler* ve onların arkasında sıralanan yıldız sistemleri vardır.

Bu grupların gezegenleri insanları üretsin ya da üretmesin, bu doğanın derdi değildir; hiçbir derdi yoktur doğanın, sonuçlarına hiç aldırış etmeden işini yapar. Elindeki maddenin binde 998'ini üzerinde ne bir ot biten ne de bir bit dolaşan yıldızlar için kullanır; kalanını, sadece "*binde ikisini*", yarısı –belki daha fazlası– bizim cinsten iki ayaklılar barındırmayan gezegenlere ayırır. Sonuç olarak, yine de iyi iş çıkarır. Mızmızlanmaya gerek yok. Aydınlatan ve ısıtan lamba daha küçük olsaydı, çabucak ebedi geceye terk ederdi bizi; hatta hiçbir zaman ışığı göremezdik.

Şikâyet etmesi gereken biri varsa o da yıldızlardır, ama onlar şikâyet etmezler. Zavallı yıldızlar! Oynadıkları muhteşem rol kendini feda etmekten ibarettir. Gezegenlerin üretken gücünün yaratıcısı ve hizmetkârı olan yıldızlar bu güce kendileri sahip değildir ve ocaktaki ateş olmaktan ibaret nankör ve tekdüze mesleklerini tevekkülle sürdürmek zorundadırlar. Parıltıları vardır ama neşeleri yoktur; yaşayan gerçeklikler arkalarında görünmeden gizlenir. Yine de bu köle-kraliçeler mutlu tebaalarıyla aynı hamurdan yapılmıştır. Bütün yükü yüz *basit madde* çeker. Buna karşılık yıldızlar ancak büyüklüklerini tüketerek doğurganlığa kavuşabilir. Şimdi göz kamaştırıcı alevler halindedirler, ama günün birinde karanlığa ve buza dönüşecek ve kraliçeyi de, eşliğindekileri de buharlaştıracak darbeden sonra, gezegen olarak hayata dönme imkânını bulacaklardır.

Bu mutlu çöküşü beklerken yıldızlar, ne olduklarını bilmeyen bu hükümdarlar, krallıklarını iyilikle yönetirler. Ekimi yapar ama asla hasadı kaldırmazlar. Hesabı onlar öder ama hiç fayda elde et-

mezler. Gücün tek sahibi onlardır ama sadece zayıfların yararına kullanırlar bu gücü. Sevgili yıldızlar! Ne kadar azdır sizin gibi yapanlar...

Nihayet, maddenin en ufak parçasının bile içkinliğiyle konuyu bağlayalım. Parçacığın ömrü bir saniye bile olsa, yeniden doğuşlarının bir sınırı yoktur. Zamanda ve uzayda sonsuzluk bir bütün olarak evrenin ayrıcalığı değildir. Bu özellik, mikroplar ve kum taneleri de dahil, maddenin her biçiminin özelliğidir.

Dolayısıyla, gezegeni sayesinde her insan, uzayda sonsuz sayıda, tam tamına yaşadığı gibi onun hayatını yaşayan ikizlere sahiptir. Yalnızca olduğu yaşta değil her yaştaki öteki benliklerinin kişiliğinde sonsuz ve ebedidir. Her saniye milyarlarca ikizi doğar, ölür, milyarlarcası doğumundan ölümüne kadarki her ânı saniye saniye yaşayarak sıralanır.

Birisi gökyüzüne bakarak sırrını anlamaya çalıştığında, aynı anda milyarlarca ikizi de kafalarında aynı düşünceyle gözlerini yukarı çevirir ve bütün bu bakışlar görünmeden birbirleriyle kesişir. Bu sessiz sorgulama bir defalığına değil, sürekli dolanır uzayda. Ebediyetin her saniyesi bugünkü durumu, yani bizim dünyamızın milyarlarca ikizini ve üzerlerindeki milyarlarca kişisel ikizimizi görmüştür ve görecektir.

Her birimiz, işte böyle, milyarlarca *alter ego* biçimi içinde yaşadık, yaşıyoruz ve yaşayacağız. Hayatın her saniyesinde nasılsak, ebediyete kadar milyarlarca nüshamızda aynı kalıptan basılmış olarak, o halde olacağız. Bu tükenmez varoluşu bağrında barındıran, yedirip içiren analarımızın, gezegenlerin kaderini paylaşıyoruz. Maddenin bu benzersiz örgütlenmeleri aynı zamanda hem sabitlik hem de değişkenlik özelliklerine sahiptir. Gezegenlerin her biri bir şimşek çakımıdır, ama bu şimşekler uzayı ebediyen aydınlatır.

Evren hem bir bütün olarak, hem de her parçası itibariyle (ister yıldız olsun ister toz zerreciği) sonsuzdur. Şu dakikada nasılsa, ne bir atom ne de bir saniye farkı olmadan, hep öyleydi, hep öyle olacak. Güneşlerin altında yeni hiçbir şey yok. Olmakta olan her şey

daha önce olmuştu, daha sonra da olacak. Ve yine de, aynı kalmakla birlikte, biraz öncenin evreni şimdinin evreni değildir; şimdinin evreni de az sonranın evreni olmayacak, çünkü evren hareketsiz ve değişmez kalamaz. Tam tersine, evren durmaksızın değişir. Her parçası hiç kesintiye uğramayan bir hareket içindedir. Burada imha olan parçalar aynı anda başka yerlerde, yeni kimlikler olarak tekrar ürerler.

Farklı kalıntılardan benzer nüshaların çıkarıldığı hiç durmayan bir yeniden üreme sürecinde, yıldız sistemleri ölür, ardından vaktiyle başka topluluklara bağlı olmuş benzer unsurlarla yeniden doğarlar. Bu, dönüşüp yeniden doğmaların gelgitlerle birbirini izlediği sonu gelmez bir değişim sürecidir.

Evren hem hayat hem de ölüm, hem imha hem de yaradılış, hem değişme hem de değişmeden kalma, hem kargaşa hem de sükûnettir. Sonu gelmez bir biçimde kurulur ve çözülür; hep yenilenen varlıklarla hep aynı kalır. Daimi oluş halinde olmasına rağmen, bronzdan bir baskı kalıbıdır ve kesintisiz aynı sayfayı basar durur. Bütünüyle ve ayrıntılarıyla hem dönüşüm hem de içkinliktir.

İnsan bu ayrıntılardan biridir. Büyük Bütün'ün hareketlilik ve kalıcılığından payına düşeni alır. Çoktan eritme potasına dönmüş milyarlarca küre üzerinde yer almamış olan tek bir insan bile yoktur. Henüz yaşamadığımız bir ânı bulmak için yüzyılların akıntısından yukarı ne kadar çıkılırsa çıkılsın boşunadır. Çünkü evrenin bir başlangıcı yoktur; dolayısıyla insanın da bir başlangıcı yoktur. Geriye giderek bütün gökcisimlerinin, dolayısıyla bu gökcisimlerinin sakinleri olan bizlerin daha önceden yıkılıp yenilenmemiş olduğu bir döneme ulaşmak mümkün değildir; aynı şekilde gelecekte de öteki benliklerimizden milyarlarcasının doğmakta, yaşamakta ve ölmekte olmadığı bir an bile olmayacaktır. Tıpkı evren gibi insan ve tıpkı insan gibi bir kum tanesi de bir sonsuzluk ve ebediyet muammasıdır.

VIII. ÖZET

Bütün evren yıldız sistemlerinden oluşur. Onları yaratmak için doğanın elinde sadece yüz *basit madde* vardır. Doğanın bu kaynakları harikalar yaratacak biçimde kullanmasına, doğurganlığının izin verdiği terkiplerin sayılamayacak kadar çok olmasına rağmen, sonuç zorunlu olarak bileşenlerin sayısı gibi sonlu bir sayıdır; uzayı doldurmak için doğa bu *özgün* terkipleri ya da terkip *türlerini* sonsuza kadar tekrarlamalıdır.

Bu yüzden, hangisi olursa olsun her gökcismi, sadece bir veçhesi itibariyle değil, doğumundan ölümüne kadar ömrünün her saniyesinde olduğu haliyle, zamanda ve uzayda sonsuz sayıda var olur. Yüzeyine yayılmış, büyük-küçük, canlı-cansız bütün varlıklar bu kalıcılık ayrıcalığını onunla paylaşır.

Dünya da bu gökcisimlerinden biridir. Dolayısıyla bütün insanlar varoluşlarının her saniyesi içinde ebedidir. Şu anda Taureau Kalesi'nin zindanında yazmakta olduklarımı daha önce de yazdım ve benzer giysiler içinde, benzer bir masada, benzer bir kalemle, benzer koşullarda ebediyen yazacağım. Bu herkes için böyle.

Bütün bu dünyalar, birbiri ardı sıra yenileyici alevler içinde yok olacak, bir daha o alevlere düşmek üzere yeniden doğacak ve bu böyle, kendiliğinden dönüp dönüp akmayı sürdüren bir kum saatinin tekdüzeliğiyle ebediyen devam edecek. Hep eski olan yeni ve hep yeni olan eski misali.

Dünya ötesi yaşam meraklıları, kendilerine sadece ölümsüzlük değil, ebediyet de bahşeden matematiksel sonuç karşısında gülümseyebilecekler mi acaba? İkizlerimizin sayısı zamanda ve uzayda sonsuzdur. Makul olunursa, daha fazlası talep edilemez. Bu ikizler

etten, kemikten, ceketli, pantolonlu, şallı, uzun etekli ikizlerdir. Söz konusu olan hayaletler değil, bugünkü fiili halin ebedileşmesidir.

Ama yine de büyük bir kusur bulunuyor: ilerleme yok. Maalesef! Elde sadece kaba tıpkıbasımlar, tekrarlar var. Geçmiş dünyaların nüshaları da öyle, geleceğin dünyaları da. Sadece dallanıp budaklanmalara ilişkin bahis umuda açılıyor. Unutmayalım ki, *burada olabileceğimiz her şeyi, başka yerlerde oluyoruz.*

Burada ilerleme sadece yeğenlerimiz için söz konusu. Onların talihi bizden daha açık. Gelecekteki torunlarımız, yerküremizin göreceği bütün güzel şeyleri –kendilerinden önce gelen ve kendilerinden sonraki ikizleri yoluyla– önceden gördüler, şimdi görüyorlar ve daima görecekler. Daha iyi bir insanlığın çocukları, bizden sonra gelmekle ölü dünyalar üzerindeki bizleri çoktan yuhalayıp alaya almış durumdalar. Ortadan çekilmiş olduğumuz yaşayan dünyalarda bizi delik deşik etmeye devam ediyorlar; biz de doğacak dünyalarda onların küçümsemesini üzerimize çekmek için çabalamayı hep sürdürüyoruz.

Onlar, biz ve gezegenimizin tüm misafirleri, bütün bir vücut buluşlar dizisinde kaderlerimizin tayin ettiği anların ve yerlerin mahpusu olarak yeniden doğuyoruz. Bizim kalıcılığımız gezegenimizin kalıcılığının bir eklentisi. Onun yeniden dirilişlerinin kısmi fenomenlerinden başka bir şey değiliz. 19. yüzyılın insanları, ortaya çıkış saatimiz sonsuza kadar sabitlenmiş durumda ve bizi hep aynısı olarak geri getiriyor. Fazladan getirebileceği sadece mutlu bir çeşitleme beklentisi. Burada, daha iyisi için duyulan susuzluğu dindirecek pek bir şey yok. Ne yapılabilir ki? Keyif peşinde koşmuyor, hakikati arıyordum. Burada ne bir vahiy ne de bir kehanet, sadece tayf analizinden ve Laplace'ın evrendoğum kuramından hareketle yapılan basit bir çıkarsama var. Bu iki buluş bizi ebedi yapıyor. Bir nimet mi bu? Öyleyse, tadını çıkaralım. Kafa karıştırıcı bir gizem mi? Öyleyse teslim olalım.

Ama milyarlarca dünyada, bizim için bugün sadece bir anı olan sevdiklerimizle sürekli birlikte olduğumuzu bilmek bir teselli de-

ğil midir? Buna karşılık bir ikizimiz, milyarlarca ikizimiz aracılığıyla bu mutluluğu ezelden ebede tatmış olduğumuzu ve tadacağımızı düşünmek bir başka teselli değil midir? Bu ikizler, her şeye rağmen biziz. Pek çok dar kafalı için bu ikame mutluluklar yeterince baş döndürücü değildir. Bunun yerine bütün o sonsuz kopyanın şimdiki nüshasında üç veya dört yıl fazladan verilmesini tercih ederler. İçinde bulunduğumuz hayal kırıklıkları ve kuşkuculuk yüzyılında çakılı kalma gayretinde çok ısrarlıyız.

Esasında insanın yıldızlar üzerinden eriştiği bu sonsuzluk hüzün dolu; amansız uzay engeliyle kardeş-dünyalardan ayrı düşmemiz daha da üzücü. Birbirinin varlığından tamamen habersiz geçip giden onca özdeş kişi! Öyle olsun. Sonunda 19. yüzyılda keşfedildi işte. Ama kim inanmak isteyecek buna?

Hem sonra, şimdiye kadar bizim için geçmiş barbarlığı, gelecek ise ilerlemeyi, bilimi, mutluluğu temsil ediyordu. Boş hayaller! O geçmiş bütün ikiz dünyalarımızda en parlak uygarlıkların bir iz bırakmadan yok olduğuna tanık oldu, yine bir iz bırakmadan yok olacaklar. Gelecek, milyarlarca dünyada eski çağlarımızdaki cahillikleri, aptallıkları, vahşilikleri yeniden görecek!

Şu anda, doğumundan ölümüne dek gezegenimizin bütün yaşamı sayısız kardeş-gökcismininde, gün gün, bütün suçları ve felaketleriyle, bütün ayrıntılarıyla sergileniyor. İlerleme dediğimiz şey her dünyada hapsolmuş durumda ve onunla birlikte silinecek. Her zaman ve her yerde, yeryüzü mekânında, hep aynı dar sahnede, hep aynı dekorların önünde, hep aynı dram oynanıyor. Sahnede kendi büyüklüğüne sevdalı, kendisini evrenin tamamı sanan, hapishanesinde uçsuz bucaksız bir alandaymış gibi yaşayan, kibrinin yükünü derin bir küçümsemeyle taşıyan yerküreyle birlikte yakında batacak olan gürültücü insanlık var. Uzak gökcisimlerinde de yine aynı yeknesaklık, yine aynı hareketsizlik. Evren sonsuz olarak kendini tekrarlıyor ve yerinde sayıyor. Ebediyet, istifini hiç bozmadan sonsuzluğun içinde hep aynı temsilleri oynuyor.

■

DİLİN KARANLIĞI, MODERNLİĞİN CEHENNEMİ:

Walter Benjamin, Auguste Blanqui'nin *Yıldızlardan Ebediyete* Kitabını Okuyor

Aykut Çelebi

ADA'ya, her şey için

I. AUGUSTE BLANQUI VE *YILDIZLARDAN EBEDİYETE*

Birdenbire öfkeyle, hiddetle sıçrar çanlar,
Korkunç sesler çıkarıp ulurlar siyah göğe,
Yurtsuz, başıboş gezgin ruhlara benzer onlar,
İnatla, hiç susmadan başlarlar inlemeye[1]

Kötücül, kara bir izbeye kapatılmış olan,
O deha, onun kulak ardında uğuldayan
Çığlıklar, sessiz öfkeler, hayaller, ruhum bil ki,
Bil ki, berbat hücrede o uykusuz hayalci
Simgesidir, belirsiz karanlık düşlerinin,
Dört duvarda boğduğu acımasız Gerçeğin![2]

WALTER BENJAMIN, "Tarih Kavramı Üzerine" adlı metninin, XII. Fragmanında Blanqui'ye dair şöyle bir tespitte bulunur: "Blanqui'nin önceki yüzyılı yerinden oynatan adını sosyal demokrasi otuz yıl içinde hafızalardan silmeyi neredeyse başardı. İşçi sınıfı için gelecek kuşakların kurtarıcısı rolünü yeterli sayarak, ona güç veren kaynaklardan birini kuruttu."[3] Fragman, "tarihsel bilginin öznesi ezilen sınıfın kendisidir" önermesiyle başlar. Blanqui, Babeuf

ve Marx ile birlikte, proleter sınıfı tüm mazlum kuşakların öcünü alacak, son köleleştirilmiş sınıf kabul eder; işçi sınıfının aktüel konumu yanında, onu tarihsel hafızanın taşıyıcısı, siyasal mücadelenin öznesi olarak görür. Benjamin sosyal demokrasinin, işçi sınıfını aktüel konumuyla sınırlandırarak, fedakârlık ve öfke duygularından arındırdığını, oysa her ikisinin de köleleştirilmiş ataların imgesinden beslendiğini söyler. Ona göre, Blanqui ismini unutturmanın bedeli, sosyal demokrasiyi sınıfın tarihsel bilgisinden koparmak olmuştu. XII. Fragmanda yer alan saptama, 21. yüzyılın başında ne yazık ki sadece sosyal demokrasiyle sınırlı değil. Radikal sol entelijansiya, Blanqui ismini ya hiç hatırlamıyor, ya da hatırladığı istisnai durumlarda, Engels'ten miras klişelere zahmetsizce başvurmaktan öteye geçmiyor.[4]

Blanqui ismi, Geffroy'nın kazandırdığı lâkabıyla nam-ı diğer "Mahpus", solda iki uca savrulmuş tek klişeyle özdeşleşmiştir. Anarko-sendikalist gelenek, Blanqui ve Blanquistleri barikat savaşçıları, gözüpek, cesur devrimciler diye selamlar. Önce Engels,

1. Charles Baudelaire, "Spleen LXXVIII", *Kötülük Çiçekleri* içinde, çev. Erdoğan Alkan, İstanbul: Varlık, [1861] 2011, s. 135.

2. Baudelaire, "Eugène Delacroix'nın Resminden Esinlenerek", *a.g.y.*, s. 204.

3. W. Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine", *Son Bakışta Aşk* içinde, çev. Nurdan Gürbilek-Sabir Yücesoy, İstanbul: Metis [1940] 1993, s. 46.

4. Bunun en iyi örneği yakınlarda yayımlanan iki ciltlik *Komünizm Fikri* ve *Komünizm: Yeni Bir Başlangıç* konferans metinleri derlemelerinde görülebilir. Küresel akademik yıldızlar, en büyük muarızlardan birisi olan Proudhon'un tabiriyle, 19. yüzyılın "tek büyük devrimcisini" yapıştırma tariflerle, birkaç yerde anma haricinde yok sayarak, geleneği icat etme çabasına girişmişler. Özellikle bkz. Bruno Bosteels ve Peter Hallward'ın makaleleri, s. 38 ve s. 125. Blanqui konusunda lütfedip de birkaç kelam etmeye gönül indirenler, Blanqui'yi komploculuğu yanında, neo-Jakoben, Bakuninvari bir anarşist gibi tasvir ediyorlar. Babeufçü halkçılıktan hiç vazgeçmeyen Blanqui'nin, Proudhon ile birlikte Jakobenlerden nefret ettiğinden belli ki habersizler. Ayrıntı için bkz. Samuel Bernstein, *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection*, Londra: Lawrence and Wishart, 1971, s. 302. Dinde mucize neyse, Blanqui olmadan icat edilebilecek "komünist" gelenek de ancak seküler bir mucizenin eseri olabilir. Her iki konferans metni için bkz. A. Badiou ve S. Žižek (haz.), *Komünizm Fikri*, çev. S. Kılıç, O. Doğan, H. Barışcan, İstanbul: Metis, (2011) 2012 ve S. Žižek (haz.), *Komünizm: Yeni Bir Başlangıç*, çev. N. Pınar Arın, A. Çiltepe, A. Taşkın, İstanbul: Metis, (2013) 2015.

devamında Luxemburg ve Lenin'le birlikte Blanqui ismi adım adım, işçi sınıfından kopuk, komplocu, tarih bilgisi, konjonktür analizi zayıf bir darbeciliğe indirgenmiştir. Luxemburg ve Lenin kibarca, Blanqui yerine Blanquizm kavramını tercih eder; Engels Blanqui ismi ile Blanquizmi aynı anda kullanır. Blanqui ismi devrimci cesareti ve fedakârlığı nedeniyle bir-iki kelimelik sitayişle anıldıktan hemen sonra, ulusalcılığı, küçük burjuva laisizmi, iradeciliği vb. tespit edilip mahkûm edilmiştir. Engels, tarihi bir çarpıtmayla, Blanquist Komün kaçaklarından söz eder, Blanquist komploculuğun bir tek Rusya'da başarılı olabileceğini söyler.[5] İki farklı uca savrulan tespit, Blanqui'nin saf bir eylemci, teoriden ve bilimden kopuk barikat ustası olduğu konusunda birleşir.

Blanqui'yi bir düşünür olarak görmek kendi yol arkadaşları için bile neredeyse imkânsızdı. O bir devrim simyacısı, siyasal bir taktisyen ve mücadele insanı gibi takdim edildi; düşünmenin kapıları Blanqui'ye adeta kapatılmıştı. Bunda gençlik dönemlerinden kalma komplocu, yeraltı teşkilatlanmalarında usta, barikat örgütçüsü ününün elbette önemli bir payı var.[6] Barikat bir mücadele biçimi olarak tarihsel süreçte zamanla etkisini yitirdiğine göre,

5. Alan B. Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis-Auguste Blanqui*, NY: Columbia University Press, 1971, s. 21. Türkçesi: *Louis-Auguste Blanqui'nin Devrimci Teorileri*, çev. Suphi Nejat Ağırnaslı, İstanbul: Otonom, 2013. Oysa Marx, daha 1852'de Blanqui ve takipçilerinden, proleter partinin gerçek önderleri, devrimci komünistler diye sitayişle bahsetmişti. Marx-Engels, *Werke*, Cilt 8, Bonn, Dietz Verlag, 1972, s. 119. Marx başka yazılarında devrimin simyacıları dediği komploculara, koşulları dikkate almadıkları, her durumda yeknesak tavırları, dar kafalılıkları dolayısıyla eleştiriyordu. Ama öte yandan bazı durumlarda, Çarlık ve Bonapartizm koşullarında komploculuğun yegâne siyasi muhalefet olabileceğini kabul etmişti. Bkz. Samuel Bernstein, *a.g.y.*, s. 300. Ayrıca Marx, Blanqui'nin siyasi mücadelesine, dik duruşuna, sadeliğine, Proudhon ile mücadelesine her zaman büyük bir sempatiyle yaklaşmış, Blanqui'ye her zaman büyük bir saygı beslemişti. Blanqui 1879'da uzun yıllar sonra, af yoluyla da olsa, özgürlüğüne kavuştuğunda, Lafargue aracılığıyla onu Londra'ya davet etmişti (Samuel Bernstein, *a.g.y.*, s. 346-7).

6. Blanqui, yıllar sonra bir arkadaşına yazdığı mektupta, örgütlenme meselesini aşırı vurgulamanın bir hata olduğunu, insanları örgütlenmekten ziyade önceliğin ataletten kurtulmalarına yardımcı olmaya verilmesi gerektiğini itiraf etmişti. Bkz. Spitzer, *a.g.y.*, s. 142.

Blanqui'den geriye kalan tek miras, olmayana ergi yoluyla, demokratik deneyimi derinleştirecek momenti dışsal bir aktöre bel bağlamadan, kitlenin kendi dinamikleriyle beraber düşünebilmektir. Blanqui için fikri boyut sol düşüncede öngörülmemiştir. Tarihsel bakımdan ne kadar yanlış, sonuçları itibariyle ne kadar hüzünlü![7] Mesele tarihsel bir yanlışı ifşa etmekle sınırlı değil, bir yanlışın yerine bir hakikatin konmasıyla da doğrudan alakalı değil yalnızca. Mesele, Blanqui'yi miadını doldurmuş bir dava adamı, bir komplocu olarak sabitlemedeki iştiyakı, yaklaşık 150 yıla yayılan bu klişeyi katetmekle, hemen her şeyi sorgularken, Blanqui'yi dondurma arzusunu anlamaya çalışmakla ilgili bir çaba.

Ama her zaman olduğu gibi, kuralın istisnaları mevcut. Kristin Ross neredeyse otuz yıl önce, *Toplumsal Mekânın Ortaya Çıkışı: Rimbaud ve Paris Komünü*'nde barikatın anlamı ve günümüzde yanlış yorumlanmasına dair harikulade tespitlerinin arasında, dikkate değer bir Blanqui yorumu yapmıştı.[8] Ross, esasen güvenlik güçlerinin hareket kabiliyetini kısıtlama amacını taşıyan, barikatın, pasajların birbirine açılan yapılarında, apartmanların galerilerinde, şehrin dehlizlerini gizleyen işlevine dikkat çeker. Buna göre sokak savaşı sokakta cereyan etmez, sürekli hareket ve yer değiştirme kabiliyetine imkân veren galeri, pasajlar arası geçiş ve kanallarda vuku bulur.[9] Ross, Benjamin'de "*flâneur*"ün şehri bir iç mekâna dönüştürmesinden farklı bir biçimde, Komüncülerin iç

7. Sadece insani bakımdan değil, Benjamin'in "Tarih Kavramı Üzerine" metninde yer alan VII. Fragmandaki anlamıyla, tarihin bir an parlayıp sönen gerçek imgesini yakalayıp sahiplenme umudunu, başka bir Blanqui imgesi ihtimalini kendine sonsuza kadar yasaklayan sol düşünce bakımından. Üstelik bu düşünce, sınıfsal tehdit algısı yüksek Alexis de Tocqueville'in, Meclis'te konuşurken yaptığı Blanqui tasvirini yanlışlamak yerine doğrulayan imgelerden oluşuyorsa, ortada esaslı bir sorun var demektir. Tocqueville Blanqui'yi sanık sandalyesinde ilk kez gördüğünde, gürültücü, pejmürde, itici, ne dediği belli olmayan, "hayatını bir lağımda geçirmiş ve henüz oraları yeni terk etmiş" biri gibi gelmiş ona. Bkz. Spitzer, *a.g.y.*, s. 8.

8. Kristin Ross, *The Emergence of Social Space: Rimbaud and Paris Commune*, Londra: Verso, 1988, s. 37-38.

9. *A.g.y.*, s. 38.

mekânları sokağa dönüştürdüğünü belirtir. Blanqui, Paris'in merkezindeki hemen her mahalleyi kendine özgü iç ve dış mekânlarıyla, "kaçış hatlarıyla" bilen büyük usta, söz konusu yer değiştirmenin öncülerinden birisiydi.

Pierre Rosanvallon Blanqui'yi, toplumsal hareketi sürekli hale getirdiği, düşüncesinin hareketin kazanımlarını belirli bir momentte kurumsallaştıracak araçlardan yoksun olduğu, siyasal saikleri belirsiz ama baskın bir karakter taşıdığı, kurumsal dönüşüm fikrine hiç yer vermediği için eleştirir. Rosanvallon'a göre Blanqui'de kurucu iktidar, yani emekçi halk sınıfları daimi surette sokakta, kurumsallaşma karşıtı, ebedi, dolayımsız toplumsal halk hareketi vasfıyla, Carl Schmitt'teki kurucu iktidarın kaynağı olan halk fikrine yakındır. Rosanvallon bütün eleştirilerine karşın, Blanqui'nin siyasal hareketin toplumun kurumlaşmasının kaynağı olduğunu göstermede önemli bir katkısının olduğunu savunur.[10] Étienne Balibar, "égaliberté" (eşitlik içinde özgürlük, eşitlik-özgürlük) adını verdiği düşüncesinde, Marksizm öncesi komünist geleneklerdeki yurttaş inisiyatiflerine, radikal burjuva biçimlere geri döner. İngiliz Devrimi'ndeki Düzleyiciler (*Levellers*), Babeuf ve Blanqui, egaliberter komünizmin köklerinde yer alır.[11] Ama yine de bütün bu analizlerde Blanqui düşüncesinin sınırlı bir yönü, toplumsal, siyasal hareketin örgütlenmesindeki rolü tartışılmıştır. Balibar'da egaliberter siyasal tasarımın asli unsurlarından birisi gibi dursa da, Blanqui'nin tasarıdaki özgül katkısı geliştirilmeye muhtaçtır. Blanqui'de toplumsal mücadeleler, nihai biçimde, kitlelerin aydınlanmasına, aynı anda olmak kaydıyla, bireyleri kurumsal zincirlerinden özgürleştirmeye vakfedilmelidir.[12] Balibar eşitliği, farklılıkları nötrleştirme, eşitleme olmaktan çıkarıp farklı bir bo-

10. Pierre Rosanvallon, *Democratic Legitimacy*. Princeton: NJ: Princeton UP, 2011, s. 125-6.

11. "On the Common, Universality, and Communism: A Conversation between Étienne Balibar and Antonio Negri", Anna Curcio ve Ceren Özselçuk (haz.), *Rethinking Marxism* içinde, C. 22, no. 3, 2010, s. 312.

12. Spitzer, *a.g.y.*, s. 53.

yuta taşır, özgürlüğün çeşitlenmesinde gerekli ve yeterli şart kabul eder.[13] Blanqui'de özgürlüğün eşitliği hedefleyen toplumsal mücadele fikrinin bağrında oluşması, Balibar'ın egaliberter yaklaşımının arka planını oluşturan öğelerden bir tanesi durumundadır.

Peki ama Auguste Blanqui kimdi? Toplumsal mücadelelerin tarihöncesinde kalan bir küçük burjuva komplocusu olmaktan öte hiçbir özelliği yok muydu? Soruya, ansiklopedik ayrıntılara girmeden, kolayca ulaşılabilecek biyografik bilgilerden ziyade kısa ve net birkaç argümana dayanarak cevap vermek mümkün. Lisa Block de Behar'ın Borges üzerinde Blanqui etkisine dair olağanüstü çalışmaları bu konuda çok değerli ipuçları barındırır. Önce harcıâlem bilgilerin dışında başka bir Blanqui portresiyle başlayalım. "İki genç muhafazakâr, Blanquist Kulüpte Blanqui'nin Prusya ordularının Fransa'yı işgali konulu konuşmasına gider. Blanqui'yi sakin, insanları coşturmaktan ziyade belirli bir perspektiften meseleyi ortaya koyan, en az rakibi, Komün katili Thiers kadar duru, net ve keskin bir analiz yeteneğini haiz, iyi giyimli, keskin bakışlı, dönemin en iyi iki hatibinden birisi olarak tarif eder. Blanquist Kulüpler dönemin en heyecan verici entelektüel, siyasi ve edebi tartışma merkeziydi. İki genç dinleyici daha önce defalarca duydukları bir şeyi bu kez *kendileri* deneyimler. Blanqui'nin analizine katılmamak imkânsızdır, bunları dile getirenin Blanqui olması ise ne yazık!"[14]

Bir başka örnek, ölümünden sonra yayımlanan yazılarının editörü Casimir Bouis'in Blanqui tasviridir. Bouis, Blanqui'nin şahsi niteliklerinin kamusal bir figür olarak bilinen özelliklerinden çok daha olağanüstü olduğunu söyler. Matematik, kimya, astronomi, dilbilim, coğrafya, iktisat, tarih bilgisi, basit bir amatör merakın çok ötesinde, dönemin bilimsel gelişmelerini yakından takip ede-

13. Étienne Balibar, *Equaliberty*, Nordham, NC: Duke UP, 2014; Pierre Rosanvallon, *The Society of Equals*, Cambridge, MA: Harvard UP, 2013, s. 266.

14. Jean Jacques Weiss'den (1872) aktaran Lisa Block de Behar, "Literary Escapes and Astral Shelters of an Incarcerated Conspirator", *CR: The New Centennial Review*, C. 9, no. 3, 2009, s. 72.

bilecek kadar üst düzeydedir.[15] Üstelik söz konusu bilgiler ansiklopedik mahiyette değildir. Blanqui amatör doğa bilimi merakını, toplumsal, siyasal çözümlemelere uyarlar; analitik muhakeme gücünü doğa bilimlerinin bulgularına dayandırmaktan hiç vazgeçmez. Aşağıda bunlardan bazıları örneklerle gösterilmiştir. Yetmiş altı yıllık ömrünün otuz dört (bazılarına göre otuz altı) yılını yaklaşık otuz farklı Fransız hapishanesinde tüketmiş, gerçek bir kitap kurdu olduğu tanıklıklarla ortaya konmuş, dışarıda olduğu nadir dönemlerde kitapçıların, edebiyat ve sanat matinelerinin, sergi ve oyunların müdavimi birisiyle karşı karşıyayız. 1885 yılında, Blanqui'nin ölümünden dört yıl sonra, sosyalist Benoît Malon'un aktardığına göre, Barbès, "Mazzini, Garibaldi ve Bakunin kadar bir kişisel çekim yaratamamış olmakla birlikte, Blanqui'nin bilgi, cesaret, fedakârlık, sadelik, hayatı ile düşünceleri arasındaki bütünlük bakımından onlardan çok daha üstün olduğunu söylemişti".[16]

Blanqui düşüncesinin üç sacayağı var: Sosyalist ekonomi politik, maddeci bilim teorisi ve siyasi mücadele. 19. yüzyıl sol düşüncesinde nadir görülen bir biçimde, her üçü de birbirini tamamlayan, besleyen bir biçimde düşünülmüştür. Klasik eylemci, komplocu Blanqui imgesi, düşüncesinin bütünselliği göz önüne alındığında, insanı bir hayli şaşırtır. Bu çalışmada, Blanqui'nin ekonomi politik ve siyasi mülahazaları yerine, evren ve bilim boyutu incelenmiştir.

15. Casimir Bouis'den (1871) aktaran de Behar, *a.g.y.*, s. 73.

16. Spitzer, *a.g.y.*, s. 18. Blanqui, duruşmalarında hâkimleriyle girdiği diyaloglarla ünlüdür. Henüz 1832 yılında, ilk duruşmalarından birisinde hâkimin mesleği ile ilgili sorusuna verdiği proleter cevabı bunların arasında en ünlüsüydü. Hâkimin böyle bir meslek olmadığı şeklindeki itirazına, siyasi haklarından mahrum milyonlarca insanın bu mesleği icra ettiği cevabını vermişti. Bkz. Walter Benjamin, *The Arcades Project*, Cam: MA Harvard UP, 1999, s. 735, a 20, 8. En az birincisi kadar ünlü başka bir duruşma diyaloğunda, 1861 yılındaki bir duruşmada hâkimin, yaptıklarından nedamet getirip getirmediği sorusuna asla diye cevap vermişti. Bundan sonra görüşlerinin değişme ihtimali olup olmadığı sorusuna da aynı cevabı verecektir. Bkz. de Behar, *a.g.y.*, s. 64. "Malıpus" kadar çizgisi net, kararlı ve sağlam düşünür bulmak kolay değildir.

Blanqui, 19. yüzyıl düşüncesini biçimlendiren iki ana akım arasında, maddeci bilim anlayışına yakın, romantik birey ve yorum felsefesine uzak bir düşünürdür. Blanqui'nin düşüncesine yön veren birkaç eksen var. Bunlar arasında en önemlisi, evrenin maddenin aralıksız hareketinden mürekkep olduğunu öne süren Demokritos, Epikuros, Lucretius atomculuğu, ona eşlik eden Spinozacı panteizm, Cabanis bilimciliği ve Feuerbach maddeciliği.[17] Blanqui, maddenin kendine özgü hareket yasaları bilinmeden, bir evren anlayışı olmadan, düzenlilik ve özgürlük arasındaki dönüşümün kavranamayacağını belirtir. Dini, özellikle de hurafeler yoluyla, dünyayı kendi dinamikleriyle anlamaya ket vuran Hıristiyan kaderciliğini, son kertede egemenlerin tutucu düzen matrisine hizmet edişi nedeniyle eleştirir. Ancak Blanqui, 19. yüzyılın hâkim bilim anlayışı olan pozitivizmle arasına bir mesafe koyar. Pozitivizmi şeylerin doğasına dair bir açıklamadan ziyade, şeylerin değiştirilemez doğasına dair kaderciliğe yaklaşan statik bir açıklama olarak kabul eder.[18] Evrenin işleyişinde esastan değişiklik yapmasa da, insanın devridaim içerisinde, dışarıdan tesadüfi görünen, oysa evrenin yasalarına uygun bir değiş(tir)me, dönüş(tür)me kudretine sahip olduğunu düşünür. Tıpkı yıldızların sonsuz zaman ve uzayda çekim ve hareket yasalarına uygun bir biçimde sönümlenmeleri, daha sonra ansızın yeniden canlanmaları gibi, insan irade ve eylemleri de, yeni karşılaşma ve dönüşümlere açıktır. Ancak söz konusu eylemler evrenin yapısını ve gidişatını etkileyecek önemde değildir.

Blanqui, atomcu hareket ilkesi savunusu, irade ve mücadelenin boşlukta kendi enerjisini yaratabilme kudretini haiz olduğunu düşünmesi, radikal özgürlük tutkusunun materyalist bir doğa kavrayışından geçtiğine dair tespiti, buna engel olduğunu düşündüğü kurumlaşmış dinsel yapıyı eleştirmesi bakımından en çok Machiavelli'ye benzer. Machiavelli de 1490'ların başında Lucretius'un

17. Bkz. Spitzer, *a.g.y.*, s. 30 ve Bernstein, *a.g.y.*, s. 342.
18. Spitzer, *a.g.y.*, s. 33 vd.

elyazmalarını kopyalamış, maddenin doğası ile radikal bir özgürlük fikrinin birlikteliğini, Katolik kurumların ve iktidarın eleştirisi ile eşzamanlı biçimde kavramıştı.[19] Gustave Geffroy, *Mahpus*'ta söz konusu yakınlığa dikkat çekmiştir. "Berrak, ironik, zekice tespitlerde bulunan Fransız Blanqui'de arada yaşlı İtalyan, Floransa ve/veya Venedik yurttaşı beliriverir."[20] Blanqui'deki karanlık planlar, zorun başarı şansı olduğu mülahazaları İtalyan Blanqui'ye aittir. Geffroy muhtemelen Machiavelli'nin Lucretiusçu atom görüşünden habersizdi. Aksi halde iyi ve kötü Blanqui ayrımında, kötülükleri Floransalıya yıkmakta bu kadar rahat davranamayabilirdi. Geffroy'nın Machiavelli benzetmesi, Blanqui'nin romantizm ve pozitivizm karşıtı atomcu ve gerçekçi bilimi hakkında önemli bir ipucu olması yanında, radikal bir cumhuriyet taraftarlığının, Fransız Devrimi dışında başka kaynaklardan beslenmiş olabileceğini göstermektedir.[21]

Blanqui'nin bilim anlayışı sadece evrenin atomcu yorumuna dayanmaz. Bilimde maddeci yaklaşımı beyin konusundaki tespitlerinde de ortaya çıkar. Cabanis'ten ödünç aldığı, düşüncenin beynin bir salgısı olduğu saptamasını ele alalım. Düşünce, dış dünyadan gelen uyarılarla harekete geçen beynin özgül bir niteliği, özgül bir kapasitedir. O nedenle beynin aktivitesi dışında oluşmuş bir kendilikten ya da şahsiyetten söz edilemez.[22] Düşünce, sinirsel bir tözün ürünü olup ancak serebral organizmaya verdiği tepki oranında, beyni yeniden *yapılandırabilir*. Bunun bir insanın ömrü içerisinde mümkün olup olmadığı sorusunu Blanqui kısmen olumlu bir biçimde cevaplar. Ona göre, insanın bütün edim ve düşünce potansiyelini içeren beyin, insan hayatı boyunca bütünüyle değiştiri-

19. Alison Brown, *The Return of Lucretius to Renaissance Florence*, Cambridge, MA: Harvard UP, 2010 s. 70-71.

20. Aktaran: Walter Benjamin, *The Arcades Project*, Cambridge, MA: Harvard UP, 1999, s. 617.

21. Miguel Abensour, *Les Passages Blanqui: Walter Benjamin entre Mélancolie et Révolution*, Paris: Sens & Stonka, 2013, s. 33.

22. Spitzer, *a.g.y.*, s. 40. Beyin ile ilgili bundan sonraki açıklamaların tamamı Spitzer'den özetlenmiştir. Bkz. Spitzer, *a.g.y.*, s. 39 vd.

lemez. Buna mukabil beynin bazı yönelimleri teşvik edilebilir, bazıları köreltilebilir. Böylelikle beyin aracılığıyla zihinsel bir dönüşüm, kısmen de olsa, sağlanabilir. İrade, arzu, emek ve bilgi, doğanın yasalarını kavramaya olanak tanır; şeylerin düzeni hakkında bilgilenmeye izin verir. Bilimsel bilgi, neyin nasıl düzenlendiğine dair bir çerçeveyle sınırlı değildir; değişimin zeminini oluşturur, kaldıraç noktasıdır. Sadece bununla da yetinmez; insan edimlerinin, irade ve kaprisin[23] değişimdeki rolünü ve sınırlarını gösterir.[24] Dolayısıyla emeğin özgürleşmesi demek olan eşitlik talebi ile bireyin kurumsal zincirlerinden, tarihsel tahakkümden kurtulması, özgürleşmesi anlamında aydınlanma ardışık değil, tamamlayıcı bir ilişki içindedir. Kitlelerin aydınlanması ve kitlelerin özgürleşmesi bir ve aynı mücadelenin nesnesi ve öznesidir. *Yıldızlardan Ebediyete* bu düşünceye sağlam bir örnek teşkil eder.

Yıldızlardan Ebediyete'de doğa daimi surette hareket eden maddeyi temsil eden evren olup hiçlikten evrilmediği gibi, asla hiçlikte kaybolmayacaktır. O ebedidir, asla yok olmaz. Blanqui 19. yüzyılda astronomi çalışmalarında çığır açan tayf analizi ile Laplace'ın evrendoğum (kozmogoni) düşüncesini esas alır. Ana çerçevesi ebedi evren ve daimi hareket[25] olan metinde, başlıca şu hususlar ortaya konmuştu (Yeni-Nesnelci denebilecek nesir-şiir üslubunu maalesef ele alamıyoruz):

– Evren yıldız sistemlerinden mürekkeptir. İlginç olan sonsuz evrende yıldız sistemini kuran sadece yüz küsur elementtir. Bu

23. Auguste Blanqui, bu kitapta s. 87 (İng. s. 48).

24. Rancière'in gösterdiği gibi, Blanqui hayatı boyunca iradeci ve komplocu yaftasını boynunda taşımak durumunda kalmış birisi. Blanqui, insan eyleminin evrenin yapısını temelden değiştirme şansının olmadığını bilen birisi olarak, yaptıklarını nesnel zorunluluk diye lanse edenlere inat, eylemin nesnel koşulları ile eyleme girişmeyi göze alma cesareti arasındaki derin yarığı bu kadar net görebilmiş nadir düşünür-militanlardandır. Rancière, Blanqui'de evren bilgisi ile eylem cesareti arasındaki yarığın çok önemli ve üzerinde uzun uzun düşünülmesi, analiz edilmesi gereken bir husus olduğunu belirtir. Bkz. bu kitapta Jacques Rancière, "Önsöz", s. 19-33.

25. F. A. Lange, Blanqui'nin daimi hareket fikrini Epikuros'dan ödünç aldığını söyler. Bkz. Spitzer, *a.g.y.*, s. 36.

elementlerin arasında sonsuz zamanı ve mekânı kaplayabilecek sonsuz sayıda kombinasyon ihtimali mümkün değildir. O halde şu söylenebilir. Evren az sayıdaki orijinal kombinasyonları dışında sonsuz tekrarlar ve kopyalardan oluşur.

– Dilin karanlığı: Sonsuzluğu dil aracılığıyla kavrayamıyoruz. Dilsel karanlık, sonsuzu sayısal çokluk ve miktarlarla sınırlı biçimde kavramaya zorluyor. Oysa sonsuzluğu zamanın çevrimsel hareketi, yıldızların oluş, yok oluş ve yeniden canlanışına dair hep aynılık ve sonsuz yenilenme salınımında idrak etmeye ihtiyacımız var. Zamanda hareket bir yandan şeylerin sonsuz sayıda yeniden üretimini sağlarken, diğer yandan önceki momentte tekrarlananlar arasında bir ayrım gözetiyor. Zaman harekette farklılaşır, tekrar ederek farklılaşır. Mekâna saçılan kopyalar, yıldız sistemlerinde, itme ve çekme kuvvetiyle, çarparak, iterek, çekerek, zamanda farklılaşmaya ek bir unsur katar; oluşu, yok oluşu, yeniden oluşu mümkün kılar. Evrenin ebedi dönüşler yoluyla hep aynı, hep farklı imgesi böyle oluşur.

– Madde sadece elementleri ve bütünü bakımından ebedidir. Maddenin formu her ne olursa olsun fanidir. Yıldızların evrendeki yerine bakmak bile yüzen mezarları görmek için yeterlidir. Bütün yerküreler arka arkaya söner, kıvılcımı yenileyen alevler onları yeniden harekete geçirinceye kadar. Evrenin saati monoton olup döngüsel biçimde çalışır. Burada her şey her daim yeni, her şey aynı zamanda eskidir.

– Evrende ilerleme diye bir şey yoktur; tıpkı bir kum saati gibi, monoton bir şekilde çalışır. Burada her şey yeni ve aynı zamanda çok eskidir. Ancak bu durum, evrenin bütünüyle belirlenimci ilkeye dayandığını göstermez. Epikuros ve Lucretius atomculuğunda, maddenin hareketi olumsal bir karakter taşır. Sönmüş bir yıldızın belli bir süre sonra yeniden, sözgelimi çarpışma yoluyla yahut da herhangi bir yıldızın bazı hareketlilikler yüzünden erken sönmesi her zaman ihtimal dahilindedir; ama elbette bunlar evrenin hareket ilkesini değiştirmeyecektir.

– İrade, arzu ve kapristen oluşan insan etkinliği, evrenin hep

aynı, çevrimsel, ebedi karakterini kesinlikle etkilemez. Buna mukabil insanlar mümkün olan bütün dünyalardaki hayatlarını edimleri yoluyla kısaltabilir, kendisini ya da başka insanları etkilerler. İnsanlar irade, arzu ve kaprislerinin kurbanı olabilir ya da söz konusu özelliklerden mürekkep insan etkinliği bu özellikleri sayesinde esaslı bir değişime tabi tutulabilir.

– İnsanlar evrenin kopyalama yoluyla mekânda ve zamanda sonsuz yayılma ve tekrar ilkesinin dışında değildir. İnsanların kapris, irade ve arzudan kaynaklanan farklılıklarında tek ortak nokta süredir. Aynı orijinalin kopyası olarak doğduklarından, her biri kendi tarzında, kendi tarihini yazar. Ancak bu sonsuz olmayıp ilksel kombinasyonların sayısıyla sınırlıdır. Gerisi tekrar yoluyla sonsuz kombinasyonu oluşturur. Kopyalar da bu anlamda kolektiftir. Her birey bu kolektifin tamamlayıcı bir parçasıdır. Sonuç itibariyle, her bireyin milyarlarca ikizi her bir momentte sonsuz bir biçimde yeniden kopyalanmakta, art arda çekilen fotoğraflar gibi, o momentte sonsuzlaşmaktadır.[26]

– Sonsuz sayıda ikizimiz başka yerkürelerde, hep aynı arazi, hep aynı doğada yaşar. Ancak her birisi aynı anda birkaç varyant halinde bulunur. Bunun nedeni ikizlerin takip ettiği patikada meydana gelen bazı değişikliklerin sonucudur. Patikalar insani tutku ve hayalden mürekkeptir (s. 50). Bireyler etkileme kudretleriyle doğru orantılı bir biçimde, patikada meydana gelebilecek değişikliklere katkıda bulunur. Başlangıçtaki sabit kimliğine karşın, insanlık başka yerkürelerde hep aynı şahsiyetleri barındırmaz. Milyarlarca ayak izinden oluşan farklı patikalar sonuçta farklı bir hayat, farklı bir tarihle neticelenir. Bu haliyle evrenin gerçek bir bakiyesi olan insanlık ebediyetin ve sonsuzluğun bir muammasıdır.

– Ama abartmamakta fayda var. İnsanlık, tıpkı kuyrukluyıldız gibi, evrenin bir muammasıdır, hepsi bu. İlerlemenin olmadığı, gerekli gereksiz tekrarlar, basit yeni edisyonlardan ibaret evrende in-

26. Eduardo Cadava, *Işık Sözcükleri*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Metis, [1997] 2008, s. 77.

sanlık, tutku ve arzuların hayalleriyle sadece bazı çatallanmalar yaratabilir. Umulabilecek yegâne şey çatallanmalardır. Blanqui'deki adalet ve eşitlik tutkusu ile hayali böylesi bir çatallanmaydı. Bugün değilse, paralel bir dünyada, sonsuz tekrar ve kopyalar dünyasında bir ihtimal. Ayrıca bu ihtimalin kalıcı bir değer olma ihtimali hiç yok. Çünkü doğa bizi hiç umursamaz. O yıldız kümelerini, oluş, sönümlenme ve yeniden canlanma kalıplarını, elindeki malzemeyle uyumlu, sonsuz biçimde üretir, düzenler, yeniden üretir. İnsanlık muamması, tıpkı önceki uygarlıkların hemen hiç iz bırakmadan tarih sahnesinden çekilmesi gibi, yenilerini de aynı biçimde silecek. Milyarlarca yerkürede gelecekte cehalet, sersemlik ve zalimlik yine ve yeniden boy gösterecek.

Yıldızlardan Ebediyete, bu karanlıklar senfonisi, daha doğrusu sessiz senfoni, 1872'de yayımlandı. Blanqui'nin umduğu hedef okur kitlesi aydınlanmış işçi sınıfıydı.[27] Yayımlandığı dönemde, az sayıda kısa tanıtım yazısı bir tarafa bırakılırsa, kitapla ilgili önemli bir tartışma olmadı.[28] Metin hakkındaki ilk ve belki de en önemli çıkış 1930'lu yılların sonunda, şaşırtıcı bir tesadüf eseri iki farklı kaynakta ortaya çıktı. Walter Benjamin Paris'te, sürgünde, *Pasajlar Çalışması*'nın minyatürü diye tarif ettiği *Baudelaire* kitabını önemli ölçüde Blanqui'ye dayandırdı. Hemen aynı tarihlerde Buenos Aires'te Borges, ebedi dönüşün en sağlam mimarisinin Blanqui'nin yapıtında bulunduğunu belirtiyordu.

27. Spitzer, *a.g.y.*, s. 37.

28. Miguel Abensour ve Valentin Pelosse metin hakkında yayımlandığı dönemde metin hakkında yazılan bütün değerlendirmeleri bir araya getirmiştir. Bkz. Auguste Blanqui, *Instructions pour une prise d'armes et L'eternité par les astres*, Paris: Editions de la Tete de Feuilles, 1972, s. 345-72.

II. BLANQUI ETKİSİ

David Weinberg Ohio Üniversitesi'nde Matematik ve Fizik Bilimleri Bölümü'nde astronomi profesörü. Josiah McElheny bir kavramsal sanatçı, heykeltıraş. İkilinin yolu, McElheny'nin Büyük Patlama üzerine tasarladığı cam ve kristalden bir heykel üzerine araştırmaları esnasında kesişiyor. Büyük Patlama üzerine başlayan ortak çalışmaları bununla sınırlı kalmamış, McElheny'nin daha sonraki çalışmalarında *An End to Modernity* (Modernliğin Sonu), *The Last Scattering Surface* (Son Saçılan Yüzey), *The End of the Dark Ages* (Karanlık Çağların Sonu) *ve Island Universe* (Ada Evren) eserlerinde devam etmiştir.[29] Weinberg sanatçıya evren hakkında astronomi çalışmalarında ulaşılan sonuçlar ile uzay bilimlerine dair tartışmalı konular hakkında bilgi verme, kaynak sağlama dışında, özel bazı bilgisayar programları hazırlamış, McElheny'nin kafasında şekillenen özgül tasarımları sanal ortamda görsel modellere dönüştürmüştür. İkili söz konusu modeller üzerinde evren hakkındaki bilgi, sezgi ve duyguyu tartışma, bunlar üzerinde yeniden düşünme fırsatı yakalamıştır. Weinberg sanatçıya, modernlerin cam tutkusu ve saydamlık anlayışına, cam yoluyla mekânı sonsuz bir biçimde geliştirilebilir bir yüzey gibi algılama ve gösterme çabasına farklı bir boyut kazandırmıştır.[30]

Weinberg ayrıca Alan Guth'un geliştirdiği, "Enflasyon" (şişme) modeli vasıtasıyla, evrenin erken bir safhada inanılmaz bir hızla, istikrarlı ve inatçı bir biçimde genişleyip yayıldığı, evrenin homojenliğini büyük oranda buna borçlu olduğu, hemen akabinde konvansiyonel Büyük Patlama teorisinin dayandığı radyasyon yük-

29. David H. Weinberg, "From the Big Bang to Island Universe: Anatomy of Colloboration", *Narrative*, C. 19, no. 2, 2011, s. 258-72.

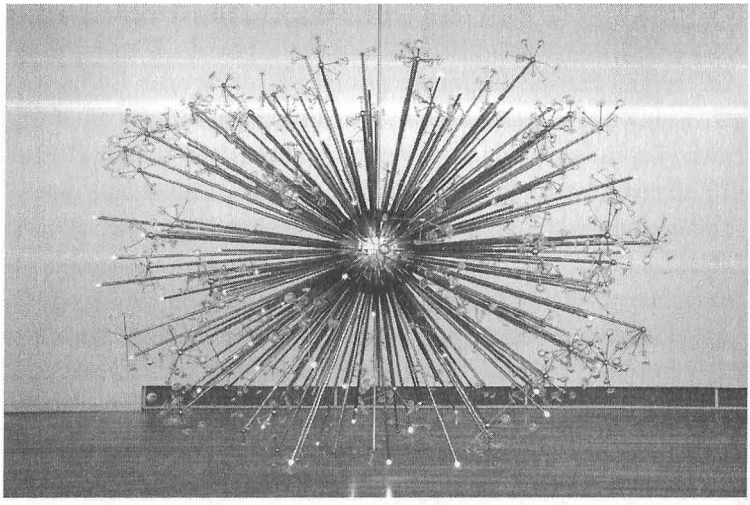
30. Walter Benjamin "Deneyim ve Yoksulluk" isimli denemesinde camdan nesnelerin bir halesi olmadığını, bir giz taşımadıklarını belirtmişti. Camdan nesneler bu özellikleri itibariyle mülkün de düşmanıdır. Bkz. Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 7 cilt, 1972-1989, I,2, s. 217 (bundan sonra *Gesammelte Schriften* için GS kullanıyorum).

lü kozmosu üreten bir ısınma çağından geçtiği hususunu sanatçıya aktarır. Tek odaya yerleştirilebilecek deneysel bir "Ebedi Enflasyon" sergisi üzerine düşünmesi hususunda teşvik eder. Enflasyon, yani şişme tezi Büyük Patlama teorisini ortadan kaldırmayı amaçlamaz, kapsamını genişletir. Weinberg, Josiah McElheny'yi "Ebedi Enflasyon" modeli çerçevesinde geliştirilen özgün bazı alt yorumlarla tanıştırdı. Bunlar arasında en dikkat değer olanı Andrei Linde'nin "kabarcık denizi" olup, şişme istikrarlı ve inatçı bir biçimde sonsuz biçimde genişlemeye devam ederken, belirli aralıklarla kabarcıkların oluştuğu hipotezine dayanır.[31] Kabarcıklarda ısı oluşur, şişme sona erer. Genişleme sonsuz biçimde kabarcıklar oluşarak devam eder. Kabarcığın bileşenleri normal bir Büyük Patlama evrenini idrak eder. Oysa gözlemlenebilir kozmos, çoklu evrenin sakinlerinden olup evrendeki yerleşik yabancılarından (*denizen*) birisidir.[32] Nitekim McElheny bu düşünceden çok etkilenmiş, "Ada Evren" heykel tasarımını bu düşünce üzerine inşa etmiştir.

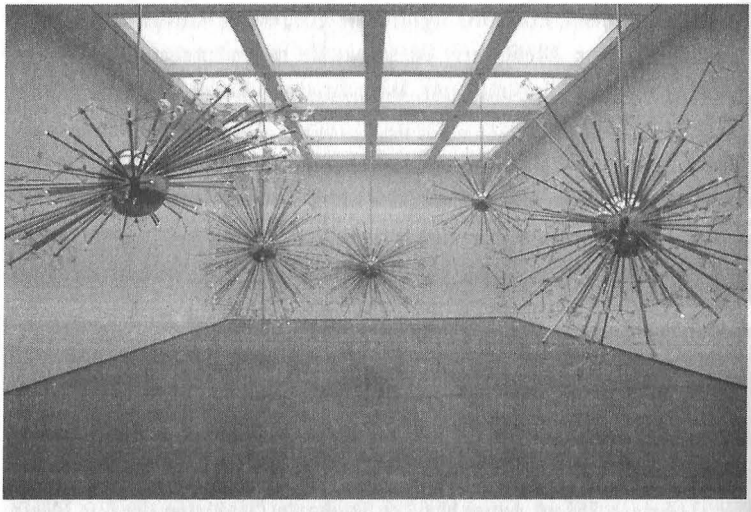
Weinberg, her iyi biliminsanı gibi, bilimde sezgi ve yaratıcılığı, yapılan işe dahil eden bir oyun gibi görebilme kabiliyetine sahip bir düşünürdür. McElheny ise sanat ile bilim arasındaki sınırları esnetmeye yönelik bir akıncı. Weinberg ortak çalışmaları esnasında kendisine yol gösteren yaratıcı sezgiyi Borges okumaları esnasında rastladığı bir Pascal alıntısına bağlar: "Evren merkezi olmayan, çeperi bütün parçalarına dağılmış bir sonsuz dairedir." Aynı esnada McElheny de kendi çalışmaları esnasında Auguste Blanqui'nin sıradışı başyapıtıyla karşılaşır: *Yıldızlardan Ebediyete*. Eserden sanatçı sayesinde haberdar olan Weinberg, metinle ilk karşılaşan herkesin başına geldiği üzere, siyasal bir militanın evren kavrayışındaki derinlik ve şiirsellik karşısında şaşırır. Ama öncelikle *Yıldızlardan Ebediyete*'nin hemen ikinci paragrafında yer alan orijinal Pascal alıntısı dikkatini çeker: "Evren, merkezsiz, çeperi

31. *A.g.y.*, s. 262 vd. Ayrıca bkz. Lee Smolin, *Im Universium der Zeit*, Münih: DVA, 2014, s. 171-80.

32. Weinberg, *a.g.y.*, s. 262.

An End to Modernity (Modernliğin Sonu) Josiah McElheny, 2005.
Ohio Üniversitesi, Wexner Center for the Arts sergisinde.

Island Universe (Ada Evren) Josiah McElheny, 2008.
Londra White Cube Gallery sergisinde.

bütün parçalarına dağılmış sonsuz bir küre-alandır."[33] Borges, Blanqui, Nietzsche'nin ebedi dönüş kuramı, sonsuz bir evrende "Boltzmann Beyinleri" sorunu ikilinin bilimsel-kavramsal sanatına ışık tutan temalardan bazılarıdır.

Weinberg ve McElheny'nin çalışmalarını, özellikle de *Modernliğin Sonu*, *Son Saçılan Yüzey* ve *Ada Evren*'i, bunlara eşlik eden bazı sesler ve müziklerle birlikte düşünmek eserlerin tesirini güçlendirmede destek görevi görebilir. Elektronik *moog-synthesizer*'ın dalgalı ve tekrarlar yoluyla sesi yüzeye yayan akustiği, örneğin Stomu Yamashta/Klaus Schulze işbirliğinin doruk noktası olan *Go* albümünde, sözü edilen tesiri destekleyen bir yan faktör rolü oynayabilir. Bir başka örnek Arvo Pärt'ın "Ayna İçinde Ayna" eseridir. Ayna içinde aynanın orijinal ismi Almanca'da *Spiegel im Spiegel*'dir. Düzanlamıyla ayna içinde ayna, aynı zamanda aynadan yansıyanları, yansımanın sonsuz paralel düzlemlerini, ayna içinde sonsuz aynıyı ima ediyor. Tekrar ve yansıyarak çoğalma ise parçanın esas temasıdır. Aslında Weinberg ve McElheny'nin çalışmalarına yön veren Blanqui'nin *Yıldızlardan Ebediyete* metnine eşlik edebilecek bazı müzikal, nesir-şiirlerden[34] de söz edilebilir. Örneğin Melodium adlı tek kişilik bir "oda-stüdyo" grubu, *Blanqui Sokağı* adlı, *Yıldızlardan Ebediyete*'yi çok iyi anlatan bir parça bestelemiştir. Baudelaire'in bazı şiirleri, Blanqui hâlesiyle donanmış Paris'ten esintiler taşır. Şairin bir Blanqui hayranı olduğu, bir şiirinin yanına akıldan karakalem bir Blanqui portresi çizdiği, Blanqui'nin ancak bir çocuk kitabı adı olabilecek kadar güzel, "Mevsimler Topluluğu" ve "Aileler Topluluğu" kulüplerinin müdavimi olduğu bilinmektedir.

Astronomi çalışmalarını sanatla iç içe geçiren hususlar bizlerden uzak bir konu, başkalarının meselesi asla değil. Weinberg ve McElheny ile neredeyse aynı tarihlerde,[35] Saffet Murat Tura, nöropsikiyatri ve beyin üzerine çalışmalarında, kesinlikle kavramsal

33. *A.g.y.*, s. 265.
34. İfade Samuel Bernstein'a aittir. Bkz. Bernstein, *a.g.y.*, s. 342.
35. Weinberg ve McElheny 2004 yılında tanışıp birlikte çalışmaya başladı.

sanatın sınırlarında, bilimsel bakış açısıyla felsefi denemeyi buluşturmuştu.[36] "Solaris" ve "Üçüncü Sır" denemeleri buna güzel birer örnek teşkil eder. Tura, sınırlılığını baştan öngördüğü, çaresiz kabul ettiği karanlık eğretilemesi yoluyla evreni kavramayı dener. Kendi ifadesiyle "karanlıkta, ışık yok, ses yok, dokunma yok. Ebedi bir karanlık, ben fikri ile eşiğin öte yanı arasında Arafta kalma hali".[37] Tura eşiği bir "kaplan sıçrayışıyla" aştığında fenomenal dünyanın yerini duyumların ötesinde sadece teorik akılla ulaşılan (tahmin edilen), "*gerçek evren*" alır; "asla tanışamayacağımız ama ne'liğini teorik akıl yürütmeyle kavrayabileceğimiz evren".[38] Tura'nın evrene, beyne dair sırrı ifşa eden, muammayı katlayan, insanı bir serüven filmi kadar heyecanlandıran metinleri, Türkiye'de hemen her alanda, her zaman olmak durumunda kaldığı gibi, kendi sanatsal ifade araçlarını kendisi kuruyor; öte yandan başka anlatılara, örneğin kavramsal sanata açık bir davet niteliğini haiz. Tura her ne kadar evreni seslerden arınmış olarak tahayyül etse de, ebedi karanlığı düşünürken, ritm ve akustik olmadan karanlığa sıçrayış mümkün değil sanki. Saffet Murat Tura'nın evren ve beyne dair nöropsikiyatrik yazılarını Tangerine Dream'in *Ultima Thule* albümü, özellikle "5. Sistemde Günbatımı" ve "Astereoid Gündemi" şarkıları eşliğinde okumak, "kaplan sıçrayışı"nı kolaylaştırabilir. Tangerine Dream'in "sür-realizmi" ile Saffet Murat Tura'nın "meta-fiziği" arasındaki gönül yakınlığı dikkat çekicidir. Evrenin tekrar yoluyla, aynı sakinlikte, fenomenler dünyasına mesafeli bir biçimde sonsuz devinimi Blanqui'nin realist metafiziği ile Tura'nın metodolojisi arasında bazı koşutluklar olduğunu gösteriyor. Blanqui ile Tura'nın beynin doğasına dair düşünceleri, bilim anlayışları, evren kavrayışları ve siyasi tavırları bakımından

---

Saffet Murat Tura'nın "Solaris" ve "Üçüncü Sır" denemelerinin yer aldığı kitabı *Şeyh ve Arzu* ilk kez 2002 yılı sonunda yayımlandı. Çalışma konuları ve tema açısından benzerlikleri sadece kronolojik denk düşmeye indirgemek hatalı olur. Burada vurgu daha çok tematik gönül yakınlıkları ile deneysel üslup üzerinedir.

36. Saffet Murat Tura, *Şeyh ve Arzu*, İstanbul: Metis, 2002.

37. *A.g.y.*, s. 126. 38. *A.g.y.*, s. 126.

da gönül yakınlığı içindedir. Aynı husus, Walter Benjamin'in ikinci teknik dediği, doğayı bir tahakküm nesnesi olarak görmeyen, "şakacı uzay devleri"ne dönüşme[39] ihtimalini tahayyül edebilen, "tarihsel, kültürel, dilsel, tüm-dünyalı oyun-gerçekliğinin içinden aşkına uzanan teorik zihinsel bir faaliyet olarak bilim" anlayışı arasındaki gönül yakınlığı için de geçerli.[40]

Jorge Luis Borges, bir kitabının adından mülhem, "düşsel varlıkların" sıradışı düşünürü, çok erken bir dönemde, 1930'ların ortalarından itibaren sayılar, son ve sonsuzluk, zamanın ve mekânın çevrimsel yapısı üzerine denemeler yazmaya başlamıştı. Nietzsche'nin ebedi dönüşü kavrayışının Cantor'dan sonra imkânsızlığı, John Stuart Mill'in evrenin herhangi verili bir momentte, bir öncekinin devamı olduğu, o nedenle tekil bir momente dair sağlam bir bilginin evrenin dünü, bugünü ve yarınını kavramada yeterli olacağı saptamasını, Nietzsche, Pisagor ve Blanqui'nin görüşleriyle karşılaştırmıştır.[41] "Çevrimsel Zaman Üzerine" denemesinde, Blanqui'nin elementleri ile Le Bon'un atom ve Nietzsche'nin kuvvet kavramını karşılaştırmıştır. Borges, "n" sayıdaki nesnenin sonsuz sayıda permütasyonu ve kombinasyonu olamayacağı yönündeki cebir prensibi çerçevesinde, "Komünar Blanqui"nin yaklaşımının üçü arasındaki en sağlam ve kompleks doktrin olduğunu

39. *A.g.y.*, s. 131. Saffet Murat Tura'nın şakacı uzay devleri ile Walter Benjamin'in ikinci teknik adını verdiği tahakkümden arınmış, hayal gücünü tetikleyen, ortaklaşmacı oyun olarak bilimi arasında bazı benzerlikler var. Benjamin, dışavurumcu bilimkurgu yazarı Paul Scheerbart'ın 1913 tarihli *Lesabendio* romanına atfen, yeni bir dil konuşan, sevgi dolu, ilginç yaratıklarından, teknoloji ve bilimin insanı mevcut bilinç içeriğinden, başkası olmaya dönüştürebilme kudretinden söz etmişti. Bkz. Walter Benjamin, GS, 1,2, s. 216; Miguel Abensour, *Ütopya*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Versus (2000) 2009, s. 104.

40. Saffet Murat Tura'nın evren kavrayışıyla, Blanqui'nin *Yıldızlardan Ebediyete* metni arasında çok önemli bazı koşutluklar, gönül yakınlıkları var. Bunların başında evrenin kendine has, fenomenal dünyanın karakterinden farklı bir dinamiği olması geliyor. Her ikisinde de irade, kapris, tutkulardan, kısa vadeli körlük ve umutlardan oluşan yaşam dünyası, evrenin yapısı ve ritminden farklı, tuhaf, hoş, bazen de nahoş bir sürpriz. Ama asla asli ve yön değiştirten bir etken değil.

41. Jorge Luis Borges, "The Creation and P. H. Gosse", *Selected Non-Fictions* içinde, NY: Penguin (1941) 1999, s. 223.

söyler. Buna gerekçe olarak, Blanqui'nin, Demokritos'a benzer bir biçimde, sadece zamanı değil, mekânı, sonsuzluğu bağlamında, tıpkıbasım dünyalar ile benzeşmeyen dünyaları da kapsayacak biçimde ele almasını gösterir.[42] Sonlu elementler dünyasında, sınırlı sayıda orijinal kombinasyon dışında, evren sonsuz kopyalar diyarıdır. Kopyalar sadece zamanda tekrarlanmaz, zamanı doldurmaz; mekânı da kaplar. Borges, Blanqui'nin karmaşık ve sağlam bulduğu doktrinini açıklayan "Yıldızlardan Ebediyete" başlığını çok beğenmiştir; metnin Hume'un *Doğal Dine Dair Diyaloglar*'ı ile ortak bir paydası olduğunu söyler. Her olanaklı konum ya da düzen zamanda sonsuz kere denenecek, tüm olaylar herhangi bir sınırlama ya da kısıtlamaya tabi olmaksızın tekrar tekrar, biteviye bir sonsuzlukta yıkılacak ve yeniden üretilecektir.[43]

Borges'in Blanqui hayranlığı esas evren düşüncesinin zorunlu sonucu oluşan kopyalar imgelemine aittir. Zamanın her bir momentte farklılaşması, sonsuzlukta evrenin sonsuz sayıda kopyalar üretmesine neden olur. Her şey gibi, sonsuz sayıda kopyalarımız, kanlı canlı, eğretileme değil, sahiden mümkün başka dünyalarda, başka paralel evrenlerde sonsuz sayıda kopyamız, zamanın hareketine bağlı biçimde hem çoğalmakta, hem de zamanla doğru orantılı biçimde evrene yayılmaktadır. Zamansal hareketle mekânda saçılan kopyalar birbirine temas etmeden, karşılaşmadan, evrenin sessizliğinde kendi kaderlerini, kopyalanmış kaderlerini yaşamakta, tıpkı yıldızların ölümü ve yeniden canlanmasındaki uzun, milyonlarca yıla yayılan devridaim gibi, son ve başlangıç arasında salınmaktadır.

Borges kopyalar evreninden, model kopyaların birbirine temas etmeden evrende yer işgal ediyor oluşundan etkilenmiştir. Ebedi zamandan ziyade kopyalardan mürekkep bir evren düşüncesi onda derin izler bırakmıştır. O nedenle Blanqui sadece denemelerinde değil, edebi metinlerinde de anıştırma, dolaylı atıflarla yer almış-

42. Jorge Luis Borges, "Circular Time", *Selected Non-Fictions* içinde, NY: Penguin (1941) 1999, s. 225.

43. Jorge Luis Borges, *a.g.y.*, s. 226.

tır.[44] Kuşkusuz Blanqui'nin kimliği ve *Yıldızlardan Ebediyete* metnini yazdığı koşullar başlı başına bir ilgi ve merak konusuydu. Borges, yazarı ile eserini kendi metinlerine birçok kez her iki yönüyle de aktarmıştır.[45] Adolfo Bioy Casares ile birlikte yazdıkları, Bustos Domecq müstear isimli *Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece*'de muammaları çözen dedektif Parodi, dedektif hikâyelerinin bir parodisi olduğu kadar, "kapalı bulunduğu gözetleme kulesi gibi" olayları karanlıkta tek başına, cezaevindeki hücresinde çözen bir mahkûmdur.[46] Latin Amerika edebiyatının gerçeküstücü, öncü yazarlarının başında gelen Adolfo Bioy Casares'in Blanqui hayranlığı Borges'inkinden bir adım öndedir. "Semavi Kumpas" başlıklı hikâyesinde anlatıcı *Yıldızlardan Ebediyete* kitabını iştiyakla okur, "olayı" bu sayede kavramış olur,[47] *Morel'in Buluşu*'nda paralel başka dünyalar Blanqui'deki kopyalar ve sonsuzluğun zamanı farklılaştıran teması dolayımıyla kavranır.[48]

Tarihin bir ironisi mi bilinmez ama Borges'in *Yıldızlardan Ebediyete* kitabını nasıl keşfettiği, 1939 yılı gibi çok erken bir tarihte, Blanqui'nin metnini çalışmalarının merkezine oturtabildiği ayrı bir muamma. Çünkü Walter Benjamin *Yıldızlardan Ebediyete* kitabını Fransa Milli Kütüphanesi'nde uzun bir aradan sonra ilk kez 1937'nin son aylarında *Pasajlar Çalışması*'na yeni bir yön vermeye çalışırken keşfetmişti. Benjamin metinden birkaç mektubu ha-

44. "Tlön", "Uqbar", "Orbis Tertius", "Güney", "Din Âlimleri", "Diğer Ölüm", "Babil Kütüphanesi", "Yolları Çatallanan Bahçe", "Ölüm ve Pusula" hikâyeleri. Ayrıntı için bkz. Frank Chouraqui, "At the Crossroads of History: Blanqui at the Castle of Bull", Louis-Auguste Blanqui, *Eternity by the Stars*, NY: Contra Mundum Press, 2013, s. 58.

45. Örneğin Spitzer, metni zindanda hapsedilmiş olmanın katlanılmaz hale gelmesi neticesinde geliştirilmiş, bir tür ruhsal kaçış tekniği olarak görür, s. 34.

46. Bustos Domecq, *Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece*, çev. Arzu Etensel İldem, İstanbul: Metis (1942) 1993, s. 92. Ayrıca bkz. Lisa Block de Behar'ın olağanüstü çalışması, *a.g.y.*, s. 77. Behar'a göre Don Isidro karakterinin esin kaynağı tamamen Blanqui'dir (s. 77 vd).

47. Lisa Block de Behar, *Borges: The Passion of an Endless Quotation*, 2. basım, NY: SUNY Press, 2014, s. 39-41 ve 54 vd.

48. Lisa Block de Behar, "Literary Escapes", *a.g.y.*, s. 77-78.

ricinde hiç söz etmedi, konuyla ilgili hiçbir metni hayattayken yayımlanmadı. Borges, neredeyse Benjamin ile aynı zamanda, 1939-1941 yılları arasında yazdığı bir dizi makalede *Yıldızlardan Ebediyete* metnini tartışmaya açmış, Nietzsche ve Le Bon ile kıyaslamış, sonsuzluk ve çevrim düşüncesini çoktan Blanqui'ye dayandırmıştı.[49] 1950 sonrası yayımlanan hikâyelerinde Benjamin metinlerinden yararlandığını varsaysak bile, 1939-41 yılları arası denemeleri için bu imkânsızdır. Kaldı ki, Borges'in ebedi zaman ve zamanın döngüselliği üzerine denemeleri 1936 yılı kadar erken bir tarihe götürülebilir. Kısacası, Borges için sonsuzluk ve tekrar asla anlık bir keşif konusu değildi.[50]

Borges'in bir kitap kurdu olduğuna kuşku yok. Arjantin Milli Kütüphanesi Müdürü olmadan önce kütüphanelerde çalıştığı biliniyor. Paris gerçeküstücü sanat çevrelerine en azından bir dönem yakın olduğu da bir gerçek. Dolayısıyla Blanqui ismini önceden duymuş olması çok muhtemel. Öte yandan *Yıldızlardan Ebediyete*, yayımlandığı 1872 yılında kısa birkaç gazete tanıtım yazısı dı-

49. Fizikçi-edebiyatçı Andrew Crumey, Borges'in 1936 tarihli denemesi *Sonsuzluğun Tarihi*'nde Blanqui'den söz ettiğini belirtmiştir. Bu bilgi olgusal bakımdan doğru değildir. Ayrıntı için bakınız aeon.co/magazine/science/can-the-multiverse-explain-the-course-of-history/ (Erişim tarihi: 10 Şubat 2015). Crumey 2013 tarihli *The Secret Knowledge* (Gizli Bilgi) polisiye macera romanında Blanqui'den söz eder, Benjamin de romanda bağımsız bir karakter olarak yer alır. Polisiye roman ile fiziksel astronomik sorunları harmanlayan, takibi türün diğer örneklerine göre nisbeten zor, okurdan bilgi talep eden bir yazarın, Borges konusundaki hatası hafife alınır bir dikkatsizlik sayılamaz. Crumey bir başka yazısında, Chesterton'ın *Bay Perşembe*'sinin ilham kaynağı olarak Blanqui'nin Mevsimler Topluluğu'na işaret eder. *Bay Perşembe*'nin, metafizik cinai roman geleneğinin erken örneklerinden birisi olması nedeniyle bu çok önemli bir saptamadır. Başka bir kaynaktan doğrulanamayan bilginin yine de dikkate değer bir ipucu olabileceği akılda tutulmalıdır. Bkz. crumey.atwebpages.com/quantum_suicide.html (Erişim tarihi: 10 Şubat 2015).

50. Borges'in Blanqui metnini mucizevi bir biçimde çok erken keşfetmesi bir ihtimal, küçük kız kardeşi Uranie'nin Arjantinli bir armatör aileye gelin gitmesiyle dolaylı yoldan ilgilidir. Ayrıntı için bkz. Lisa Block de Behar, "Literary Escapes", *a.g.y.*, s. 88-89. Armatör aile gemilerinden bir tanesine Blanqui ismini vermişti. Uranie'nin abisinin eserlerinin birer kopyasını bulundurması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Borges, aile aracılığıyla Blanqui'nin kitaplarına ulaşmış olabilir.

şında pek yankı bulmamış küçük bir risaleydi. Bunda Blanqui'nin siyasal eylemci, bir tür adanmış devrimci figürü olması itibariyle baskın bir karakter oluşturması önemli bir yer tutmuştu. Örneğin Gustave Geffroy, Blanqui hakkında yazılmış ilk biyografi olan ve hâlâ en önemli Blanqui biyografisi olarak görülen çalışmasında, *Yıldızlardan Ebediyete* kitabını sadece zikreder, metin hakkında ayrıca bir açıklama yapmaz. Öte yandan 19. yüzyıl Fransız entelektüel çevrelerinin, Fransız sanat ve edebiyat dünyasının bir nevi vakanüvisi kabul edilen Geffroy'nın Borges'in dikkatini çekmiş olma ihtimali de bir hayli yüksek. Nereden bakılırsa bakılsın, çakışmanın bu kadarı, konu göz önüne alındığında bir hayli dikkat çekici. *Yıldızlardan Ebediyete*'nin sonlarında yer alan efsanevi cümlede söylendiği gibi, "Şu anda Taureau Kalesi'nin zindanında yazmakta olduklarımı daha önce de yazdım ve benzer giysiler içinde, benzer bir masada, benzer bir kalemle, benzer koşullarda ebediyen yazacağım." Önermeyi doğrularcasına, koşulları aynı olmasa da, iki düşünür aynı sorun etrafında "yolları çatallanan" iki ayrı metin yazıyordu. Adeta Borges kahramanı Pierre Menard[51] bir kez daha ortaya çıkmış, iki metni karşılaştırmalı biçimde yayına hazırlıyordu.

Benjamin, *Yıldızlardan Ebediyete* kitabını 1937 yılı sonbaharında Paris'teki Fransa Milli Kütüphanesi'nde keşfetti. Benjamin'in son dönemine ait çalışmaları, "Pasajlar Çalışması" ismini verdiği devasa görsel montaj çalışmasına yapılan son ekler ile onun alt başlıklarından türetilen "Charles Baudelaire, Yüksek Kapitalizm Çağında Lirik Bir Şair" başlıklı tamamlanmamış kitabı (Baudelaire Kitabı), "Tarih Kavramı Üzerine", en tanınan eseri "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat

51. Pierre Menard'ın Blanquist şair Louis Ménard'dan esinlenmiş bir karakter olabileceğine dair bir tartışma için bkz. Lisa Block de Behar, "Literary Escapes", *a.g.y.*, s. 88. Louis Ménard Blanqui'yi 1848'in en karanlık dönemlerinde açıkça savunmuştu. "Mahpus"un son hapishane yıllarına dek ona sahip çıkmaya devam etmiş, son zamanlarında Blanqui'yi Lincoln'e benzetmişti. Bkz. Samuel Bernstein, *a.g.y.*, s. 346.

Yapıtının Durumu"nun 1939 tarihli beşinci versiyonu ve "19. Yüzyılın Başkenti Paris"in 1939 tarihli yeni versiyonu *Yıldızlardan Ebediyete* kitabının izlerini taşır, onunla tartışma içerisinde geliştirilmiştir.

Benjamin, *Yıldızlardan Ebediyete*'ye Blanqui'nin doğa bilimsel spekülasyonları, evren hakkındaki görüşleri nedeniyle başvurmaz. Metinde 19. yüzyıl modernliğinin en karanlık ve kararlı anlatısını, yazarının şahsında ise düzen karşısında diz çökmek durumunda kalmış, çökerken çıkardığı gürültüyle bütün düzeni titreten bir devrimci görür. Zamanın ve mekânın kopyalarıyla birlikte ebedi çevrimi, metaların yeniden üretiminde hep aynı, hep yeniyi gören Baudelaire'in kentli şiiri ile zamanın giderek kısalan çevrimlerinde tecrübenin yitişine karşı son aristokrat direnişi sergileyen Nietzsche'nin hayatı olumlama çabası ortak bir damara sahiptir. Modernliğin fenomenolojisine girmenin yegâne yolu, yenilik – cehennemî tekrar sorununu incelemekten geçer. Benjamin için Blanqui'nin metni, kitlesel yeniden üretilebilirlik çağında meta fetişizmini en iyi anlatan doğal bir dışavurum ya da bir doğa alegorisidir.[52]

İzleyen bölümlerde, önce yıldızların Benjamin'de taşıdığı anlam, çalışmasının bütününe yayılan yıldız teması ele alınacak. Da-

52. Benjamin, *Yıldızlardan Ebediyete*'de burjuva düşüncesine içkin bir kara realizm bulur. Tıpkı Baudelaire ve Nietzsche'de olduğu gibi, şeylerin başka türlü olabileceği fikrini imkânsız hale getirdiğini savunur. Oysa çok değil, birkaç yıl öncesinde, "Scheerbart Üzerine" denemesinde, Pallast yıldızı sakinlerinin yıldız sistemini etkileyecek değişiklikleri mümkün kılan, "başka türlü bir şey" gerçekleştirebilme kudretini haiz olmalarından bahis açılmıştı. Bkz. Walter Benjamin, GS, II, 2, s. 631. *Yıldızlardan Ebediyete Lesabendio*'nun karşı kutbunda yer alır. İkinci tekniğin oyuncu-özgürleşmeci hayali Blanqui metninden çekilmiştir. Benjamin *Yıldızlardan Ebediyete*'yi kendine has bir biçimde, özgürleşme perspektifi olmayan, meta fetişizmine denk düşen bir tasvir gibi gördü. Benjamin'in Blanqui yorumunun doğruluğu tartışmalıdır. Ancak yorum doğru olsa bile, ikinci teknik ve bilim dolayımıyla yeni bir insanlık imgesi etrafında örülen "başka türlü bir şey" arayışının, Benjamin'in son dönem yazılarında giderek belirsizleştiği gerçeğini değiştirmez. *Yıldızlardan Ebediyete*, Benjamin'in son yazılarında, "19. Yüzyılın Başkenti Paris"in 1939 tarihli yeni hali ile "Tarih Kavramı Üzerine"ye ek kısımda, karşı bir imge olmaktan ziyade asli bir açıklayıcı unsur haline gelmiştir.

ha sonra, 19. Yüzyıl'ın fenomenolojisine girişte anahtar niteliğini haiz modernlik tecrübesi çerçevesinde, Benjamin'in Baudelaire' deki yıldızsız göklerin alegorisi ile Blanqui'nin hep aynının tekrarını içeren evren alegorisi arasındaki ortaklıklar tartışılacaktır.

III. TEKVİN, BENZERLİK, ÖYKÜNME: BENJAMIN VE YILDIZLAR, BENJAMIN'DE YILDIZLAR

Benjamin kavramlarına, imge ve düşüncelerine şaşırtıcı ölçüde sadık bir düşünürdür. Oysa genellikle Benjamin hakkındaki ilk izlenim, görsel tekniklere önem vermesi, tekil fenomenleri takip etmesi, montaj tekniğini benimsemesi vb. nedenlerle aksi istikamettedir. Çalışmalarının bir bütün oluşturduğu düşünülmez. Son derece kendine özgü bir mantığı, yer yer bir *Maelström Üslubu*, iç içe geçen bir örgü, bir girdap olsa dahi, metinlerine ışık tutan imge ve kavramlar, birazdan bahsi açılacak yıldızlar gibi, arada kaybolup tekrar ortaya çıkar. Örneğin *Alman Yas Oyununun Kaynağı* (*Ursprung des deutschen Trauerspiels*) (1928) ve *Pasajlar Çalışması*'nda (*Passagen Arbeit*) cehennemî bir teolojik tema hâkimdir. Alegori motifi *Pasajlar Çalışması*'nda bir başka bağlamda tekrar ortaya çıkar. *Alman Yas Oyunu*'nda kurban ve tiran tiplemeleri *Pasajlar*'da yerini fahişe ile spekülatör tiplerine bırakır.[53]

Astroloji denince geleneksel olarak yıldızların insanlar üzerindeki etkisi anlaşılır. Bazı aşırı örneklerde kaderciliğin, yıldızların yeryüzünde insanı takip ettiği de görülür. Ama genellikle yıldızlar insanın özgürlüğünün göksel ve karasal verili sınırlarını hatırlatma

53. Benjamin, *a.g.y.*, s. 1023. Benjamin'in toplu eserlerine yapılacak atıflar, okumayı kolaylaştırmak gayesiyle, bundan sonra GS ile metin içinde yapılacaktır. Benjamin *Pasajlar Çalışması*'nda kendine özgü bir tasnif usulü geliştirmişti. Alıntılarını "konvolut" adını verdiği alt başlıklarda tasnif etmiş ve numaralandırmıştı. Benzer biçimde, metin içi atıflarda, cilt ve sayfa numaralarından sonra gerektiğinde konvolut giriş kayıtları da arkaya eklenecektir. Aynı şey Benjamin'in toplu mektupları için de geçerlidir (GB). Mektuplar Christoph Gödde ve Henri Lonitz tarafından altı ciltte toplanmıştır. Bkz. *Gesammelte Briefe*, 6 cilt, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1995-2000.

işlevini görür. Yıldızların uzaklığı başları yarı saygılı, yarı kaygılı bir biçimde daima soru sorar, iz takip eder, yorum yapar halde bırakır. Modern astroloji Ficino ve Mirandola ile birlikte yıldızlara ilahi bir görev yükler. Yıldızlar artık Tanrı'nın yeryüzüne gönderdiği mesajlara aracılık eden elçilerdir.[54] Astronomik bilgi ile astrolojik büyü arasında kendine özgü benzerlikler bulma çabasına eşlik eden bir hâle iş başındadır. Bu hâlenin kaynağı da muhtemelen sönmüş halleriyle dahi uzaktan ışık saçmaya devam eden yıldızlardır.[55]

Benjamin'de yıldızlar kaynağın ya da tekvinin astronomiden ödünç alınan bir metaforu, eğretilemesidir.[56] Benjamin'de yıldız motifiyle çok sık karşılaşılır. Yıldızlar metinlerini kateder, birbirine bağlar, metinleri kümeler halinde toplar. Takımyıldızı en sevdiği eğretilemelerin başında gelir. Sadece bir eğretileme olarak da kalmaz; montaj, fragman ve denemenin kurucu ve tamamlayıcı bir kavramsal bileşenidir. Kısaca yıldız hem bir imge hem bir kavramdır. Yıldız motifi, geleneksel topluluklara yol gösteren ütopya imgesinde modernlik sürecinde meydana gelen kırılmaları ve süreklilikleri gösterme saikiyle geliştirilmiştir.[57]

Benjamin'de düşünce kavramı, içinde simgesel yön de barındıran dilsel bir öğedir. O nedenle düşünceler, Adem'in nesnelere ve hayvanlara ad koyma yetisini takip eden dinsel bir metafiziğe atıfta bulunur.[58] Bu haliyle isimler orijinal olup hem tekvinle hem de yeni unsurlarla eşzamanlı bir biçimde ilişkilidir. Bir sözcük yeniden fakat değişik bir şekilde duyulduğunda, hem orijinal hakikatine geri dönüşü mümkün kılar hem de yeni duyulmuşçasına bir

54. Wolfgang Bock, "Walter Benjamin und die Sterne", Klaus Garber (haz.), *Global Benjamin* içinde, Münih: Wilhelm Fink, C.1, 1999, s. 413.

55. Wolfgang Bock, *a.g.y.* s. 417.

56. Stéphane Moses, "Ideen, Namen und Sterne", Ingrid ve Konrad Scheuermann (haz.), *Für Walter Benjamin* içinde, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992, s. 183.

57. Wolfgang Bock, *a.g.y.*, s. 410.

58. Eski Ahit Kitabı, Bab 2, *Kitabı Mukaddes*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1993, s. 2.

etki yaratır. *Alman Yas Oyununun Kaynağı*'nda geliştirilen bilgikuramsal tartışma ekseninde dört temel nosyon yer alır: Düşünce, kavram, öğe ve fenomen. Fenomenler ampirik dünyaya dair temel olgulardır.[59] Ne olduklarını kavrayabilmek için bunların öğelerine ayrılması gerekir. Bu işlem kavramlar aracılığıyla yapılır. Ancak öğeleri yeni figürler altında toplamak ve sınıflandırmak gerekir. Bu yapılmadığı takdirde dağınık haldeki öğeler manasız kalacak, kaosa yol açacaklardır. Benjamin, fenomenlere ait öğeleri yeniden sınıflandıran figüre "düşünce" der (GS, I,1, s. 215). Düşüncelerden oluşan gruplar takımyıldızları (*Konstellation*) oluşturur (GS, I,1, s. 215). Stéphane Moses'in mükemmel tarifiyle, düşünceler birer isim olmakla birlikte gökteki yıldızlar gibi ışıldar. Bu özellikleri nedeniyle düşünceler ebedi takımyıldızlardır.[60] Takımyıldızlar yıldızlar için ne anlam ifade ediyorsa, düşünceler de şeyler için aynı anlamı ifade eder. Fenomenler takımyıldız içinde aynı anda hem bölünür, sınıflandırılır, hem de takımyıldız içerisinde kaydedilir.[61]

Benjamin'de yıldızlar sadece bilgikuramsal bir yere sahip değildir. Goethe'nin *Seçilmiş Yakınlıklar*'ında anlatıcı, "umut başlarının üzerinden bir yıldız gibi kaydı" diye yazar. Bu geçici umut, tıpkı Çobanyıldızı'nın güneş batar batmaz gece boyunca, şafak sökene kadar ortaya çıkmasıyla aynı yolu takip eder, mutabakat ihtimalinden doğuverir.[62] Benjamin, *Seçilmiş Yakınlıklar*'dakinin tersine, yıldızları her şeye kadir doğa anlayışının ötesinde bir yere, ihtirasın karanlık mukadderatının üzerine yerleştirir. Yıldızların mevcudiyeti uzağı, etik bir alanın varlığını işaret eder.[63]

Goethe bir zamanlar estetik çalışmalarında ölçüt haline getirdiği bir doğa kavrayışı geliştirmişti: Bir kökü ya da ilk nedeni olmayan bir kaynak düşüncesi. Goethe kaynak derken bir düşüncenin duyuların yardımıyla algılanabildiği bir formu kastediyordu.[64] Doğa ona göre sadece bir kavram, bir inceleme nesnesi değil, özellikle estetik çalışmalarına ölçüt kabul ettiği, dolaysız bir kay-

59. Moses, *a.g.y.*, s. 184. 60. *A.g.y.*, s. 185. 61. *A.g.y.*
62. *A.g.y.*, s. 184. 63. *A.g.y.*, s. 187. 64. Bock, *a.g.y.*, s. 417.

nak niteliğindeydi. Benjamin hâlenin kaynağında yıldızları görürken benzer bir ilkeden yola çıkmıştır.[65] Kaynak sonraki oluş ve bozuluşların ilhamı olmakla kalmaz, benzerlikleri kavramaya yarayan bir algılama biçimi, bir nevi çocuk oyunları saflığında bir düşleme ve oyun yetisidir.

Yıldızlar ve adlar kökene dair eğretilemelerdir; çok eski zamanlardan kalma, her daim uzağımızda kalan şeyler ile sürekli yenilenmeyi aynı anda dile getirirler. Her ikisi de mutluluğa ilişkin iki muhtemel formu oluşturur. İlki önceden işitilmemiş, var olmayan, bilinmeyen bir güzelliğin doruğu; ikincisi ebedi dönüş, kökensel ilk mutluluğun kalıcı bir şekilde yenilenmesi.[66] Blanqui ebedi dönüşü Nietzsche'den yaklaşık on yıl önce dile getirdi. Benjamin başlangıçta, ebedi dönüşün bir cehennem imgesi, modernliğin cehennemi olarak görülmesini kabul etmez. Hakiki bir yaşantıyı yansıtması bakımından önemli olmakla birlikte, modernliğin cehennemî imgesinin, ebedi dönüşü kuşatan bir yönü de yoktur. Çünkü ebediliğin çocukluktaki sade ve saf mutluluk ile bir gönül yakınlığı bulunmaktadır.[67] Ütopya çocukluktaki saf mutluluğa, mutluluğun kaynağına dönüş umudunu diri tutar (GS II, 1, s. 313). Yıldız imgesi iki şeyi birden simgeler; bir yandan bir arzu, selamet vaadi içeren bir arzu imgesidir, diğer yanıyla ebedi dönüş, çocuk-

65. *A.g.y.*, s. 419.

66. Ebedi dönüş burada arkaik topluluklardaki yenilenme fikrine yakındır. Ebedi dönüş, yeni bir başlangıca imkân tanıyan özelliğiyle, hem ebedi mitik, kökensel unsura zamansal aidiyeti hatırlatır, hem de topluluğun kadim değerlerini çevrim yoluyla tekrarlar, kolektif ya da bireysel hataları siler, kısaca topluluk edimlerini biteviye bir boşunalık hissinden kurtarır. Ayrıntı için bkz. Winfried Menninghaus, *Schwellenkunde, Walter Benjamins Passage des Mythos*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986, s. 101. Mircea Eliade'de ebedi zaman miti, insan topluluklarının varoluşsal gereksinimini karşılar: Tarihsel değişimlerden sonra meydana gelen çaresizlik duygusunun, korkunun, ölüm, olumsallık ve fani şeylerin üstesinden gelir. Ricoeur ise, kozmik zaman (dünyaya ait zaman) ile yaşanan zaman (ruhun zamanı) arasındaki zıtlığı bir nevi uzlaştıran anlatının rolünü vurgular. Bkz. Tyrus Miller, "Eternity No More: Walter Benjamin on the Eternal Return", *Given World and Time* içinde, Budapeşte: Central UP, 2008, s. 209.

67. Philipp Weber, *Stern, Bilder, Denken*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010, s. 85.

luktaki mutluluk kaynağına dönüş. Baudelaire, Blanqui ve Nietzsche'deki ebedi dönüş yıldız imgesini paramparça eder, dünyanın cehennemî deneyimine katlanılmazlığın genel ifadesine dönüşür.[68] Artık kayan yıldız istenilen şeyin uzun zamana yayılmasının göstergesi, "gerçekleşen dileğin simgesi" olmuştur. Benjamin Jourbert'ten alıntılar: "Zaman ebedilikte bulunur; ama bu dünyadaki zaman değildir bu... Bu zaman tahrip etmez, sadece tamamlar."[69]

"Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtının Durumu"nda yıldızlar yeni bir içerik kazanır. Yıldızlar artık modern dünyada yitip giden hâleyi tarif eder. Hâle, zaman ve mekânın tikel bir imali, ne kadar yakında olursa olsun, eşsiz bir mesafe göstergesidir. Hâlede gökyüzünde cisimleşen mekânın derinliği zamanın sonsuzluğuna dair bir eğretilemeye dönüşür. Her ikisi de bir uzaklığa denk düşer: Özgünlüğün, kökenlerin ölçülemez olduğunu gösterir.[70] Bazen şimdiki anda aniden görünen bir parıltıda somutlaştığında, hâleyi tecrübe etmiş oluruz. Yıldızlar çoğu kez söndükten sonra da ışıldamaya devam eder; uzun süre önce gözden kaybolan göksel bir cisimden kalan ihtişamı yansıtır. Hâlenin ışıltısı da ilksel ihtişamı aynı şekilde gösterir.[71]

Benjamin tamamlanmamış eseri *Pasajlar Çalışması*'nda sanayi devrimi döneminde teknolojinin zaferi sonucu ortaya çıkan kitle uygarlığını çözümlerken son bir kez yıldızlara başvurur. Kitle uygarlığında kentlerin geceleri yıldızsızdır. Şehrin ışıkları yıldızları görünmez hale getirir. Kant'ın "içimdeki ahlak yasası ile yukarıdaki yıldızlı gökyüzünden mürekkep" dediği yüce kavramı, modern kentlerde en azından yıldızlı gökyüzünden vazgeçmiştir.[72] Bu durumda insanın doğa olayları karşısında şaşırma, korkuyla karışık zevk alması anlamında yücelik deneyiminde büyük bir eksilme

68. Weber, *a.g.y.*, s. 85.

69. Benjamin, "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", çev. Ahmet Doğukan, *Son Bakışta Aşk* içinde, haz. Nurdan Gürbilek, İstanbul: Metis (1939) 1993, s. 139.

70. Moses, *a.g.y.*, s. 188.

71. Eduardo Cadava, "Sternphotographie: Benjamin, Blanqui and the Mimesis of Stars", *Qui Parle*, c. 9, no. 1, s. 11.

72. Stéphane Moses, *a.g.y.*, s. 188.

olduğunu söylemeye gerek yok. Korku ve zevkin kaynağı, kentsel yaşantının çevrimleri giderek kısalan dairevi kriz, tekrar ve yenilik tarafından ikame edildi. Benjamin Baudelaire şiirinde yıldızların olmadığını söyler. Modern kent insanı şok deneyiminde sansasyon ve ebedi bir biçimde tekrar eden yeniliği fark eder. Söz konusu sansasyon yaşantısı halenin tahrip edilmesi pahasına fark edilmiştir. "Modernliğin sansasyonel özelliği ağır bir bedel ödetir. Şok yaşantıları sayesinde hâlenin yerle yeksan oluşu. Baudelaire'in şiiri İkinci İmparatorluk'un atmosferi olmayan yıldızlarıyla dolu semasında yükselir."[73]

IV. *PASAJLAR ÇALIŞMASI*: YILDIZLARIN DEĞİŞEN MAHİYETİ

Walter Benjamin 20 Ocak 1930'da Gerhard Scholem'e yazdığı bir mektupta *Pasajlar Çalışması*'nı, "bütün düşüncelerimin ve mücadelelerimin yer aldığı bir tiyatro oyunu" diye niteler (GS, V, 2, 1094).[74] "Pasajlar Çalışması" fikri 1926 yılında arkadaşı Franz Hessel ile yaptıkları Paris seyahatine götürülebilir.[75] İkisi ilk Paris izlenimlerinden ortak bir çalışma yapmaya karar vermişlerdi. 1927 -1930 arasında tutulan ilk notlar ya da Pasajlar hakkında üç sayfalık ilk eskizden hangisinin Hessel ile kaleme alındığı kesin olmamakla birlikte, fikrin ortak bir projenin eseri olduğuna şüphe yok.[76]

73. Walter Benjamin "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i"nde ay ve yıldızların artık kayda değer olmaktan çıktığını belirtmişti. Bkz. Walter Benjamin, "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i", çev. Ahmet Cemal, *Pasajlar*, İstanbul: YKY (1938) 1993, s. 145. Atmosferi olmayan yıldız benzetmesi, Nietzsche'nin Herakleitos'u "atmosferi olmayan bir yıldız" diye tarif etmesinden esinlenmiştir. Bkz. Walter Benjamin, GS V, 1, s. 467, J80a, 4. Ayrıca bkz. Stéphane Moses, "Benjamin, Nietzsche und die Idee der ewigen Wiederkehr", Ashraf Noor (haz.), *Walter Benjamin: Moderne und Gesetzt*, Münih: Wilhelm Fink Verlag, 2011, s. 47.

74. Ayrıca bkz. Howard Eiland ve Michael Jennings, *Walter Benjamin: A Critical Life*, Cambridge: MA: Harvard UP, 2014, s. 285.

75. David Frisby, *Modernlik Fragmanları*, çev. Akın Terzi, İstanbul: Metis (1985) 2012, s. 242.

Nitekim Franz Hessel 1929 yılında, biraz da büyük Berlin anlatısı *Berlin: Sinfonie der Großstadt* (1927) filminden esinlenerek, *Spazieren in Berlin* (Berlin'de Dolaşmak) isimli çok etkileyici bir kitap yayımladı. Kitap gerek tematik bütünlüğü, gerekse planı itibariyle ilk *Pasajlar* notları ya da egzersizlerinden çok daha ileri bir boyutu temsil eder. *Spazieren in Berlin*'de *Pasajlar Çalışması*'na en azından başlangıçta ilham veren Aragon'un *Paris Köylüsü*'nün izlerine rastlanır. Tıpkı Aragon gibi Hessel de şehri hafızayı oluşturan, hafızayı tazeleyen bir şey gibi kavrar. Benjamin aynı yolu takip edecektir. Benjamin, *Pasajlar Çalışması*'na ilham veren kaynaklar arasında, Siegfried Kracauer'in 25 Şubat 1927 tarihinde *Frankfurter Zeitung*'da yayımlanan "Paris Gözlemleri"ni de anar.[77] Paris'e gitmeden önce okuduğu aktüel yazılarda kendi Paris imgesine ve düşüncelerine uygun bir çözümleme okumaktan duyduğu memnuniyeti belirtir. Ama asıl ilham kaynağı, şehrin kendisi dışında elbette, Aragon başta olmak üzere gerçeküstücüler, gerçeküstücülerin şehri hem nesnel bir olgu hem de hayal edilen nesneler, tat ve kokular, imge ve yanılsamalar biçiminde kavramasıdır.[78]

Bakunin'den bu yana radikal bir özgürlük fikrine sahip olan yegâne akım olan gerçeküstücülük, devrime sarhoşluğun gücünü kazandırmıştır. Bir başka ifadeyle, maddi dünyanın seküler terim ve imgelerle anlatılması ihtiyacını gideren en önemli düşünce gerçeküstücülerden gelir. "Kolektif olan için teknikte kendini örgütleyen fiziksel dünya ... yalnızca dindışı aydınlanışın bize kapılarını açtığı imge dünyasında üretilebilir."[79] "Okur, düşünür, aylak ve *flâneur* de tıpkı afyonkeş, hayalperest ve kendinden geçmiş insan

76. Frisby, *a.g.y.*, s. 242-3; Eiland ve Jennings, *a.g.y.*, s. 283.

77. Frisby, *a.g.y.*, s. 244.

78. Susan Buck-Morss, *Görmenin Diyalektiği: Walter Benjamin ve Pasajlar Projesi*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis (1989) 2010, s. 51; Eiland ve Jennings, *a.g.y.*, s. 290.

79. Benjamin, "Gerçeküstücülük", çev. Nurdan Gürbilek, *Son Bakışta Aşk* içinde, *a.g.y.*, s. 168.

80. *A.g.y.*, s. 166.

gibi" dindışı aydınlanmanın imgesel figürleridir."[80]

Benjamin 1927 yılı Haziran ayından 1929 sonbaharına kadar geçen dönemde *Pasajlar*'a dair çalışmasına "Diyalektik Peri Masalı Sahnesi" adını vermişti (GS, V, 2, s. 1083). Peri masalı kentsel imge ile arzu imgeleminin iç içe geçtiği bir uykuya dairdir. Benjamin bir "rüya gözcüsü" olarak, kompakt kitleyi örten kalabalıkları bir rüya âlemine sürükleyen fenomenleri bir düşüncede, diyalektik imgede takımyıldız haline döndürme görevini üstlenir. Yaklaşık elli sayfada tamamlamayı düşündüğü denemeyi, en azından başlangıçta, *Tek Yönlü Yol*'un hem teknik bakımdan hem de içerik bakımından bir tür devamı gibi düşünmüştü. Bu dönemde tutulan notlardan oluşan "Paris Pasajları 1" isimli derlemede, çalışmanın yöntemini edebi montaj diye tarif eder: "Pasajlar hakkında bir şeyler söylemekten ziyade göstermek durumundayım" (GS, V, 2, s. 1030, O36). "Paçavracıları, çöpü etkili bir biçimde tarif etmekten ziyade sergilemeliyim" (s. 1030). Daha sonra bir malın değişim değeri kadar sergileme değerinden söz edecek, kültürel alanda metanın sergileme değerini, metanın fetiş karakterinin özgül bir ifadesi kabul edecektir. Benjamin montajın, deneyimin parçalı, anlık yaşantısını, çok sayıda benzemezin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan şok etkisini deneyimlemede, yoğunluğu hissetmede daha etkili bir araç olduğunu düşünüyordu (s. 1030, O37). Montaj tekniğini görsel sanatlarda son derece etkili bir biçimde kullanan devrimci sanat akımlarından, özellikle de Moholy-Nagy, Eisenstein, Vertov ve Heartfield'ın eserlerinden derin biçimde etkilenmiş, onların görsel sanatları sarsan sanatsal inşa modelini edebi montaja uyarlamıştır.[81]

Pasajlar, modernliğin kapitalist kökenlerinin tarihsel bir sözlüğü, kent deneyiminin, şehre dair somut olguların, imgelerin bir derlemesidir.[82] Benjamin, modernliğin her daim var olan şeydeki yeni diye tanımlandığı notu çalışma planına Baudelaire, Blanqui

81. Eiland ve Jennings, *a.g.y.*, s. 288.
82. Buck-Morss, *a.g.y.*, s. 366.

ve Nietzsche'deki ebedi dönüş çözümlemesinden çok önce dahil eder (GS, V, 2, s. 1010, G8).[83] *Paris Pasajları* 19. yüzyılda modern şehir algısını, deneyim ve hissiyatını anlatan minyatür bir model oluşturur. Bütün modernlik deneyiminde olduğu gibi, müphem bir olgunun dışavurumudur. Pasajların çatıları camdır, zemini mozaik mermer olup bazen büyüklüğüne göre yan binalara açılan geniş koridorları vardır. Sokak ile ev arası, iç ve dış mekân ayrımını ortadan kaldıran, müşterilerin kendilerini rahat hissettikleri lüks alışveriş merkezleridir. Ama sadece bununla da sınırlı değil. Benjamin Paris pasajlarını sadece lüks ticaretin yapıldığı kapitalist merkezler olarak görmez. Pasajlar, cam, çelik ve mermerden oluşan kaplama formlarıyla, sokak ve evi, özel ve kamusal ayrımını muğlaklaştıran, Fourier başta olmak üzere geleceğin dünyasını hayal edenlerde üretici enerjiyi ve imgeyi de kışkırtan görsel bir labirenttir (GS, I, 2, s. 718-9). *Paris Pasajları*'na dair ilk notlara göz atıldığında, caddeler, dükkânlar, moda, dünya sergileri, reklam, *flâneur*, aydınlatma tarzları, koleksiyoncu, fuhuş vb. çok sayıda alt başlığı içerdiği görülür. Pasajlar, incelenmesi tasarlanan çok sayıda temadan sadece bir tanesidir.

İzlenimlerin ve kısa notların montajından oluşması tasarlanan "Paris Pasajları" denemesi başlangıçta öngörülen sürede bitmeyecek, yavaş yavaş, sonradan eklenen yeni tema ve başlıklarla, devasa bir alıntılar yığınına dönüşecektir. *Pasajlar Çalışması*, 1927-40 arasında, uzun fasılalarla, 19. yüzyıl Parisi'nde gündelik hayata dair devasa bir ansiklopedik anlatı gibi okunabilir.[84] Kuşkusuz modern şehrin ve kapitalist deneyimin minyatürü gibi tasarlandığı akılda tutulmak kaydıyla. "Paris Pasajları" denemesinin kısa sürede tamamlanamamasında, çalışmaya ışık tutan tarihsel materyalist çerçeve ile gerçeküstücü imge arasındaki gerilimin bir senteze ulaştırılamaması önemli bir yer tutmuştur. Gerçeküstücü şehir imgesi, şehrin imgesel ormanlarında kaybolmayı, şehirde vecd halinde salınmayı arzular. Gerçeküstücüler kapitalist tahakkümün

83. Ayrıca bkz. Frisby, *a.g.y.*, s. 245. 84. Jennings, *a.g.y.*, s. 288.

ilerlemeci rüyası yerine şehirde sarhoş olma rüyasına yatmışlardır.[85] Onlar ilkselci tutkuları ve modern karşıtı primitif sanat meftunluklarıyla öncü bir rol oynamıştır. Ancak öte yandan, gerçeküstücüler konformizm karşıtlığıyla proleter devrimi ısrarla birbirine karıştırmıştır (GS, V, 2, s. 852, a1,1).

Oysa tarihsel materyalist bir tür "rüya gözcüsüdür";[86] ne Fourier gibi 19. yüzyılın arzu imgelerini yüceltir, ne de gerçeküstücüler gibi modern şehrin mitolojilerine tutsak olur. Benjamin'in istediği, modernliğin 19. yüzyıla ait kökenlerini saydamlaştırmaktı.[87] Söz konusu saydamlık arayışı modernliğin mitolojisi hakkında yeni bir yorum getirmekten ziyade modernliğin kadim zamanlardaki unutulan köklerini görünür kılacaktı.[88] "Paris Pasajları: Diyalektik Bir Peri Masalı Sahnesi", 19. yüzyılda daimi olanda yeninin fenomenolojisine dair çok sayıda emare barındıran nesne ve mekânın izini takip eder. Adı geçen nesne ve mekânlar kısa sürede eskimiş, kapitalizmin çevrimselliğinde yerlerini hep aynı yeni başka şeylere bırakmıştır. 19. yüzyıl pasajları, hep aynı yenilenmenin sonucunda modernliğin tarih öncesine ait işlevi kalmamış işaretlerinden bir tanesidir (GS, V, 1, s. 15). O nedenle tarihsel materyalist, rüyayı sürdürmeyi değil, rüyadan uyanmaya yardım etmeyi vazife edinir. Tarihe başvurmasının asıl nedeni budur.

Gerçeküstücü şehir mitolojisi ile modernliğin kökenlerini mitolojiden arındırma çabası nihai bir sonuca ulaşmaz. Dönemin koşulları, 1929 Dünya Bunalımı, Almanya'da yeniden yüksek enflasyon ve işsizliğin baş göstermesi, Weimar Cumhuriyeti'nde siyasi kriz, kutuplaşma ve sokak çatışmalarının artması vb. *Pasajlar Çalışması*'nda uzun süreli bir kesintiye neden olur. Benjamin metne sistematik bir biçimde tekrar 1934 yılında döner. Bu arada Nazi rejiminden kaçmış, Paris'te sürgün hayatı yaşamaya başlamıştır. Çalışmaya ara verdiği yıllarda Brecht ile tanışması, tarihsel ma-

85. Benjamin, "Gerçeküstücülük", *a.g.y.*, s. 166.

86. "Rüya gözcüsü" tabiri Abensour'dan ödünç alındı. Bkz. Abensour, *a.g.y.*, s. 55.

87. Frisby, *a.g.y.*, s. 266. 88. *A.g.y.*; Buck-Morss, *a.g.y.*, s. 52.

teryalizmin didaktik unsurlarının keşfine yardımcı olmuş, *Pasajlar Çalışması*'na yeni bir çehre kazandırmıştır. Bunun aslında yeni bir çehre olduğu kuşkuludur. Benjamin, daha "Paris Pasajları" döneminde aldığı notlarda, metnin daha sonra başlıca motiflerinden birisine dönüşecek, sıkıntı, tekrar, kültürün meta karakterini sıkça vurgulamıştı (GS, V, 2, s. 1213, 1251).

V. "PASAJLAR ÇALIŞMASI": "19. YÜZYILIN BAŞKENTİ PARİS" (1935 VERSİYONU)

"19. Yüzyılın Başkenti Paris"in beşinci bölümü, "Baudelaire ya da Paris Caddeleri" metanın çekim gücünü yeniliğin fantazmagoryası biçiminde ele alır. Fantazmagorya 1802'de İngiltere'de ortaya çıktı; hareketli projeksiyon cihazı sayesinde üretilen optik yanılsamaya dayanan ilksel ışık ve gölge oyunlarına karşılık gelir.[89] Metnin kalbini oluşturan beşinci bölüm, Marx'ın *Kapital*'in birinci cildinde metanın mistik karakterini serimlediği alt başlıkla uyumludur, kuramsal dayanaklarını metanın fetiş karakterinde bulur.[90] Fantazmagorya, 19. yüzyıl tiyatrosunda ölüm, dehşet vb. alegorik imgeyi güçlendiren bir takviye unsur diye düşünülmüştü. Benjamin, 1934'ün sonundan itibaren *Pasajlar Çalışması*'na yeniden döndüğünde, Brecht etkisiyle, Paris pasajlarını sermaye çağının fantazmagorilerini besleyen arzu imgeleri ile yeninin fantazmagorisi arasındaki diyalektik bir salınım çerçevesinde ele aldı. "19. Yüzyılın Başkenti Paris"in 1935 tarihli ilk versiyonu söz konusu salınımın gayet veciz bir ifadesidir.[91]

Paris pasajları zamanın ileri teknolojisiyle, demir kullanılarak

89. Susan Buck-Morss, "Aesthetics and Anaesthetics: Walter Benjamin's Artwork Essay Reconsidered", *October*, c. 62, 1992, s. 22.

90. Detlev Schöttker, "Kapitalismus als Religion und Seine folgen", Bern Witte ve Mauro Ponzi (haz.), *Theologie und Politik* içinde, Berlin: Schmidt Verlag, 2005, s. 73.

91. Jennings, *a.g.y.*, s. 491.

yapılmıştı. Tıpkı istasyonlar, geniş bulvarlar, geniş kitlelerin görsel dokunuşlarıyla temas ettiği başka geniş mimari mekânlar gibi, pasajlar da demir konstrüksiyonla birlikte geleceğe şimdide temas etmenin yetkin bir örneğini oluşturuyordu.[92] Pasajlar, birbirine açılan kapıları, farklı sokaklara açılan labirent yapısı, pasaj içi geniş aynalarıyla, ev ile sokak, kamusal ile özel arasındaki mutlak ayrımı esnetti. Pasajlar iç ve dış özellikleriyle yaklaşmakta olan çağın bir nevi müjdecisi gibiydi. Teknoloji ve üretim ilişkilerinin dinamiği ona eşlik eden üretici güçler ile bilinç biçimlerinden bir adım önde gider.[93] Benjamin, 1935 tarihli ilk versiyonda, "Paris Pasajları" aracılığıyla, yeniyi eskinin kavramlarıyla anlamlandırmaya çalışmaktan doğan fantazmagorik öğeyi, pasajlarda sergilenen hayatın malın meta karakterini perdelemesini ortaya koymayı denedi. Yeniyi eskinin kavramlarıyla açıklamada ortaya çıkan boşluğu, yetersizliği gidermede sadece fantazmagoryanın değil, yeniyi tarihin en eski dönemleriyle, sınıfsız toplumun öğeleriyle karışmış bir biçimde belirginleştiren, ütopyanın da bir rolü olabileceğini tartıştı.[94] Fourier'in pasajların mimarisinde ve kullanımında geleceğin sınıfsız toplumunun aleniyet ve açıklığını görmesi buna iyi bir örnek teşkil eder.[95]

Benjamin'de üretim araçlarının gelişmişliğine denk düşen bilinç biçimleri tarihsel bakımdan daha sonra ortaya çıkar. Bu hem bazı sorunlar hem de yeni imkânlar yaratır. İkisi bir arada gerilimli bir birliktelik oluşturur. Bir yanda yeni üretim araçları ve teknolojik gelişmişliğin çerçevelediği yeni kavramı, diğer yanda metanın rüya âleminden uyanmanın araçlarını, fantazmagorya üreten özelliklerinden çıkarıp tekniği bir oyun gibi kavrayabilecek ütopyanın hizmetine sokabilmek. Benjamin eşitsiz gelişmenin doğal bir so-

92. Walter Benjamin, "XIX. Yüzyılın Başkenti Paris", *Pasajlar* içinde, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: YKY (1935) 1993, s. 88.

93. *A.g.y.*, s. 89.

94. *A.g.y.*, s. 89-90; ayrıca bkz. Bernd Witte, "Paris-Berlin-Paris", *Passagen: Walter Benjamins Urgeschichte des XIX. Jahrhunderts*, haz. Norbert Bolz ve Bernd Witte, Münih: Wilhelm Fink, 1986, s. 21 vd.

95. Benjamin, *a.g.y.*, s. 90.

nucu olması sebebiyle, iki öğenin basitçe iki farklı tercih olmadığını biliyordu. O nedenle daha ilk versiyonda "yeni" olan, "acentalığını modanın yaptığı yanlış bilincin özüdür"[96] diye tarif edilmiştir. Yeni, tıpkı pasajlardaki aynalar gibi sonuçta sadece kendini yansıtır, çoğaltır, hep aynı kalandaki çevrimsel dönüşlere denk düşer. Baudelaire ilerleme düşüncesine yer vermeyen, çevrimsel yeniliklere gözünü dikmiş, kalabalıkların örttüğü kitlelerin arasında dolaşan şiiri ile üretim araçlarının gelişkinliğine uygun bilinç biçimini temsil eder. Henüz ilk versiyonda modernlik alegorik özellikleriyle diyalektik imgenin kurucu unsuru haline gelmemişti, 17. yüzyıldaki alegorik diyalektik imge fantazmagorya çağında yerini *Nouveauté*'ye (Yenilik) bırakmıştır.[97] Dünya fuarları malların sergileme değerini artırmış, yeninin "toplumsal bilinçaltının yarattığı görüntülerin onsuz olamayacakları dış görünüşün" kaynağı haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.[98]

Ama ilk versiyonda, her şeye karşın, "umut ilkesi" saklı tutulur. Üretim aracının tahayyüle imkân sağlayan kavrayış eksikliği arzu imgelerine de yol vermiştir.[99] Benjamin, ikinci teknik adını verdiği bilimi, tıpkı çocuklar gibi, işlevsel ve ereksel değil, bir muamma, düşsel bir oyun biçiminde tasarlar; arzu imgelerini geleceğin toplumuna bağlar. Bu sayede pasaj imgesi, pasajlar meta dünyasındaki görsel, taktik, temas edilebilir işlevini kaybettikten sonra bile bir tortu imge biçiminde ışıldamaya devam eder. Tarihsel materyalist eleştiri, fantazmagoryalar üreten, hep aynı ve sonsuz biçimde *Nouveauté* ile çevrelenmiş meta toplumunu, diyalektik imgelemi kullanarak bir uyandırma sürecine sokmanın, üretim araçlarını emeğin, insanlığın hizmetine koşmanın araçlarını yaratmakla görevlidir.

Adorno metnin ilk halini sert biçimde eleştirmiştir. Eleştirisinin odak noktasında Benjamin'in geçmişin sınıfsız toplum imgelemi ile üretim araçlarına denk düşen bilinç biçimleri arasında kur-

96. *A.g.y.*, s. 100. 97. *A.g.y.* 98. *A.g.y.*, s. 97.
99. Miguel Abensour, *Ütopya*, *a.g.y.*, s. 66.

duğu tek çizgili ilişki vardır. Adorno, bir altın çağ güzellemesi yerine, geçmişin bir cehennem olabilme ihtimalini içeren 1935 öncesi orijinal plana dönülmesi gerekliliğini hatırlatır: "... öyle görünüyor ki, arkaik olan modern olanın içine altın çağdan ziyade felaket kategorisiyle sızar," der (GS, V, 2, s. 1129).

Adorno'nun eleştirisi Benjamin'in asli argümanını sekteye uğratmaz; en azından başlangıçta böyledir. 1936'da arka arkaya birkaç farklı versiyonu yazılan "Teknik Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı"nda üretim araçlarının kitleselleşmesiyle kitlelerin üretimi arasında birbirini tamamlayıcı koşutluk ortaya konur. Kitleleri önce piyasada, sonra devlette siyaseten kompakt kitle[100] haline getirme tekniklerine karşı, sanatın ve bilimin yardımıyla, kitlelerin kendilerine yakından bakabilmelerinin önünü açan kitlesel oyun, özellikle film sanatı ve tiyatro, günlük gazeteler, popüler imgeler üzerinden incelenir. Kitleleri proleter kitlelere dönüştürüp çözmede ikinci tekniğin, doğaya tahakkümü merkezine almayan, somut, oyun karakteri taşıyan tekniğin önemine dikkat çekilmiştir. Benjamin bununla da yetinmemiş, üretim bandında kitlesel mal üreten emeğin yeni koşulların kendine özgü deneyim biçimlerinin bilgisine sahip olmasına yarayacak kitlesel sanat ve tekniklerin yeniden üretilebilirlik özelliğini vurgulamıştır. Kastettiği, bir şeyin tıpkısını üretmek ya da yeniden üretmek değildi. Benjamin, alegori gibi insani bakımdan geliştirilebilir, işlenebilir özelliği kalmamış, taşlaşmış doğa imgesi yerine, davranış, düşünce ve hareketi, sonradan üzerinde çalışılabilir, geliştirilebilir kolektif bir faaliyeti kastediyordu. Böylesi bir faaliyet üretim aracının teknik imkânlarıyla, üretici, düşsel teknik merakı harmanlar, köklerini sınıfsız toplumun eşitliğinden alır.

100. Benjamin'de kompakt kitle, kitlesel üretim ve yeniden üretilebilirlik çağında giderek tekörnek hale gelen, standart davranış kalıplarına harfiyen uyan, uyum sağlayanlardan oluşur. Sanıldığının aksine, kompakt kitleler yoksul proleterler değildir. Devlette, piyasada standartlara uygun kompakt kitle küçük burjuvadır. Bkz. Walter Benjamin, "Exposé 1939", *The Arcades Project*, *a.g.y.*, s. 18; Walter Benjamin, *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner Technischen Reproduzierbarkeit*, Berlin: Suhrkamp, (1936) 2013, s. 123-24.

Benjamin'de düşünce, gerilimlerle dolu bir takımyıldızda hareketsizleştiğinde diyalektik imge belirir.[101] Diyalektik imge yeniyi takımyıldızdaki gerilimi aniden çözecek bir başkalığa sokmasıyla, bir şimşek hızında gerçekleşir; fenomenlere, takımyıldızda kümelenen düşüncelere, düşünceleri kateden gerilimli birliktelikliere dayanır. Dolayısıyla diyalektik imgelem, rüya âleminden uyanmada, meta fetişizmini çözümlemede aktif bir rol oynar. Bu özelliği nedeniyle Benjamin ütopya tutkusundan, ütopyanın devrimci köklerinden vazgeçmek istemez. Ancak öte yandan Adorno'nun geçmişin cehennemî karakteri ile hep aynı yeninin ortak kökeni konusundaki uyarılarını da ciddiye alır.

VI. BENJAMIN *YILDIZLARDAN EBEDİYETE* KİTABINI KEŞFEDİYOR: "BAUDELAIRE KİTABI" YA DA MODERNLİĞİN CEHENNEMÎ TASVİRİ

Pasajlar Çalışması 1935-37 yılları arasında bir tür kolaj-sınıflandırma-alıntılar metni biçiminde ilerler. Çalışma ilerledikçe yeni konvolutlar (çalışma başlıkları) metne eklenir. "Baudelaire" başlığı çalışma notları ve alıntılar bakımından zaman içinde gözle görünür bir ağırlık kazanır. Çalışmanın artık bir kitap haline dönüştürülmesi arzusu, bu yöndeki baskılar, Benjamin'i maddi bakımdan destekleyen Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün bursun devamı için somut bazı talepler öne sürmesi ve bazı kişisel gerekçeler, Benjamin'i yeni bir yöne sevk eder. 1937 yazı bu yeni arayışlarla geçer.[102]

Benjamin 1927'de başlayan *Pasajlar Çalışması* çerçevesinde modern kentin fizyonomisine odaklanmıştı. Çalışmanın geldiği nokta, başka bazı zorluklar ve zorunluluklar nedeniyle, odak noktasını kaçınılmaz bir biçimde değiştirmek durumundaydı. Analiz birimini Paris pasajlarından, bir kentten bir kişiye, Baudelaire'e ve

101. Benjamin, "Tarih Kavramı Üzerine", *a.g.y.*, XVII. Fragman, s. 48.
102. Eiland ve Jennings, *a.g.y.*, s. 539 vd.

Baudelaire şiirine kaydırmak çalışma hattında esastan bazı değişiklikleri zorunlu hale getirmişti. Ama Benjamin Baudelaire şiirine girebilmenin ana damarını henüz bulabilmiş değildi.

Benjamin aradığı anahtarı Auguste Blanqui'nin aynı anda hem karanlık hem şeffaf, halüsinasyonlarla dolu ama bir o kadar da sakin, işlevsel, bir tür Yeni Nesnelci (*Neue Sachlichkeit*) poetika sayılabilecek güzel isimli kitabında buldu. *Yıldızlardan Ebediyete* Baudelaire'in adını koyduğu modernlik tecrübesine girişi sağlayan temel metin vazifesini görmüştür. Benjamin bu metinden ilk kez, arkadaşı Fritz Lieb'e 20 Aralık 1937'de yazdığı mektupta söz eder (GB, V, s. 631). Mektupta açıkça, geçen haftalarda Blanqui'nin metni üzerinde çalıştığını, metinden çok faydalandığını belirtmektedir. Benjamin hiç vakit kaybetmeden, 6 Ocak 1938'de Horkheimer'e gönderdiği mektupta, metnin çalışmasını kökten etkileyebileceğini yazmıştır. (GB, VI, s. 9). Mektubunda kitabın ana izleğinin cehennemî bir evren düşüncesi olduğunu, eğer konusu cehennem olan bir metne teolojik denebilirse, bu metnin gerçek anlamda teolojik metin sayılabileceğini söylemektedir. Toplum düzeninin cehennemî karakterini destekleyen sakin, mesafeli bir doğa tasvirine yaslanan analiz, hiçbir ironiye[103] yer vermemiş olması nedeniyle Benjamin'i derinden etkilemiştir.

Benjamin 6 Ocak 1938 tarihli ilk mektubunda, Blanqui'nin karşı çıktığı burjuva toplumunun doğa bilimi verilerine dayanarak ürettiği ilerleme karşıtı düşüncede, evrende her şeyin her daim sonsuz tekrarla, kaçınılmaz sonunu beklemesi, sonra yeniden canlanması sarmalında dönen bir yenilgi görmüştü (GS, V, 1, s. 168, D5a,2). Ancak bu yenilgide kolay bir teslim olma yerine, metaların kitlesel üretim ve yeniden üretimine, kitlelerin üretimi ve yeniden üretimine dayanan cehennemî imgeyi göksel cisimleri de kapsayacak bir evren anlayışına teşmil etme, ithamı bütün evrene yay-

103. Gerçi Benjamin Blanqui'deki ironi konusunda her zaman tutarlı değildir. Bir başka yerde Blanqui, "ironik bir biçimde, asla daha iyi olmayacak doğada insanlığın nasıl daha iyi hale gelebileceğini göstermiştir" der. Bkz. GS, V, 1, s. 458, J76, 5.

ma çabası bulunur (GB, VI, s. 10). Benjamin modernliğin anahtar kavramı kabul ettiği ebedi yeniden-varış (*wiederankunft*), tekrar düşüncesini modernlik tecrübesinin cehennemî karakteri kabul eder: "Aynının yeniden aynı yere varışı, kaderin bir işaretidir" (GS, I, s. 137).[104] Benjamin, mektubun ilerleyen kısmında, Blanqui'deki doğallaştırılmış kozmos anlayışını, Nietzsche'nin ebedi dönüş yaklaşımıyla ilişkisi bakımından mucizevi diye nitelemiş, Baudelaire ile aralarındaki daha derin, ama örtülü bir bağıntıdan söz etmişti.

Benjamin Horkheimer'e gönderdiği mektupta yazdıklarında haklı çıktı. Blanqui metni, kısa sürede yaşadığı kararsızlığı üzerinden atmasında, *Pasajlar Çalışması*'nın bir minyatürü saydığı Baudelaire kitabına odaklanmasında anahtar bir rol üstlendi. İlk mektuptan yaklaşık üç buçuk ay sonra, Benjamin Horkheimer'e 16 Nisan 1938 tarihli mektupta, Baudelaire kitabının içindekiler planını hazırlamış, kitabın zaman takvimini de çıkarmıştı.[105] Kitabın planına göz atıldığında en dikkat çekici değişiklik alegorinin yeniden analize dahil edilmesidir. Alegorinin taşlaşmış doğa eğretilemesiyle, üzerinde çalışılamayan, geliştirilemeyen, çürümüş özellikleriyle, ütopyayı ikame ettiği görülür. Alegori, canlı, organik hayatın tahribi, görüntünün ferinin sönmesidir.[106] İnsanların toplumsal tecrübelerini doğaya yansıtmasından türetilen *aura*'nın, hâlenin çöküşü ile yeni suretlerin zuhur edememesi özdeş olgular olup alegorik çözümlemeye kaynaklık eder.[107] Blanqui, taşlaşmış doğa imgesini bir evren alegorisine taşımıştır (GS, V, I, s. 414, J55a, 4). Benjamin'in daha sonra açıklayacağı üzere, 17. yüzyıl alegorisinde dışsal bir çözümleme, çürüme merkezli ölü ve diri be-

104. Benjamin ebedi dönüşte tarihselliğin, tarihsel zamanın sonundan ziyade, Hayden White'ın tarihsel anlatının krizine bir çare olması beklenen "modernist olay" dediği zaman anlayışına yakındır, ebedi dönüş onda böyle bir işleve sahiptir. Bkz. Tyrus Miller, *a.g.y.*, s. 282.

105. Bölümlerin ayrıntılı bir analizi için bkz. Frisby, *a.g.y.*

106. Walter Benjamin, "Central Park", *New German Critique*, no. 34, 1985, 19. Fragman, s. 41.

107. *A.g.y.*, s. 41.

denlerin alegorisi odak noktasıydı (GS, I, 2, s. 689). Baudelaire şiiri, sistemik çürümeyi, gelişmenin imkânsızlığını içeriden anlatan alegorik bir yapıya sahiptir.[108] Buck-Morss, Benjamin'in 1937 sonrası çalışma başlıklarında ütopyacı alıntıların azaldığını söyler.[109] Blanqui etkisi yeni Baudelaire kitabında daha plan aşamasında devreye girmiştir. "Sanat Yapıtı" makalesinde merkezi bir önemi haiz yeniden üretilebilirlik, yerini üzerinde çalışılması imkânsız, yenilenmeye kapalı alegorik imgeye bırakmıştır.

Kitabın ikinci bölümü, Benjamin'in sağlığında yayımlanmış tek bölümünün bazı ana başlıklarından oluşacak bir biçimde tasarlanmıştı. "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i" başlıklı makalede kadim olan şeylerin modernin içinde yaşamaya devam etmelerini sağlayan kudret esas alınacaktı (GB, VI, s. 65). *Flâneur*'ün önünde örtü işlevi gören kitle, gerek yalnızların sığındığı son uyuşturucu oluşu, gerekse bireyselliğin izlerini silme, kaçaklara sığınak olma özelliğiyle, ikinci bölümün esas konusunu oluşturacaktı (GB, VI, s. 66). Blanqui bu kısımda, devrimin simyacısı, kitlenin bağrında saklanan bir bohem, komplocu olarak karşımıza çıkacaktır. Benjamin'de iki Blanqui imgesi arasında, komplocu eylem adamı Blanqui ile modernliğin cehennemî karakterini analiz eden Blanqui arasında nihayete ulaşmayan bir gerilim, çalışma boyunca devam eder. Benjamin, muhtemelen Marksist Blanquizm eleştirisinden etkilenerek komplocu Blanqui portresini muhafaza etmiştir. Öte yandan Blanqui'ye mücadelesi boyunca eşlik eden, gelecek fikri olmadan, geleceği planlamaksızın, mevcut adaletsizliği ortadan kaldırmayı hedefleyen siyasal eylemi de onaylamıştır. Benjamin, ilerleme düşüncesini es geçen bir mücadele perspektifini, Blanqui'deki kozmos kavrayışına bağlayan geçiş hattından gözünü ayırmamaya dikkat etmiştir (GS, V, 1, s. 428, J61a, 3).

108. *A.g.y.*, 36. Fragman, s. 51. Modern alegoriye bedenler değil, meta dünyasını aynı zamanda bir sergileme dünyası halinde resmeden, şeylerin özüne sinmiş hediyelik eşya eşlik eder. Bkz. GS, I, 2, s. 689.

109. Buck-Morss, *a.g.y.*, s. 332.

"Baudelaire Kitabı"nın kalbi üçüncü bölümde yer alır. Baudelaire şiirinde meta alegorisini merkezine alan bu bölümde, *Kötülük Çiçekleri*'nde yer alan yeni ve hep aynı teması tarihsel bir konfigürasyon çerçevesinde, Blanqui'nin *Yıldızlardan Ebediyete* ve Nietzsche'nin güç arzusu (ebedi yeniden varış) ile birlikte değerlendirilecekti (GB, VI, s. 66-67). "Baudelaire Kitabı" hiçbir zaman hayata geçmedi. Bunda dönemin siyasi gelişmeleri, parasal zorluklar, Adorno'nun kitabın ikinci bölümünü oluşturan "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i" makalesine yönelik, pek de hakkaniyetli sayılamayacak eleştirilerinin değişik oranda rolü oldu. Ama 1938 Haziran ayı ile 1940 yılının Şubat ayı arasında kimi zaman yoğun, bazen daha az sistematik, inişli çıkışlı çalışma sürecinden günümüze çok değerli notlar toplamı "Zentralpark, 19. Yüzyılın Başkenti Paris"in 1939 tarihli yeni versiyonu, Baudelaire kitabının teorik giriş kısmı olarak tasarlanan "Tarih Kavramı Üzerine" ve aynı metne dair ekler kaldı. Bu metinlerin ortak noktasının Blanqui etkisi diye tarif edilebilecek, modernliğin cehennemî meta karakteri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tyrus Miller'in belirttiği gibi, Benjamin'de tarihsel geçmişin, en azından bazı yönleriyle ifşa edildiği, zaman-kısıtlı, kısa süren bir an, tarihin okunmasını mümkün kılan bir ufuk çizgisi vardır. Benjamin Blanqui, Nietzsche ve Baudelaire'de beliren "ebedi dönüşü" şimdi ile geçmişin düzenlendiği tarihaşırı bir özel yoğunlaşma momenti olarak kabul eder.[110] Benjamin, devrimci Blanqui, şair Baudelaire ve filozof Nietzsche'de, birbirlerinden habersiz bir biçimde, aşağı yukarı aynı tarihlerde beliren ebedi dönüş sayesinde, 19. yüzyıl deneyimine ait fenomenolojik bir anahtar, çıkış yolu keşfettiğini düşünüyordu.[111] Benjamin *Yıldızlardan Ebediyete* kitabını modernliğin cehennemî karakterini ortaya koyan, şaşırtıcı, etkileyici, çarpıcı bir yapıt kabul eder. Metni okuduğu andan itibaren, 19. yüzyılda ortaya çıkan, anlık, uçucu, zamana sıkışık, kısa süreli, tasvirî, tecrübeyi yaşantıya tahvil eden meta toplumu karşı-

110. Miller, *a.g.y.*, s. 282. 111. *A.g.y.*, s. 286.

sında, kaçınılması imkânsız boyun eğişi, geri çekilişi ve aynı anda yükselen itirazın izlerini görür.

Tyrus Miller'in belirttiği gibi, Georg Lukács *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde ideolojiyi Marx'ın ideoloji analizine uygun bir biçimde, "yanlış bilinç" diye tanımlamıştı.[112] Benjamin her üç düşünürde ortaya çıkan cehennemî modernlik imgesinden hareketle, fantazmagoriyi yanlış deneyim olarak tanımlar.[113] İdeoloji sadece düşüncelerden ibaret olmayıp günlük hayatın bünyeyi tahribatına yol açan bir tür zehirlenme, kısaca fenomenal bir deneyimdir. Baudelaire, Blanqui ve Nietzsche'de söz konusu tahribatı ironik hale getirip eleştiriye çevirmeyi başaran Cervantes ya da Daumier benzeri bir yaklaşımla karşılaşılmaz. Onlar, 19. yüzyıl modernliğinde deneyimin ve hafızanın hangi toplumsal ve imgesel koşullarda ortaya çıktığı hususunda tarihüstü bir teşhis koymakla iktifa etmişlerdi.[114] 19. yüzyılda metanın ve kültürün fetiş karakterini, kapitalist modernleşmenin sanrılarla dolu rüya âlemini serimlediler.[115] Bu rüyadan uyanmak tarihsel maddeci yeni bir kültürel deneyim alanı açmakla mümkündür. Bunun için bir sonraki yüzyılı, Aragon, Eisenstein, Vertov ve Brecht'i, felsefi bir imgeyi anlatması yanında, siyasi ve kültürel bir biçime karşılık gelen montaj kavramını beklemek gerekecekti.[116]

Baudelaire kitabının ikinci bölümünü oluşturacağı varsayılan "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i"nde, modernliğin alegorik deneyim biçimlerine dair bir tartışma görülmez. Benjamin adeta yenilik ve tekdüze biçimde tekrarlanan, her daim aynılıktan söz etmeyi bırakmış, meta deneyimini çözümlemekten vazgeçmiş görünür.[117] Ancak yine de dikkatli olmak gerekir. Ben-

112. *A.g.y.*, s. 292.

113. Miller, *a.g.y.*, s. 291-92; Hartmut Stenzel, "Dekonstruktion der Sinnstiftung und geschichtsphilosophische Pessimismus", *Walter Benjamin und romantische Moderne*, haz. H. Brüggemann ve G. Oesterle, Nürnberg: Königshausen und Neumann, 2009, s. 306.

114. Miller, *a.g.y.*, s. 292. 115. *A.g.y.*

116. Miller, *a.g.y.*, s. 294; Stenzel, *a.g.y.*, s. 306.

117. Schöttker, *a.g.y.*, s. 76.

jamin, Paris hakkında bir tür sosyolojik almanak diye nitelenebilecek ikinci kısımda, "... kitle parçacıkları, maddi üretimin hararetli akışına ilişkin bir mimesis oluşturur" der.[118] Üretim bandında maddi üretim ile kitlelerin üretimi arasındaki mimesis, modernlik tecrübesinin özü olduğu tezine uygundur. "19. Yüzyılın Başkenti Paris"in 1939 tarihli, baştan aşağıya yenilenmiş yeni yazımında yeniyi sadece metanın fantazmagorisiyle sınırlandırmaz, tarihsel düşüncenin fantazmagorisine doğru genişletir. Yenilik metanın kullanım değerinden bağımsız bir niteliğidir, çağın karakteri doğrultusunda, metanın değişim değerine bir parazit gibi sonradan eklenmiş, optik ve taktik bir özelliktir.[119] Meta ve ilerleme inancı Benjamin'e göre birer yanılsamadır.[120] Çünkü "ilerleme kavramı, felaket fikri zemininde yükselir. Geçip giden şeyler felakettir. Cehennem ileride değildir, cehennem buradaki yaşamdır" (GS, V, 1, s. 592, N9a, 1; GS, I, 2, s. 683). Benjamin materyalist yöntemine uygun bir biçimde, ebedi dönüşü, psişik bir faktör ya da düzenleyici moral bir düşünce gibi ele almaktan ziyade, deneyim yapısını tarihsel bakımdan çerçeveleyen toplumsal önkoşulları hesaba katan, sözcüğün yalın anlamıyla, bir gerçeklik deneyimi olarak kabul eder.[121]

Baudelaire'in "Yedi İhtiyar" şiirinin meseleyi iyi ifade ettiğini düşünüyordu:

> ... önümden her dakika, ve tam yedi kez, saydım
> Bu uğursuz ihtiyar çoğalıp geçti tek tek...
> ... o yedi canavarda ebedi bir hal vardı...
> ... cehennem alayına sırtımı döndüm hemen[122]

Baudelaire'de ebedi dönüş düşüncesi, ebedi dönüşü teyit ederek çemberi tamamlayan yenilikte vücut bulur. Fantazmagori anlık

118. Benjamin, "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i", *a.g.y.*, s. 147.
119. Benjamin, "Exposé 1939", *a.g.y.*, s. 22.
120. Schöttker, *a.g.y.*, s. 79. 121. Miller, *a.g.y.*, s. 287.
122. Charles Baudelaire, "Yedi İhtiyar", *a.g.y.*, s. 160.

deneyimin tasarlanmış benzeridir. Blanqui, Nietzsche ve Baudelaire'de en aşın düşüncelere karşılık geliyor gibi duran, dengesiz bir ruh halinin yansıması gibi görünen imgeler, gerçekte anlık yaşantıya denk düşer.[123] Nietzsche artık uzun süreli alışkanlıklar edinemediğinden söz eder, Baudelaire ise alışkanlık edinemediğini belirtir (I, 2, ZP, 9:663). Baudelaire'de olumlu ve olumsuz derin ruhsal gelgitler, Nietzsche'de kozmik bir kötümserlik ile hayatı olumlama arasındaki salınım[124] ile Blanqui'de *Yıldızlardan Ebediyete*'de dile gelen dünyayı yerinden oynatan kabullenme ve geri çekilme, modernliğin cehennemî karakterinin sahici tarifidir. Modernliğin cehenneminde cezalar da en yeni şekliyle verilir. Sorun aynı şeyin defaten ortaya çıkması değildir; ebedi dönüş dahi kendinde bir sorun teşkil etmez. Dünyanın en yeni yüzü, devridaim halinde dahi aynı kalır. Modernliğin cehennemini ebedi kılan budur (V, 2:676, S1, 5). Modernliği cehennemî kılan metafizik, ebedi dönüş senaryosu değil, içinde radikal bir değişimi barındırmamasıdır.[125]

123. Miller, *a.g.y.*, s. 291.

124. Löwith'e göre Nietzsche'de an, şeyler kendisini sonsuza kadar onda gösterdiği için ebedi değildir, çünkü an nihai karar ânı olup gelecekte ne olacağını belirler. İlk bakışta Zerdüşt tüm dünyasal yaşama dair en üst yasayı müjdeler, aynının ebedi dönüşü. Oysa ebedi dönüşün kristalleştiği öğle vakti, aynının ebedi dönüşü değildir, öncenin tarihini geleceğin tarihinden ayıran kesin karar ânıdır. Bkz. Miller, *a.g.y.*, s. 285. Aksi yönde bir yorum, zamanda aynı noktaya varmanın zamanın çevrimini değil, zamansal hareketin her ânında her şeyin aynı anda hem yeniden tekrarlanması, hem de her şeyin ânın tekilliğinde özgüllüğünü kazanması demek olduğu saptaması için bkz. Moses, "Benjamin, Nietzsche und der ewigen Wiederkehr", *a.g.y.*, s. 32. Moses'e göre zamanın sonsuz sayıda, giderek kısalan, değişmesi imkânsız fragmanlara ayrılması, ebedi yeniden varışın özüdür.

125. Moses, "Benjamin, Nietzsche und der ewigen Wiederkehr", *a.g.y.*, s. 51. Modernlik tecrübesine ihtiyaç duyulmasının nedeni, tarihsel maddecinin kompakt kitleleri kolektif rüyadan uyandıracak araçları, adına devrim denilen, kolektifin sinir sistemini harekete geçirmek içindir. Bkz. *Pasajlar Çalışması*'na dair ilk notlar Benjamin, *The Arcades Project*, *a.g.y.*, s. 652. Rüyalar âleminde kitle tarihten habersizdir. "Rüya kolektifi tarih nedir bilmez; gözünün önünden akıp geçen olaylar, her zaman birbirinin aynıdır, her daim yenidir." (GS, V, 2, s. 679, S2,1). Benjamin'in bu saptaması, Marx'ın İkinci İmparatorluk Dönemi'ne dair alıntısıyla uyumludur: "olaysız tarih, sadece takvimde ilerleme, aynı gerilimlerin istikrarlı bir tekrarı..." (GS, V, 1, s. 451, J72a, 4).

Benjamin'in 19. yüzyılda kitlesel üretime denk düşen kitle fantazmagorisini, Baudelaire, Blanqui ve Nietzsche'deki "ebedi dönüş" kavramı etrafında değerlendirmesi, uzun süreden beri eleştiri konusu oldu. Bertolt Brecht, daha 1938 yazında, "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i"ne dair söyleşileri esnasında, "Blanqui'nin eylemi Baudelaire'in düşlerine kardeşlik etmiştir"[126] tezine, Baudelaire ile Blanqui benzeşimi nedeniyle şiddetle karşı çıkmıştı. Brecht'e göre, III. Napolyon'un şahsında ortaya çıkan Sezar'ı tanıyamayan, Bonapartizm destekçisi küçük burjuva Baudelaire ile hayatını Sezarizme karşı mücadeleye adayan Blanqui asla aynı karede düşünülemezdi.[127] Benjamin, Brecht'in eleştirisini dikkate almış, her ne kadar aralarındaki ortaklıkların farklılıklarından çok olduğu hususunda ısrar etse de,[128] "proleteryanın burjuva sınıfına karşı tarihsel eylemliliğinde Baudelaire'i tanık, Blanqui'yi bilirkişi" diye tarif etmişti (GS, V, 1, s. 459, J 76a, 1).

Benjamin'de ebedi dönüş, modernlik tecrübesine dair fenomenolojik niteliği haiz olup arkaik topluluklardaki döngüsel zaman anlayışından ayrılır. Benjamin Baudelaire, Blanqui ve Nietzsche'de yeniliğin hep aynı karakterine işaret eden bir ortaklık bulur. O nedenle ebedi dönüşün ya da yeninin aynılığı konusunda aralarındaki farklılıkları dikkate almaz. "Zentralpark"ın 22. Fragmanında, ebedi dönüşün Baudelaire, Blanqui ve Nietzsche'nin dünyasına neredeyse aynı zamanda izinsiz girişinden söz edilir, Baudelaire'de vurgunun, her daim hep aynıda yeniye, Nietzsche'de destansı

126. Benjamin, "Baudelaire'de İkinci İmparatorluk Dönemi Paris'i", *a.g.y.*, s. 195.

127. Walter Benjamin, *The Arcades Project*, *a.g.y.*, s. 375, J84a, 2; Wolfgang Fietkau, *Schwanengesang auf 1848*, Berlin: Rowohlt, 1978, s. 224.

128. "Zentralpark" başlıklı aforizma ve notlar derlemesinde çok sayıda Baudelaire-Blanqui anıştırması mevcut. Örneğin 19. Fragmanda yer alan "Baudelaire'in dünyasında yasaklı yıldızlar, Blanqui'nin ebedi varış düşüncesinde sahne alır" (GS, I, 2, s. 670). 21. Fragmanda, "Baudelaire'in yalnızlığı, Blanqui'nin yalnızlığı" notu yer alır (s. 672). Yalnızlık temasına sis (yalnızlığın tesellisi) (GS, V, 1, s. 424, J60a, 7) ve iktidarsızlık (yalnızlığın anahtar figürü) eşlik eder (GS, V, 1, s. 423, J60a, 5). Baudelaire'in "Yedi İhtiyar" şiiri ile Blanqui'deki *sosie* (kopya/ikiz) arasındaki koşutluğa dikkat çekilir (GS, VII, s. 745).

bir sükûnet ile her daim hep aynıya yapıldığını belirtir. Blanqui, Nietzsche'ye daha yakın, lakin tevekkül halinde resmedilmiştir (GS, I, 2, s. 673).[129] Blanqui ve Nietzsche benzetmesinin yanlışlığı konu üzerine yazanlar tarafından sıkça dile getirilmiş bir hususdur. Stéphane Moses, Nietzsche'de ebedi dönüşün lahzanın zamansal, indirgenemez biricikliğini gösterdiğini belirtir.[130] Peter Hallward ayrımı daha da keskinleştirir. Hallward'a göre Blanqui'de sonsuzluk, aktüel ve muhtemel olanın tek bir dizide sonsuz değişimine ve çeşitlenmesine tekabül eder, Nietzsche'de tekrar ise açıkça aktüel olanla sınırlandırılmış olup aktüeli kutsar, ebedileştirir.[131] Blanqui'nin düşüncesi tamamıyla evren perspektifine oturur; insani edim, sonsuz tekrarları, ihtimal dahilinde her farklı yönelimiyle, otantik bir kendilik düşüncesinin karşı kutbunda yer alır. Oysa Nietzsche'de ebedi dönüş, yaşamın olumlanması yoluyla bir kendilik testine, derin bir bütünsellik tavrına yönelir.[132] Hallward'a göre Walter Benjamin Blanqui ve Nietzsche arasındaki farkları silmekle, Blanqui'nin düşünce ve eylemi arasındaki geçişleri, Blanqui'deki tutarlı bütünü ihmal etmiştir. Bu yorumda kısmen haklılık payı bulunmakla birlikte, Benjamin Blanqui'yi son kertede ilerleme fikrini dışarıda bırakan evren anlayışı nedeniyle sahiplenir. Mevcut adaletsizliklere son verme arzusunda, ikinci teknik sayesinde çözülecek, özgürleşecek kompakt kitlelerin eşitlik ve adalet talebini, mücadele arzusunu teşhis eder.[133]

129. Pasajlar çalışması için alınan aynı yöndeki başka alıntılarla karş. GS, I, 2, s. 691, s8, 3.

130. Bkz. Moses, "Benjamin, Nietzsche und der ewigen Wiederkehr", *a.g.y.*, s. 32.

131. Peter Hallward, "Blanqui's Bifurcations", *Radical Philosophy*, no. 85, s. 41.

132. Hallward, *a.g.y.*, s. 41 vd.

133. Benjamin, *The Arcades Project*, *a.g.y.*, s. 339, J61a, 3.

VII. SONUÇ YERİNE

Ünlü Doğu Alman metin yazarı, tiyatrocusu ve düşün adamı Heiner Müller, Doğu Almanya'nın yıkılması ertesinde verdiği bir mülakatta, Walter Benjamin'de dikkate değer tarafın, çalışmalarındaki cehennemî yön olduğunu söylemişti.[134] Tarihin yavaşladığı, zaman katmanlarının tek bir hikâyeyi anlattığı, kaçınılmaz bir yönü işaret ettiği bir zamanda, geçmiş ile geleceğin çarpışması sonucunda ortaya çıkan şok etkisi, Benjamin düşüncesinde önemli bir yer tutar. Heiner Müller söz konusu çarpışmayı çarpıcı bir örnekle anlatır. 1929 doğumlu Müller, Nazi Almanyası'nda büyümüş, II. Dünya Savaşı'nı ve Nazi felaketini ilk gençlik çağlarında yakından tecrübe etmişti. 1975 yılında ABD'de Milwaukee kentinde bulunduğu bir sırada, Nazilerin kentte her iki haftada bir, hafta sonları gösteri düzenlediklerine tanık olur. Nazi flamaları ve bayrakları, kahverengi Nazi üniformaları ve Svastika işaretli pazubantlarıyla kalabalık gruplar, sloganlar ve marşlar eşliğinde kentin ana caddelerinde boy gösterir. Heiner Müller o an zaman katmanlarının iç içe geçtiği şaşırtıcı bir hisse kapıldığını söyler: Hep aynı olan yeniden geri gelmiştir.[135] Benzeri bir his Doğu Almanya'nın harabeleri arasında vuku bulur. Müller, "Viktor Şklovski, *Eisenstein Kitabı*'nda *Ekim* filminin meta dünyasının nihai bir biçimde sona ermesini tasvir etmişti; şimdi aynı meta dünyası tekrar sahnede, üstelik nüfusun büyük bölümünün geleceğini belirleyecek şekilde" demektedir.

Benjamin burjuva toplumuyla cehennem imgesini birlikte ele almıştı. Müller'e göre, sosyalizmi, Benjamin'den ilhamla, teolojik imgesiyle birlikte tasarlamakta fayda var. Bu sayede arafta kalan sosyalizmin arkasında bıraktığını düşündüğü cehennem ile aniden

134. Heiner Müller, "Jetzt sind eher die infernalischen Aspekte bei Benjamin wichtig: Gespräch mit Heiner Müller", Michael Opitz ve Erdmut Wizisla (haz.), *Aber ein Sturm weht vom Paradiese her*, Leipzig: Reclam Verlag, 1992.

135. Müller, *a.g.y.*, s. 351-2.

yüz yüze gelmesinde doğan şok daha iyi anlaşılabilir. Cennet şimdilik ancak yapmacık bir biçimde simülasyonu yapılabilen bir şey haline gelmiştir. Hep aynının geri dönüşü biçiminde tecrübe edilen, umuda yer kalmayan tarihsel momentte tarih meleği ortadan kaybolur. Ancak Benjamin'de olduğu gibi, melekler umudun ve şaşkınlığın ötesinde figürler olup insan her daim böyle figürlere, özellikle umudun kaybolduğu kara dönemlerde ihtiyaç duyar.

Heiner Müller, sosyalizmin harabeleri arasında, eski Doğu Berlin'de, ebedi dönüşün, hep aynının sürekliliğini mesafeli bir nesnellikte dışa vuran modernlik tecrübesini ele almış, Baudelaire ve Benjamin'de söz konusu mesafeli nesnelliğin ipuçlarını bulmuştur. Müller'e göre Benjamin Baudelaire'de modernlik tecrübesinin en önemli tanığını, bilgi ve imge toplayıcısını görmüştü.[136] Baudelaire'de sıkıntı, modernlik tecrübesinin özüdür. Zamana dağılmış bir nevi ağrı anlamını taşıyan sıkıntı, bir yandan tecrübe edilen bir şey, diğer yandan sürekliliği, döngüselliği, tekrarı kırma, aşmaya yönelik, yazmayı, tiyatro yapmayı, bir hareketi tetikleyen istek, yönelimdir. Sürekliliğe, sıkıntıya son vermeye yönelme arzusu, edebiyata olduğu kadar devrim düşüncesine de kaynaklık eder. Hız sürekliliğin ve ebedi dönüşün ritmini bozar, süreklilik örtüsünü kaldırır. Bazen hız tahrip eder, yıkıcı olabilir. Ama aynı zamanda yıkıntıların içinden yeninin tohumlarını taşıyan parçacıkları da serbest bırakır. Hız bir bakıma devrimin kendisidir.[137]

Heiner Müller'de hız ve ivme kazanma ebedi dönüşün ve hep aynının panzehiridir. Eski Doğu Almanya'da, Doğu Berlin'de, sosyalizmin yıkılış momentinde, tarihin sonuna karşı zamanı hızlandırma, barındırdığı siyasi umut bakımından çok değerli olmakla birlikte, Benjamin'de modernliğin, hızın, süreksizliğin ve hep aynı yeniliğin egemen sınıfların tercihi olduğu yönündeki tespitle çelişmektedir (GS, V, 1, s. 460, J77, 1).[138] Benjamin ezilenlerin ta-

136. *A.g.y.*, s. 354. 137. *A.g.y.*, s. 355-6.

138. Benjamin'de ani değişim burjuva toplumunun alameti farikasıdır. Gerçi "Tarih Kavramı Üzerine VIII. Fragman"da gerçek olağanüstü hali yaratmaktan bahsetmişti.

rihlerine, anı ve hikâyelerine, geleneklerine daha bağlı olduğunu, dolayısıyla zamanın ezilenlerde çok katmanlı ve yavaşlık ekseninde tecrübe edildiğini söylemişti (s. 460, J77, 1). Bunun yanında, hareketsiz diyalektik imge çoğu kez tarihsel mücadele ve salınmanın, zıtlaşmanın donduğu anlarda belirir. Kısaca hız, yenilik ve ivme hep aynının geri dönüşünden başka bir anlama gelmeyen biteviye tekrardır. İşin ilginç tarafı, Benjamin proleter zaman düşüncesindeki yavaşlığı Brecht'ten almıştı (GS, VII, 2, s. 753). Heiner Müller bilindiği üzere Berliner Ensemble'da reji asistanı ve Brecht'in entelektüel tilmizidir. Müller'in ebediyeti, modernliğin cehennemî karakterini tasvir ederken Benjamin'e yaptığı atıflar ile kendi siyasi modernlik tecrübesi arasında, sadece farklı dönemlerde yaşamaktan kaynaklanmayan, ilkesel bazı farklar mevcuttur. Nitekim Benjamin'de modernliğin cehennemî karakteri, tek başına Baudelaire'den ziyade, asıl Blanqui ve Nietzsche'nin ebedi dönüş kavramında cisimleşen, 19. yüzyıla ait tecrübenin fenomenolojisinde yatar. Hareketi hızlandırarak algı ve tempoyu sarsma, yeniden şekillendirmeye uygun yeni teknolojiler, Marx ve Benjamin arasında önemli bir farkı ortaya koymuş, ikisi arasındaki devrim anlayışını derinden etkilemişti. Marx devrimi dünya tarihinin lokomotifi biçiminde tahayyül ediyordu. Benjamin'de devrim yanlış istikamete doğru istasyonu terk eden trenin imdat frenine asılmaya doğru genişledi.[139] Yanlış istikamete doğru hızla istasyonu terk edip istasyon duvarından şehre bakan tren imgesi Benjamin'de modernliğin cehennemî yönünü anlatır.[140]

Benjamin'e dair tartışmalı bir yorum, bir başka örnekte daha görülür. Müller, kendi açısından çok haklı bir biçimde, estetik kategorilerin Benjamin'i anlamada kolaylaştırıcı bir unsur olduğunu

139. Walter Benjamin, "Paralipomena to 'On the Concept of History'", Michael W. Jennings (haz.), *Selected Writings* içinde, c. 4, Cambridge, MA: Harvard UP, (1940) 2009, s. 402.

140. Bu gerçekten vuku bulmuş bir olaydı. 26 Ekim 1895 günü Paris'te Montparnasse Garı'ndan yanlış yöne hareket eden bir tren caddeye çıkmıştı. Bkz. Erdmut Wizisla, "Revolution", Michael Opitz ve Erdmut Wizisla (haz.), *Benjamins Begriffe*, c. 2, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2000, s. 692.

söyler. Ona göre sanat belirli bir lahzaya ait, anlık, göz açıp kapayıncaya kadar geçip giden şeyleri yakalamada mahirdir. Ebediyet o lahzada sanatın içinde icra edilen bir tür çekirdek ya da tohum gibidir.[141] O nedenle, Müller'i Benjamin'i yanlış anlamakla itham etmek yersiz. Modernliğin sosyalist bir rejim altında tecrübe edilmesi ile, yüksek kapitalist çağdaki ebedi imgesi arasında karşılaştırmalı bir fenomenolojiye başvurmak çok verimli olabilirdi. Son derece önemli sonuçlar doğurabilecek böyle bir çalışma ne yazık ki bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Heiner Müller, Doğu Almanya'nın meta toplumuyla yeniden karşılaştığı dönemde yazdığı ikinci "Bahtsız Melek" şiirini "Meleğin kanat sesini hâlâ duyuyorum / seninkinden farklı değil yüzü / Hiç tanımadığım" dizeleriyle bitirir.[142] Benjamin'e çok uygun bir karanlık ve aynı anda umut tasviridir bu. Birinci "Bahtsız Melek" şiiri ile tematik bakımdan hem bir tamamlayıcılık ilişkisi içinde ele alınabilecek hem de bir kopuş çerçevesinde düşünülebilecek ikinci şiir, Benjamin'i derinden etkileyen Blanqui'nin cehennemî modernliğine giriş için de iyi bir zemin.

Benjamin ile Blanqui arasında adı konmamış, gelecekteki ortaklıklara kapı aralayan, bir başka gönül yakınlığından daha bahsedilebilir. Blanqui'de proleter "dışarıda kalan" bireydi.[143] Benjamin'de göç olgusu ve göçmen figürü metropol hayatın kitlelerin modernlik tecrübesini açıklamada anahtar konumundadır (GS, I, 2, s. 672). Benjamin, "Zentralpark"ta çokluk kavramıyla kalabalık ve kitlelerin ilişkisini mercek altına alan bir not-başlık açmıştı (GS, I, 2, s. 686). Victor Hugo'da da kitleler, demokratik yurttaşlar olup kent üzerinde temel bir hak talep eder (GS, I, 2, s. 686; GS, V, s. 469, J81a, 1). Aynı yurttaşlık vurgusu Paris Komünü'nün büyük sanatçısı Gustave Courbet için de geçerliydi. Courbet Paris'i yurt-

141. Müller, *a.g.y.*, s. 359.

142. Heiner Müller, "Glückloser Engel 2", *Glückloser Engel. Dichtungen zu Walter Benjamin* içinde, Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1992, s. 29.

143. Pierre Rosanvallon, *The Society of Equals*, çev. Arthur Goldhammer, Cambridge: Harvard University Press, 2013, s. 80.

taşların ve şeylerin kozmopolit kesişim kümesi olarak düşlemişti (GS, V, 2, s. 953, K2a, 6). Evrenin sonsuz tekrarı karşısında ümitsizliğe kapılmadan, "dışarıda kalanların" kurucu unsur olduğunu kabul eden, tüm canlıların başkalık hakkını gözeten, eşitlik-özgürlüğün imkânlarını sonsuz çeşitlilikte, sürekli tekrarlarda aramaktan vazgeçmeyen; insan edimini her defasında sonsuz biçimde yeniden tesis etmeye yazgılı, ortaklaşmacı, evrenselci bir bilişsellik ve kozmopolit bir insanlık tahayyülü. Auguste Blanqui'den günümüze miras kalan en önemli çağrı budur. "Yıldızlardan Ebediyete" seslenen çağrı, feri sönmeye yüz tutmuş, önyargılar ve kısmi çıkarlar arasında hapsolmuş insanlık, siyasi hareketler, radikal bir tahayyül bakımından, dünden yarına alıcısını bekleyen açık bir mektup niteliğindedir.

■

BLANQUI'NİN EBEDİ TEKERRÜRÜ

Berna Kılınç

1872 yılında kendisi hapisteyken basılan *Yıldızlardan Ebediyete* eserinde Fransız devrimci Louis-Auguste Blanqui (1805-1881) okurlarına astronomiyle ilgili bir hipotez sunar. Blanqui'nin politik kimliğini bilenler için bu oldukça şaşırtıcıdır ve acaba bu çalışmayla sansürü delip yoldaşlarına üstü kapalı mesajlar mı iletmek istedi gibi sorular akla getirir. Kitap çıktığında Paris Komünü'nün ardından bir yıl bile geçmemiştir ve takipçilerinin önemli roller üstlendiği komüne katılamadan Blanqui hapse atılmıştır. 67 yaşındadır ve yaşamının otuz yıla yakını hapiste geçmiştir. Komüncülerin bütün rehineleri Blanqui'yle değiş tokuş yapma teklifi Versay hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Blanqui, serbest kaldığında bizzat kendisine ait veya başka matbuatla sürekli kitlelere ulaşmaya çalışmış, amansız sansürle boğuşmuş, ifade ve eylem özgürlüğü devamlı olarak engellenmiştir. Yayımladıkları arasında, dört yıl kadar önce 1868 civarında gizlice dağıtılan *Instructions pour une prise d'armes* (Silahlı Başkaldırı Dersleri) kitapçığını sayabiliriz.[1]

Yıldızlardan Ebediyete eseri, ilk bakışta, bu biyografik arka planla bir tezat oluşturur. Anlatılana göre Blanqui metnin elyaz-

1. Blanqui hakkındaki biyografik bilgileri, aksini belirtmediğim durumlarda şu eserden aldım: Samuel Bernstein, *Auguste Blanqui and the Art of Insurrection*, Londra: Lawrence & Wishart, 1971.

masını büyük bir heyecanla kız kardeşine verip Germer Baillière yayınevi editörüne teslim etmesini ister ve şunu tembihler: "Konunun benim uzmanlık alanım olmadığını söyleyebilir. Ona de ki, astronominin metafizik boyutundan dolayı evet onun uzmanlık alanı! Bu metnin politikanın tümüyle dışında olduğunu ve her şey hakkında çok ılımlı bir tavır takındığını anlatmak lazım ona." Eserde sosyal hiciv örnekleri veya kinayeler bulmak mümkündür tabii ki – örneğin güneş sistemlerini betimlerken kullandığı hiyerarşik dil 1834'te gizli örgüt şeması üzerine titizlikle çalıştığı *Société des Familles* (Aileler Topluluğu) veya daha sonra 1837'de kurduğu *Société des Saisons* (Mevsimler Topluluğu) hücre yapısını anımsatır. Öte yandan çalışmasını, edebi içeriğini bir yana bırakıp bilimsel bir metin olarak da okuyabiliriz. Blanqui'nin eserini bilimsel bir iddiayla sunduğunu, bazı bölümlerini aynı yıl dönemin önde gelen bilim dergilerinden *La Revue scientifique de la France et de l'étranger*'e yollamasından da anlıyoruz. Derginin editörleri de Blanqui gibi "meşhur bir sosyalist aktivistten" böyle bir yazının gelmesini garipsemiş görünüyorlar, fakat dipnotta belirttikleri gibi okurlarının bunu ilginç bulacağını düşünerek paylaşmak istiyorlar.[2]

Blanqui'nin hipotezi oldukça iddialıdır: Kâinatta her muhtemel durumu içeren bir güneş sistemi bulunur; üstelik hem zamanda hem de mekânda bu sistemlerden sonsuz sayıda vardır. "Doğa her eserinden milyarlarca kopya çıkarır. Gökcisimlerinin doğasında benzerlik ve tekrar kural, farklılık ve çeşitlilik istisnadır." Bu hipotezden yaptığı çıkarımlardan biri, daha sonra Nietzsche'nin işlemesiyle felsefe tarihinde önemli bir yer bulacak olan ebedi dönüş/tekerrür fikridir. Yani, dünya tarihi aynı şekilde geçmişte sonsuz defa tekrar etmiştir ve gelecekte de tekrar edecektir. Ama Nietzsche'nin bu fikri Blanqui'den aldığını söylemek doğru olmaz, çünkü ne Blanqui tarafından ne de Nietzsche tarafından ilk kez ifade edilmiş bir görüştür bu. Zamanın döngüselliği, aynı ya-

2. *La Revue scientifique de la France et de l'étranger*, no. 2, 1872, s. 797.

şam ve olayların geçmişte olduğu gibi gelecekte tekrar vuku bulacağı fikri eski Hint ve Mısır yazınında dile getirilmiş, felsefe tarihinde defalarca söylenmiş, özellikle de Nietzsche öncesi Alman Romantik felsefesinde kabul görmüş kadim bir fikirdir. Blanqui'nin çalışmasını diğerlerinden farklı kılan, bu tezi bilimsel bulgular ve matematik argümanlarla desteklemesi ve kuşku duyulmayacak bir şekilde kanıtladığını iddia etmesi. Nietzsche 1882'de çıkan *Şen Bilim* (*Die fröhliche Wissenschaft*) eserinde ebedi tekerrür fikrini yine benzer biçimde kuşkudan muaf tutar, fakat yayımlanmış eserlerinde bunun için hiçbir kanıt sunmaz. Hatta bu fikrin termodinamiğin ikinci yasasıyla çeliştiği söylendiğinde, Nietzsche termodinamiğin burada uygulanamayacağını iddia edecek kadar kendinden emindir.[3] Blanqui ise hayatı boyunca bilimlere büyük saygı duymuş bir eylem adamıdır ve tezini bilimsel görüşlerle kanıtlamaya çalışır.

Bu noktada Blanqui yazdığı konulara ne kadar vâkıf diye sorulabilir. Elimizdeki metnin özellikleri ve Blanqui'nin yaşam hikâyesi bize onun bilimin giderek merkezileştiği Fransız sahnesinde mektepli değil, alaylı sınıfına girdiğini gösteriyor. Blanqui dönemin matematik ve doğa bilimlerinde en prestijli okullarından *Ecole Polytechnique* veya *Ecole Normale Supérieure* mezunu bir biliminsanı değildir. Dokuz yaşına kadar taşrada, Puget-Théniers' de büyüyüp 13 yaşında ağabeyinin yanına Paris'e gider. Babasının bir zamanlar Nice şehrinde yüksek okulda astronomi ve felsefe öğretmenliği yaptığını ve Paris'teki ağabeyi Adolphe Blanqui'nin sonradan Fransa'nın önde gelen liberal ekonomi düşünürlerinden olduğunu biliyoruz. Auguste Blanqui de gayet iyi bir lise eğitiminden sonra (Charlemagne Lisesi) hukuk fakültesini bitirir ve Sorbonne'da hukuk derslerini takip eder. Bir süre gazetelerde çalışıp, özel dersler verir, ta ki politik idealleri onu başka bir yaşama sürükleyene kadar. Faaliyetleri yüzünden yirmiden fazla mahkûmi-

3. Bkz. Ivan Soll, "Reflections on recurrence: a re-examination of Nietzsche's doctrine, die ewige Wiederkehr des Gleichen", *Nietzsche: A Collection of Critical Essays*, haz. Robert C. Solomon, N.Y.: Anchor Press, 1973, s. 322-42.

yet ve üç kez ölüm cezası alır, fakat idam edilmez. 76 yaşında öldüğünde hayatının yarıya yakınını esarette geçirmiştir. Hakkındaki en geniş incelemeyi yapan Gustave Geffroy, 1897'de çıkan biyografisine ad olarak ona o dönemde takılan lakabı seçmiştir: *Mahpus* (*L'Enfermé*).

Blanqui'nin okumaya çok meraklı olduğunu, özellikle uzun mahpusluk yıllarını, sağlığı ve koşulları elverdiği ölçüde okuyarak geçirdiğini biliyoruz. Tanıdıkları onun zamanını büyük bir hevesle eline geçirdiği her türlü dergi ve kitabı, sosyal bilimler veya doğa bilimleri ayırt etmeden, mütemadiyen okuyarak geçirdiğini söyler. Kaldığı birtakım hapishanelerin kütüphaneleri olduğunu biliyoruz; okumaya doymayan bu devrimcinin buralarda ciltler devirmiş olduğunu tahmin edebiliriz. Soğuk, rutubetli, karanlık zindanlarda, çoğunluk tecride mahkûm edilmiş, türlü zulüm görmüş ve sürekli hastalıktan bitap düşmüş, fakat bu sert koşullara yalın yaşam biçimi (kendine özgü vejeteryan bir diyet de dahil) ve çelik iradesi sayesinde aynı sertlikte direnen Blanqui devamlı okuyup yazmıştır. Blanqui'nin yayımlamadığı yazıları ve konuşma metinleri Fransa Milli Kütüphanesi'nde toparlandığı kadarıyla yirmi cildi buluyor. Diğer yazılarında düşünce tarihi kahramanlarını şöyle sıralamış: Diagoras, Demokritos, Aristoteles, Zeno, Epikuros, Epiktetos, Lucretius, Yaşlı Plinius, Marcus Aurelius, Spinoza, Diderot, D'Holbach, Helvétius, D'Alembert, Cabanis, Broussais, Laplace, Lalande, Feuerbach. Bu listede atomcu ve materyalist düşünürlerin çoğunlukta olması tabii ki tesadüf değil. Bu felsefeciler de, Blanqui gibi, varlık ile varoluş arasında karşılıklı anlamlandırmalar yaparlar. Blanqui'nin özellikle takdir ettiği, özgürleştirici bulduğu düşünürler 18. yüzyılda materyalist ve ateist fikirlerin savunucuları Diderot ve D'Holbach'dır. Blanqui bu Aydınlanma Dönemi düşünürleri gibi bilimin önemli bir sosyal fonksiyonu olduğunu, özellikle dinsel öğretiye karşı toplumları dönüştürücü temel fikirlerin kaynağı olduğuna inanır. 1860'larda kurduğu partisine bağlılık göstergesi olarak "Yasam bilimdir, şartım dayanışma, hedefim adalet" diye yemin edilir.

Öte yandan *Yıldızlardan Ebediyete* metnini daha iyi anlamak için Blanqui'nin astronomi veya matematikte uzman olmadığını yineleyeyim. İyi bir klasik eğitimi almış, fakat çoğunluk kendi çabalarıyla astronomi ve benzer bilimlerde kendini yetiştirmiş bir otodidakttır Blanqui. Lakin, biliminsanı olmamasına rağmen, yine de eserini bilimsel bir iddiayla sunmuştur. Kitabının altbaşlığı olarak, "astronomiyi temel alan bir varsayım/hipotez" ifadesini seçmiştir. Hipotez, bilimsel yazılarda o zaman kullanıldığı anlamıyla, tez, sav, öneri anlamına gelir, ve yazarın niyetine göre, temkinli bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla veya kuşkusuz kanıtlandığı iddiasıyla okurlara sunulur. Blanqui'nin sunum biçimi hipotezini ikinci kategoriye sokuyor, yani hipotezini kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kanıtladığını düşünüyor.

Blanqui'nin çalışması biraz da popüler bilim yazımına girer. Doğaya aktif bir yaratıcı güç atfetmesi, doğal ilişkileri akrabalık veya harp erkânı sıfatları kullanarak insanbiçimlileştirmesi ve hatta sonsuzluk için milyar kelimesi kullanacağını belirtmesi gibi öğeler, kendi donanımını göstermekten ziyade geniş bir okur kitlesine ulaşmak için başvurduğu yöntemler olabilir. Popüler bilim, zamanımızda olduğu gibi eskiden de, hem yetkin biliminsanları hem de meraklı ve birikimli kişiler tarafından yazılabilirdi. Blanqui'nin eserinde değindiği, evrende başka dünyalarda yaşam olup olmadığı sorusu, hem o dönemde hem de önceki yüzyılların Avrupası'nda en popüler bilimsel konular arasındaydı ve üzerine ciltlerce yazı yazılmıştı. Bu soruya olumlu cevap veren dönemin en faal popüler astronomi yazarlarından (ki sonradan Fransa Astronomi Cemiyeti'ni kuracak kadar bilim camiasının içindeydi) Camille Flammarion'un 1862'de, yani Blanqui'nin çalışmasından önce çıkan *La Pluralité des mondes habités* (Meskûn Dünyaların Çokluğu) adlı kitabı büyük yankı bulmuş ve gittikçe genişleyen baskılarıyla geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştı. Bu alanda Fransız geleneğinin en popüler isimlerinden Bernard le Bovier de Fontenelle'in *Entretiens sur la pluralité des mondes* (Dünyaların Çokluğu Üzerine Söyleşiler, 1686) kitabı iki yüzyıl kadar önce yazılmıştı.[4]

Blanqui'nin bu popüler bilim yazınını bildiğini büyük kafalı Jupiterlilerden bahsetme biçiminden çıkarabiliriz. Fakat Blanqui aynı zamanda temkinli değerlendirmeleriyle eserini bu oldukça kurgusal gelenekten uzaklaştırır. Örneğin başka dünyalarda yaşam konusundaki bazı tartışmaları fazlasıyla spekülatif bulur ve güneşte yaşam olduğu teziyle dalga geçer. Bunda da haklıdır, çünkü o dönemde bu konuda yazılan bazı kitaplarda birtakım görüşler, bilimkurgu olmasına rağmen, bilim olarak lanse ediliyordu. Örneğin 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa'nın en önemli astronomi bilginlerinden François Arago –1830'dan 1853'te ölümüne kadar Fransız Bilim Akademisi başkanı ve Paris Gözlemevi müdürlüğü yapan Arago Paris'te verdiği konuşmalarla astronominin popülerleşmesine büyük katkıda bulunmuştur– *Astronomie populaire* (1854-7) kitabında güneşte yaşamın mümkün olduğunu yazar. Güneşin merkezinde karanlık bir küre olduğunu ve bununla dış alevli kısım arasında yaşam için yeterli bir atmosferin olabileceğini, bu yüzden de güneşte yaşamın olabileceğinden bahseder. Hatta kuyrukluyıldızlarda da yaşam olabileceğini söyler.

Blanqui çalışmasında bu tip popüler bilim yazıları yerine, saygın bilimsel çalışmalara gönderme yapar. Özellikle de Fransız doğa bilimlerinin duayeni, Pierre-Simon Laplace'ın çalışmalarına. Markiz unvanı da alan Laplace (1749-1827), yüzyılın ilk çeyreğinde bilim camiasının en saygın, yetkin ve etkili ismidir. Napolyon Bonaparte döneminde (1799-1815) araştırmaları cömertçe desteklenen, Fransa'nın Newton'ı olarak bahsedilen Laplace, çalışmalarıyla 17. yüzyıldan beri adım adım tesis edilen bir kâinat anlayışını, yeryüzü ve gökyüzünün birlikteliğini, yani aynı kanunlara ve aynı fiziki koşullara tabi oldukları fikrini destekleyerek geliştirmiştir. Programı Newton yasalarını hareket noktası olarak alıp, op-

4. Dünyadışı yaşam tartışmaları için bkz. Crowe, Michael J., *The Extraterrestrial Life Debate*, Cambridge University Press, 1986. Fontenelle'in eserinin kısaltılmış bir versiyonu Maarif Bakanlığı'nın "Fransız Klasikleri" serisinde Türkçeye çevrilmiştir: *Meskûn Dünyaların Çokluğuna Dair Konuşmalar*, çev. Halim Kiper, Ankara: Maarif Matbaası, 1945.

tik kırılmadan kılcal harekete, maddenin yapışkanlık özelliklerinden kristal yapısına kadar her türlü olayı en küçük parçacıklar arasındaki merkezi çekim veya itiş gücüyle açıklamaktır. Bu doğrultudaki bütün çabalarına rağmen, bu paradigmaya uymayan birtakım olayların bulunması 1815'ten sonra yavaş yavaş kurduğu ortodoksinin eleştirilmesine yol açar. Işığın parçacık kuramıyla tümüyle bağdaşmamasından, elektriğin merkezi çizgisel eksende anlaşılamayan mıknatıs etkilerine kadar bir sürü yeni fenomenin incelenmesi, Laplace'ın genel programının uygulanamayacağı kanısını güçlendirir. Joseph Fourier, Pierre-Louis Dulong, François Arago, Augustin-Jean Fresnel, Alexis-Thérèse Petit gibi yeni biliminsanları 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Laplace'ın büyük otoritesini zayıflatırlar. Laplace'ın imparatorluk ve monarşi yanlısı politik tavırları da ona yöneltilen eleştirilerde rol oynar. Aşağıda daha detaylı açımlayacağım gibi, Blanqui çalışmasında Laplace'a karşı hem saygılı hem de eleştirel bir tavır sergiliyor.[5]

HİPOTEZİN TEMELLERİ

Bilimsel uğraş görünenin ötesini belirlemeyi amaçlar. Görünen parça parçadır, değişkendir ve daha da önemlisi yanıltıcı veya aldatıcı olabilir. Bilimlere göre bize görünen yıldızlar, bizimle aynı zamanda yaşamazlar; gökyüzü kâinatın farklı geçmiş zamanlarının beneklediği bir kolaj olarak kavranmalıdır. Her parlayan yıldızı bir nesne olarak düşünürüz, ama eski zamanlarda, mesela İsa' dan altı yüzyıl kadar önce Miletos'ta yaşamış Anaksimandros'a göre, yıldız dediğimiz şeyler delikli bir kubbe olduğunu düşündüğü gökyüzünden ışıltılarını parça parça yansıtan ateşten halkaların görüntüleridir. Yani gündelik yıldız kavramı yıldızların ne varlığıyla ne de görüntüleriyle örtüşmeyebilir. Bilimsel uğraş devamlı olarak görüntülerle kullanımdaki kavramları kıyaslar, uyuşmaz-

5. Laplace'ın bilim tarihindeki önemi üzerine bkz. Stephen F. Mason, *A History of the Sciences*, New York: Collier Books, 1962.

lıklardan yeni kavramlar üretir. Kuramsal çaba kavramlarla görüneni belirleme, anlama ve görünmeyene yansıtmayı içerir. Kâinatın sonsuzluğu veya ebedi tekerrür gözlenebilir olgular değildir; ancak gözlemlerden veya başka varsayımlardan çıkarım yaparak iddia edilebilir. Bilimsel kuramların metafizik gibi bilim olmayan kuramlardan farkı, bu yansıtmanın deneyimle iç içe olmasında ve argümanların niteliğindedir. İmgelem ve fantazi hem felsefede hem de bilimde çokça vardır, fakat gerçekliği anlama çabasında bilimleri diğer uğraşlardan ayıran öğe doğadan öğrenme sanatıdır. Başka dünyalarda hayat olduğuna dair popüler yazılarda, gözlemlerin verileri keyfi bir şekilde aşılmıştır. Örneğin mevzubahis iddialarının gerekçelerini belirtme konusunda oldukça duyarlı olan Fontenelle, *Entretiens sur la pluralité des mondes* kitabında şu nedenleri sıralar:

1. Gezegenlerin yaşam barındıran dünyaya benzerliği; 2. Gezegenlerin başka ne amaçla yaratıldıklarını tahayyül etmenin imkânsızlığı; 3. Doğanın bereketi ve muhteşemliği; 4. Doğanın güneşten uzaklaştıkça gezegenlere daha çok uydu tahsis etme düşünceliliği; 5. Ve çok önemli bir neden – yaşam olmaması konusunda hiçbir gerekçe olmadığı halde, olması konusunda bu kadar gerekçe verilebilmesi.

Fontenelle'in gerekçeleri temelde analoji ve teleoloji fikirlerine dayanıyor. Dünyaya benzer gezegenler olması ve gezegenlerin varlığına bir tür doğaüstü neden bulma çabası bu konudaki spekülasyonlarının temelini oluşturuyor. Fakat John Stuart Mill'in 1840' larda belirttiği gibi analoji burada iyi bir gerekçe değil. Gözlemlere dayansa bile, analojiye dayanan her argümanın zayıf bir noktası var: Analoji tümden özdeşliğe dönüşmediği sürece, kısmi benzerlik durumları aynı zamanda kısmi farklılığa da işaret eder. Bir iddianın benzerlik temelinde desteklenebilmesi için, benzer olmayan durumları göz ardı edip bir fark yaratmayacağını varsaymak gerekiyor ki, haliyle bu büyük bir varsayım. Bu yüzden analojiye dayanan argümanlara çok temkinli yaklaşmak ve iddiayı başka yönleriyle de değerlendirmek gerekir. Başka gezegenler dünyamı-

za pek çok açıdan benzese bile, örneğin benzer bir atmosferi olsa bile, hayat için gerekli bu koşul yeterli olmayabilir. Teleoloji zaten 17. yüzyıldan beri bilimsel kanıt olarak rağbet görmeyen bir düşünme biçimi. Doğanın amacı (varsa), veya Tanrı'nın amacı (varsa), bilebileceğimiz, doğadan öğrenebileceğimiz şeyler değil. Bu yüzden nesnelerin amaçlarını bulma ve bundan çıkarımlar yapma çabası, bilimsel kanıtlama biçimi olarak kabul görmez. Bilimler mümkün bir gerçeklik sunma iddiasıyla değil, eldeki en iyi gözlemlerle en iyi bağdaşan gerçeklik tasviri yapma iddiasıyla ortaya çıkar. Blanqui'nin eserinde bu iddiayı görüyoruz. Sunduğu astronomik hipotez, Blanqui'nin gözünde, matematik kullanarak ve olgularla kanıtladığı bir gerçekliği tasvir ediyor. Dönemin saygın bilimsel çabalarına, Laplace'ın bulutsuların evrimi kuramına ve tayf analizinin pekiştirdiği madde anlayışına dayanıyor. Blanqui'nin yürüttüğü muhakeme kaba bir materyalizm veya atomculuk anlayışına dayanmıyor. Onun bu ciddi çabasını aynı ciddilikle incelemek gerekir. Bunu yapmak için çıkış noktam metinde geliştirdiği argümanı iyice anlamak olacak.

Blanqui'nin çalışmasında şöyle bir argüman bulabiliriz:

A. Evren zaman ve mekânda sonsuzdur.

B. Evrenin yapıtaşları elementlerdir ve bunların çeşidi sınırlıdır.

C. Herhangi bir (izole) nesne onu oluşturan elementler tarafından tümüyle belirlenir.

D. Bu yüzden evrende sonlu sayıda (izole) nesne türü vardır.

E. Her türlü muhtemel birleşim, yani muhtemel nesne, mekânda vuku bulur.

Sonuç: Bu yüzden dünyamız da dahil her dünyanın tüm tarihi aynı şekilde fakat muhtemelen başka bir mekânda tekrar etmiştir, tekrar eder ve tekrar edecektir.

Blanqui'nin eserinde bu öncüllerin hepsi açık bir şekilde ifade edilmemiş ve tabii bu sırada da belirtilmemiştir. Fakat gördüğüm kadarıyla bu okuma Blanqui'nin muhakeme adımlarına oldukça

yakın. Aşağıda bu öncülleri bilim tarihi bağlamında açıklayıp, argümanın gerçekçiliğini ve geçerliliğini sorgulayacağım. Amacım yazarın muhakeme biçimine sadık kalıp, eserin tarihsel bir eleştirisini sunmak.

A. KÂİNATIN SONSUZLUĞU

Blanqui'nin sonsuzluk fikri 19. yüzyıl Avrupası'nda aykırı bir düşünce değildir, en azından mekâna uygulandığında.[6] 1600 yılında Kilise öğretisine karşı düşüncelerinden dolayı yakılan İtalyan keşiş Giordano Bruno kâinatın sonsuz olduğunu iddia ettiğinde dönemin kabul gören bilim anlayışıyla da çelişiyordu. Eski Yunan düşüncesinden kaynaklanıp ortaçağda Hıristiyan öğretisiyle iç içe geçen kâinat anlayışında, gökyüzü, sabit yıldızların taşıyıcısı en yüksek gök katında (eski dilde *felek-ül-azam*) son bulur. Dünya bu büyük kürenin merkezinde düşünülürken, insanın da mekânda merkezde olması tasarlanmıştı. 2. yüzyılda Batlamyus'un geliştirdiği geometrik modellerde, gökler merkezden yaklaşık 10.000 dünyaçapı mesafede sonlanırdı. 16. yüzyılda yazan Copernicus yeryüzünü merkezden uzaklaştırdı, ama çok da değil: Gökkubbeyi güneşten dört milyon dünyaçapı uzağa atıp, evreni genişletirken, dünya merkezdeki güneşe yine de yakındı. Bruno ise bu uzaklığı sınırlamaz – kâinatın sonsuza uzandığını iddia edip, dünyanın veya güneşin merkeziliğini anlamsızlaştırır. Mekânın sonsuz olduğu fikri Descartes'ın mekanik doğa felsefesinde de ileri sürülür ve 17. yüzyıl boyunca yeryüzü fiziğiyle gökyüzü bilimlerini uyuşturma çabalarında giderek kabul görür. Mekânın mutlak mı yoksa nesnelerin ilişkisinden mi müteşekkil olduğu tartışmalarını bir yana bırakırsak, en azından verili bir anda sonsuz uzanımlı bir mekân ontolojisi yeni mekaniğin bir varsayımı olarak Newton'ın fizik ku-

6. Sonsuz uzay fikrinin 17. yüzyılda yayılmasının klasik bir tarihi için bkz. Alexandre Koyré, *Kapalı Dünyadan Sonsuz Evrene*, çev. A. Yardımlı, İstanbul: İdea, 1988.

ramlarıyla Avrupa düşüncesine yerleşmiştir. Blanqui eserinde bu konuda Pascal'dan alıntılar yapıp, mekânın sonsuz olması gerektiğini de Kant'ın eserlerinde de gördüğümüz yaygın bir muhakeme biçimiyle destekler: Mekânın sınırlarının olması abes olurdu, çünkü sınır varsa, sınırın öbür yakası da vardır ve burası da mekân olmak zorundadır. Sadece mekânın büyüklüğü değil, mekândaki gökcisimlerinin de alabildiğine yayıldığına destek olarak 1780' lerde gözlemsel astronomide çığır açan William Herschel'in bulguları önem kazanır. Herschel geliştirdiği büyük teleskoplarla gözlemlenen yıldız sayısında muazzam bir artış sağlamış ve aynı zamanda kâinatta Samanyolu gibi başka büyük galaksiler olduğunu da göstermişti. Bu bulgular evrenin sonsuz olduğunu göstermez tabii ama güneş sisteminin evrendeki göreceli boyutunu sıfıra yaklaştırır.

Öte yandan, zamanın sonsuzluğu 19. yüzyılda da tartışmaya açık bir konudur. Blanqui eserinde bir argüman vermeden zamanın ezeli ve ebedi olduğunu kabul eder. Tabii kâinatın zaman içinde bir başlangıcı olmaması yaygın Hıristiyan dünya görüşüyle bağdaşmaz. Diğer tektanrılı dinlerde olduğu gibi, Hıristiyanlık anlayışında da, maddi varlığın oluşumunun ve devamının bir nedeni olması gerektiği varsayımından çıkılarak nedensellik zinciri Tanrı kavramında sona erdirilir. Yaradılış zaman içinde oluşan büyük bir dramdır. *Ni Dieu ni Maître* (Ne Tanrı ne Efendi) adlı bir gazete çıkaracak Blanqui için kâinatta böyle bir dram olması söz konusu değildir. Kâinatın varlığı ancak hiçliğin doğal durum kabul edildiği dinsel veya metafizik anlayışlarda açıklama gerektirir. Madde hep vardır ve var olacaktır –der Blanqui– aynı miktarda, zaman içinde azalmadan veya çoğalmadan.

Kâinatın başlangıcı olmadığı fikri dinsel inançlarla uyumlu olmasa bile, 19. yüzyılın giderek sekülerleşen bilim camiasında eski dönemlerdeki kadar, örneğin Bruno'nun yaşadığı ortamda olduğu kadar, tepki toplamaz. Fransa düşün yaşamında 18. yüzyıl Aydınlanma hareketi bu sekülerleşmede önemli bir rol oynamıştır. Yüzyıllar boyunca dinsel öğelerle yoğrulmuş geleneksel kâinat anla-

yışıyla bilimsel bakışları bağdaştırma çabasını sadece biliminsanlarının değil, açık fikirli din adamlarının çalışmalarında da bulabiliriz. İncil'in bir metin olarak değişik okumaları olabileceğini birtakım ilahiyatçılar da savunmuştur. Örneğin 18. yüzyıl başında yazan Abbé Jean Terrasson İncil'de altı gün olarak betimlenen yaradılış öyküsünü, zaman birimini gün değil de yıl, yüzyıl, bin yıl ve hatta milyon yıl olarak alıp daha gerçekçi hale getirmeyi önerir. Dahası, Blanqui'nin vizyonuna benzer bir şekilde, Terrasson da değişik dünyaların devamlı oluşup ayrıştığı sonsuz bir mekân ve ebediyet fikrini öne sürer.

Bu yüzden Blanqui'nin sonsuzluk varsayımları, gözlemlerle desteklenmese bile, 19. yüzyılda bilim çevrelerinde yaygın kabul gören fikirlerdir. Aslına bakılırsa Aristoteles'ten kaynaklanan eski Yunan kâinat anlayışındaki hâkim görüş mekânı sonlu kabul etse de, zamanı sonsuz tahayyül eder. Buna göre kâinatın başlangıcı yoktur. Hem zamanı hem de mekânı sonsuz tahayyül eden yine eski Yunan geleneklerinden Avrupa'ya geçmiş bir başka önemli felsefi akım da atomculuktur. İzleri ta MÖ 5. yüzyılda büyük ihtimal Miletos'ta yaşamış filozoflardan Lysippos ve Trakya'da Demokritos'a kadar sürülen, sonraları Samos'ta büyüyüp Atina'ya yerleşen Epikuros ve Romalı Lucretius'ta ilk ifadelerini bulan atomculuk erken dönemlerin en önemli doğa felsefelerinden biriydi. Bu fikirler MS 2. yüzyılda Likya'da yaşayan Oinoanda'lı Diyojen tarafından Anadolu'da yayılmıştır. Bu görüşün temelinde kâinatın madde ve boşluktan oluştuğu, maddenin en küçük bölünemeyen ve değişmez (ne yaratılan ne de yok edilebilen) parçacıkları olduğu ve bu parçacıkların büyüklüğü, şekli ve bir araya gelme biçimleriyle kâinattaki bütün oluşumların açıklanabileceği fikri vardı. Homojen yapıda, fakat örneğin Demokritos'a göre, sonsuz farklı şekilde ve bundan dolayı da sonsuz sayıda atom vardı.[7] Eski Yunan'da ve sonrasında, atomculuğa benzer fakat farklı veya karşı fikirler de ol-

7. Bkz. Richard Sorabji, *Matter, Space and Motion: Theories in Antiquity and their Sequel*, Londra: Duckworth, 1988.

dukça yaygındı. Descartes'ın mekanistik doğa ve kâinat anlayışında maddenin en küçük bölünemez parçaları yoktur, ama yine de her şey tektip bir maddenin değişik büyüklük, şekil ve harekete sahip parçacıklarının bir araya gelmesinden oluşur – bu kurama bilim tarihinde "parçacık kuramı" (*corpuscularianism*) denir. 17. yüzyıldan itibaren gelişen Descartesçı doğa felsefesinde amaç tüm maddi süreçleri parçacıkların kinematik ve geometrik özellikleriyle anlamaktır. Bu görüşe göre bütün evren maddeyle doludur, yani boşluk yoktur ve evren sınırsızdır. Bilindiği üzere, Descartes materyalist değildir – düalist bir felsefe geliştirip, insan yaşamını aynı zamanda zihnin maddeden bağımsız varlığıyla da anlamaya çalışmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar gözlemlerle ilişkilendirilemeyen atomculuk, ancak 1860'lardan sonra gazların kinetik kuramı ortaya atıldığında yavaş yavaş metafizik olmaktan çıkıp, bilimsel bir görüş olarak itibar kazanmıştır. 19. yüzyılın sonunda bile atomculuğun hemen yerleştiğini söyleyemeyiz; kurama şüpheyle yaklaşan ve hatta Fransa'da Pierre Duhem, Avusturya'da Ernst Mach gibi tümüyle karşı çıkan biliminsanları var. Atomculuk, daha doğrusu atomaltı parçacıkların varlığının da kabul edildiği revizyona uğramış versiyonu, ancak 20. yüzyıl başında Brown hareketinin nedenleri Jean-Baptiste Perrin ve Albert Einstein tarafından başarılı bir şekilde anlaşılınca doğa bilimlerinde hâkim görüş haline gelmiştir.[8]

B. KÂİNATIN HAMMADDESİ

Blanqui'nin hipotezinin en önemli ampirik temelleri, döneminin kimya ve astrofizik alanındaki gelişmelere dayanmaktadır. Kimya alanında 19. yüzyılda maddenin özgün bileşenleri ve bunların temel özellikleri konusunda giderek fikir birliğine varılır. Bileşimlerin sabit oranlarda elementlerden oluştuğu tezi benimsenip, bu

8. Bkz. John Gribbin, *Bilim Tarihi*, çev. Barış Gönülşen, İstanbul: Alfa, 2014.

oranların mikrodüzeyde neye tekabül edebileceği konusunda fikirler, yani çeşitli atom, parçacık ve molekül kavramları ortaya atılır. Element fikri yine eskilere dayanır, atomcuların homojen madde anlayışına karşı, doğada ortak bir paydaya indirgenemeyen, temelde farklı birtakım maddeler olduğu görüşü MÖ 5. yüzyılda yaşamış Empedokles'e atfedilir. Bu maddeler dört çeşittir: toprak, su, hava ve ateş. Aristoteles bu dört elemente gökcisimlerini oluşturduğunu düşündüğü esir maddesini ekler. Yeryüzündeki oluşumların maddi nedenlerini dört elementin değişik doğalarıyla açıklarken Aristoteles mükemmel bulduğu göklerin düzenini ve güzelliğini açıklamak için öteki olarak idealleştirdiği yeni bir element tahayyül etmiştir. Yüzyıllar boyunca önemli bir uğraş olan simya çalışmalarında elementler daha ince bir şekilde ayrıştırılıp sınıflandırılır. 19. yüzyıl başında ağırlığı olan maddelerin yanı sıra, ağırlıksız olduğu düşünülen dört tip varlık anlaşılmaya çalışılır: ısı, elektrik, ışık ve manyetik oluşumlar ki, bunların ilk ikisinin bir tür sıvı, diğerlerinin de parçacık yapısı olduğu düşünülür. Kimyasal reaksiyonların girdilerini ve çıktılarını daha hassas ölçülerle belirleyen, Avrupa'da yeni kimyanın kurucusu olarak addedilen Fransız bilgini Antoine Lavoisier'nin sisteminde ateş bir element olmaktan çıkar, kimyasal reaksiyonların bir tür görüntüsü olarak düşünülür. Ama ısıyı açıklamak için ortaya atılan madde, *calorique*, Lavoisier'nin sisteminde bir elementtir. 1794'te Terör döneminde giyotinle idam edilen Lavoisier 1789 yılında basılan *Traité Elémentaire de Chimie* (Kimyanın Temelleri) kitabında "Hiçbir şey kaybolmaz, hiçbir şey yaratılmaz, her şey birbirine dönüşür" diyerek kimyanın varlık üzerine sunduğu temel prensibi özetlemiştir. Lavoisier'nin sisteminde otuz kadar element vardır. 1830'larda bu sayı 54'e çıkar.

Eserinde tayf analizinin önemini vurgulaması, Blanqui'nin döneminin bilimsel gelişmelerini ne kadar yakından takip ettiğine işaret ediyor. 19. yüzyıl ortasında keşfedilen tayf analizi (*spektroskopie*) ışığın fiziksel ve kimyasal olgulardaki özelliklerini ilişkilendirip, aynı zamanda fizik ve kimya bilimlerinde de önemli ge-

lişmelere yol açmıştır. Heidelberg Üniversitesi kimya profesörlerinden Robert Bunsen her maddenin yanma sırasında yaydığı ışığın o maddeye özgü izler taşıdığı kanısına varmıştır ve aynı üniversitedeki fizik profesörlerinden Gustav Kirchhoff'la değişik alev tiplerini kaydeden bir teknik geliştirmek için işbirliğine girişir. 1859 yılında geliştirdikleri tayfölçer (*spectroscope*) aletiyle yanma sırasında yayılan ışıkların bir prizma düzeneğinden geçtikten sonra oluşturduğu karanlık ve aydınlık çizgiler kaydedilir ve tayf dedikleri bu çizgi deseninin özellikleri sayesinde elementlerin veya bileşimlerin bir tür kimlik analizi yapılır. Bunsen tayfölçeri kullanarak 1860 başlarında iki yeni elementi, sezyum ve rubidyumu keşfeder. Sonra talyum ve indiyum da aynı teknikle keşfedilir. Bu elementlerin Blanqui'nin bilinen 64 element listesinde olması gelişmeleri oldukça yakından takip ettiğinin bir delili. Listenin büyüyeceğini öngören Blanqui, nihayetinde 100 kadar element olabileceğini söyler. Zamanımızda bu sayı 114'e dayanmıştır. Fakat bu fark Blanqui'nin geliştirdiği argüman için bir sorun teşkil etmiyor. Blanqui'nin argümanında tam olarak kaç tane element olduğu önemli değil, element sayısında bir üst sınır olması önemli.

Tayf analizi kimyada olduğu kadar astronomi araştırmalarında da bir çığır açmıştır. Teleskoplar göklerin görünümünü ne kadar büyütseler de, gökcisimlerinin madde yapısına nüfuz etmek için henüz yetersizdiler. Öyle ki, birtakım düşünürler, bu muazzam mesafelerin astronomi için ilelebet bir epistemik engel oluşturacağını öne sürmüşlerdi. Blanqui'nin kitabını yazdığı dönemden kırk yıl kadar önce, pozitivist felsefe adıyla bir bilim ve toplum felsefesi ortaya atan Auguste Comte astronomi bilimine büyük saygı duyduğunu belirtirken –bu bilim Comte'un öngördüğü düşünsel evrimde teoloji ve metafizik evreleri geride bırakmış en pozitif bilimdir– aynı zamanda bu bilime özgü önemli bir sınırlamadan bahseder. 1830-42 yılları arasında yayımlanan ünlü *Cours de philosophie positive* (Pozitif Felsefe Dersleri) eserinde, Comte evrenin bilinmez yanları hakkında spekülasyon yapılması konusunda temkinli olunmasını salık verir. Teslimiyetçi bir tonla, "gökcisim-

lerinin kimyasal kompozisyonu veya mineral yapısını hiçbir zaman inceleme yolu bulamayacağız" tespitinde bulunur. Bilimlerin toplumsal ilerleme için gerekliliğine olan sarsılmaz inancına rağmen, Blanqui Comte'un ne bu tespitine ne de genel felsefesine rağbet eder. Tayf analizinin astronomi alanında kullanılmasından sonra yazan Blanqui için artık gökcisimlerinin kimyasını anlamak tabii ki mümkündür. Comte'un bilimlerin genelde yüzeyleri aşıp derinlikli bilgi üretemeyeceği yolundaki fikirlerini Blanqui tasvip etmez, karamsar bulur.

Tayf analizi sayesinde o döneme kadar sadece kinematik ve dinamik açıdan modelleri yapılan gökcisimlerinin yeni yönleri açığa çıkmıştır. Tayf analizinin astronomiye uygulanması ve bu sayede yıldızların, bulutsuların ve atmosferleri sayesinde ışık yansıtan bilumum gökcisminin kimyasal yapısının tespiti bilim tarihçileri tarafından astrofiziğin başlangıcı olarak alınır. Bu dönüm noktasına imzasını atan İngiliz astronomi bilgini William Huggins 1864 tarihli "Sabit Yıldızlardan Bazılarının Tayfları Üzerine" makalesinde 50 kadar yıldızın tayf analizini yapar. Bu incelemelerden yıldızların yapıtaşlarının dünyadakilerle hemen hemen aynı olduğu sonucunu çıkarır ve bundan evrenin işleyişinin dünyanınkiyle aynı olduğuna dair bir kanıt olarak söz eder. Hatta canlıların bileşimlerinde olan hidrojen, sodyum, magnezyum, demir gibi elementleri de gözledikleri için, Huggins ve meslektaşları diğer yıldızların da güneş gibi gezegen sistemleri oluşturduklarını ve buralarda hayat olacağını tasavvur ederler. Tayf analizi sayesinde, uzun bir müddet süregelen bir tartışma konusu da kanıtlarla sonuçlandırılır. Tartışma bütün bulutsuların, Samanyolu gibi yıldız topluluklarından oluşup oluşmadığı üzerinedir. Huggins yayımladığı bir dizi makalede, gözlemlediği birtakım bulutsuların tayf analizlerini yorumlayarak, mesela Lyra'nın çevresindeki halka nebulasının ve Vulpecula adlı nebulanın, ışıldayan gaz bulutları olduklarını, Samanyolu gibi yıldız kümelerinden oluşmadıklarını gösterir. Huggins 1868 yılındaki bir yazısında en parlak 70 bulutsuya dair yaptığı gözlemlerden yola çıkarak bunlardan üçte birinin gaz halinde olduğunu tespit eder.

Tayf analiziyle gökcisimlerinin kimyasal yapıtaşlarının hem kendi aralarında birbirlerine hem de dünyada olanlara çok benzediği sonucu bilim camiasında kabul görür. Gökcisimleri esir gibi bilmediğimiz bir maddeden değil, hidrojen, sodyum gibi tanıdık maddelerden müteşekkildir. Tayf analizi sayesinde yeryüzüyle gökyüzü arasındaki farkın daha da az olduğu fikri destek görür.

Bütün bu gelişmeler evrende sonlu sayıda element olduğunu gösterir mi? Bu oldukça büyük bir iddia. Hem geçmişte hem şimdide hem de gelecekte ve bütün bu boyutlarında sonsuz olan bir kâinatta bu iddia kanıtlanabilir mi? Blanqui eserinin bir yerinde diğer yıldızlarda hâlâ farklı elementler olabileceğini de kabul eder, fakat genellemeden kaçınmaz. Yeryüzünün de gökcisimlerinin de hammaddesi 64, bilemedin 100 elementten oluşur, der. Blanqui bu iddiasını elementlerin ortak bir atom veya parçacık yapısı olduğunu öne sürerek desteklemez. Elementleri temel yapıtaşları olarak alırken, parçacıkların iç yapılarına dair döneminde öne sürülen fikirlere değinmez. Bu yüzden Blanqui'nin "kâinatın hammaddesi sonlu sayıda element çeşidinden müteşekkildir" iddiası tayf analizi ve gözlemlerin ötesine geçen bir tümevarım içeriyor.

C. NESNELERİN MADDİ İNDİRGEMESİ

Blanqui'nin benimsediği, fakat bulgularla veya argümanla desteklemediği önemli bir varsayım söz konusu: Herhangi bir nesne onu oluşturan hammadde birleşimiyle tümden belirlenir. Blanqui bu fikri açık bir şekilde ifade etmediği için, belki tezi daha kısıtlı, çünkü bunu sadece birbirlerine etki etmeyen veya etkisi çok ufak olduğu için göz ardı edilebilir güneş sistemlerine uyguluyor. Bu durumda tezi şu: Herhangi bir neredeyse izole nesnenin tüm özellikleri onu oluşturan hammadde birleşimiyle tümden belirlenir. Burada "birleşim" derken kimyasal bileşim veya karışım farkı gözetmiyorum, çünkü Blanqui bu ayrımı yapmıyor. Bu indirgemeci görüş genel hatlarıyla materyalist felsefeyi aşan bir tez. Yani in-

dirgemeci olmadan da materyalist olmak mümkün. İndirgemecilik geleneksel olarak atomcuların savunduğu, fakat Descartes gibi atomcu olmayanların da zihin içermeyen maddi dünya için benimsediği bir varlık tezi. Kompleks bir nesnenin onu oluşturan maddenin basit özellikleri tarafından belirlendiğini iddia eden bir metafizik. Bu metafiziğe karşı hem eski Yunan'da hem de modern felsefede başka konumlar da bulunur. Aristoteles bir nesnenin maddi birleşiminin yanı sıra, onu o yapan bir formu olduğunu (ve hatta onu o yapan bir amacı olduğunu da) iddia ederdi. Biyolojik organizmaları araştıran doğa felsefecileri, bir canlıya hayat veren bir tür yaşam prensibi olduğunu ve bunun maddi birleşime indirgenemeyeceğini iddia ederlerdi. Organik kimya 19. yüzyıl ortasında gösterir ki, organik bileşimlerin özellikleri sadece onu oluşturan elementlerin yapısına indirgenemez. Parçacıkların moleküllerde birleşme biçimleri ve moleküllerin daha büyük birimlerde birleşme biçimleri de madde yapısı için belirleyicidir. Zihin durumlarını fizik durumlara indirgemek hâlâ çok tartışılan bir konudur. Blanqui eserinde bu tartışmalara girmiyor. Maddi özdeşliğimizden yola çıkarak kâinatla kader birliğimiz olduğunu öne sürüyor. Ve bu kader birliğinin özünde elementlerin çeşit ve miktarının sınırlı olduğunu belirtiyor.

Öte yandan, Blanqui'nin eserinde dogmatik bir atomcu indirgemecilik tezi savunulmamış. Elementlerin ortak bir kökeni olduğu ve bu yüzden tüm maddelerin genetik ortaklıkları olabileceği konusunda spekülasyonlara girmiyor. Bu açıdan varsayımları hem eski dönem hem de 20. yüzyıl atomculuğundan farklı. Blanqui'nin anlatımında her elementin yapısı diğerlerinden tümüyle farklı olabilir. Yaklaşımında element çeşitlerini bunların değişik atom veya parçacık yapısıyla belirleme gibi bir amaç yok. 19. yüzyıl başında bilimsel çevrelerde hâkim olan atomculuk da zaten böyle, çoğulcu diyebileceğimiz bir görüş. Elementlerin sayısı kadar çeşitli madde kökü olduğu kabul ediliyor. Homojen madde varsayımıyla tanımlayabileceğimiz fiziksel atomculuktan ayırt etmek için buna kimyasal atomculuk deniyor. Yine de, bütün-parça ilişkisi tasarımında

kimyasal atomculuğun da genelde indirgemeci bir tavır sergilediği gözlenir. Yoksa, Blanqui'nin iddia ettiği gibi, sonlu sayıda element çeşidi olmasından, sonlu sayıda nesne çeşidi olmasını çıkarmak mümkün görünmüyor. Aşağıda bunu daha detaylı inceleyeceğim.

D. SONLU SAYIDA NESNE TÜRÜ

Yukarıdaki öncüller kabul edilse bile, bu bize sonlu sayıda nesne türü olduğunu gösterir mi? Bu geçiş Blanqui'nin argümanının en zayıf halkası. Blanqui'nin tekerrür iddiasının temelinde şu fikir var: Mekân sonsuz ve her yerinde madde öbekleri var. Olmasaydı, belli bir bölgeden sonra uzayan sonsuzlukta hiçbir şey olmazdı – ve Blanqui bunu abes buluyor. Bu yüzden madde miktarı sonsuz. (Burada kütle olarak mı yoksa hacim olarak mı sonsuz, Blanqui belirtmiyor. Ve tabii sonlu bir kütleyi veya hacmi, sonsuz bir mekâna yayabilme imkânını kabul etmiyor). Maddenin temel taşları, elementler. Bunların sayısı sonlu. Bu yüzden bütün gökcisimlerini oluşturan madde çeşidi sonlu sayıda. Her gökcisminin bir element terkibi var. Mesela biri A+B+C, diğeri A+C+D+E, vs. Sonlu sayıda elementten sonlu sayıda terkip çıkar. Demek ki, sonsuz sayıda gökcisminin bir kısmının terkibi aynı olmalı. Daha da önemlisi, sonsuz sayıda gökcisminin terkibi aynı olmalı, çünkü sonluyu sonsuz üzerine dağıtıyoruz. Bu argüman geçerli olabilir ama gerçekçi değil. Elementlerin hangi miktarda birleşime girdiği de önemli bir faktör.

Blanqui belki biraz daha rafine bir analiz sunuyor olabilir. Her gökcismi için belirleyici olan sadece içindeki elementlerin çeşidi değil, aynı zamanda her elementten hangi miktarda olduğu da hesaba dahil ediliyor olabilir. Mesela elimizdeki nesnenin sadece A, B ve C elementlerinden oluştuğunu kabul edelim. Bu elementlerin miktarları da burada belirleyici kabul edilebilir. Yani, A'dan x, B'den y ve C'den z miktarında bir birleşim oluştuğunu farz etsek, bu değişkenler de farklılıkların nedeni olabilir. Fakat x, y ve z mik-

tarlarını serbestçe değiştirebilirsek sonsuz sayıda farklı terkip çeşidi elde ederiz. Ancak başka ilave varsayımlarla, bu terkip çeşitlerinin sayısı sonlu çıkar. Mesela, x, y ve z ayrık, kuantum büyüklükler olsa ve bu büyüklüklere bir üst sınır getirilse. Blanqui gezegen veya güneş sistemleri için kütle veya hacim olarak bir büyüklük sınırından bahsetmiyor, fakat böyle bir varsayımı kabullenmiş olabilir.

Bir de olayın süreç, yani zaman boyutu var: Sadece belli bir anda bir nesnenin birleşimi, o anda o nesneyi belirleyici olsa bile, o nesnenin zaman içindeki evrimini belirlemek zorunda değil. Sadece matematiksel bir argümanla süreçlerin de sonlu sayıda çeşidi olduğu gösterilemez. Blanqui'nin sonlu sayıda birleşen türünden sonlu sayıda dünya süreci tipi oluşacağı iddiası dünyaların zaman boyutuna dair birtakım kısıtlamalar getirilmezse doğru bir çıkarım değil. Örneğin Jorge Luis Borges'in Babil kütüphanesi fikrini irdeleyelim. Babil kütüphanesinde mümkün olan bütün insan biyografileri birer kitap olarak saklanmaktadır. Eğer zamanın en kısa birim olarak, mesela dakikalardan oluştuğunu ve yaşamları anlatma biçiminin sonlu sayıda kelime dağarcığına bağlı kaldığını varsayarsak, burada benim geçmişimle ve bundan sonraki on yılımla örtüşen sonlu sayıda kitap olduğunu farz edebiliriz. Ama yaşamıma zaman olarak, deneyim olarak veya başka biçimlerde bir sınır konmazsa, geçmişimle örtüşen ve mümkün geleceklerimi anlatan sonsuz sayıda farklı kitap olması gerekir. Bunlardan birisi benim biyografim olacaktır, fakat bütün mümkün geçmiş-yaşam-ikizlerimi düşünecek olursak, bunların gelecekleri sonsuz sayıda farklılık gösterir ve bu yüzden de bunlardan sonsuz sayıda olacaktır. Diyelim ki, benim şu andaki madde yapıma tıpatıp benzeyen bir başkası var, benim ismim B, onunki B'. Ya şimdi (t ânında) ya da gelecekte (t' ânında) olabilir bu insan. Soyut bir ifadeyle $B(t) = B'(t')$. Ama bu insanın geleceği niye benimkiyle tıpatıp aynı olsun? Yani, herhangi bir z zamanı sonrası, niye $B(t+z) = B'(t'+z)$ olsun? Bu zorlukların üstesinden gelmenin bir yolu zamanın da atomik bir yapısı olduğunu farz etmek. Ama Blanqui'nin eserinde böyle bir

varsayım dile getirilmemiş ve büyük ihtimalle de Blanqui ancak 20. yüzyılda ciddi biçimde ifade bulan bu granüllü zaman kavramını düşünmemişti. Acaba Blanqui'nin Laplace'tan alarak benimsediği başka önermeler mi var işin içinde? Sanırım.

Şimdiye kadar, Blanqui'nin Laplace'ın fikirlerini nasıl kullandığını irdelemedim. Laplace'ı bazı konularda eleştirirken, Blanqui Laplace'ın temel birtakım görüşlerini benimseyip, eserinde başrole oturtmaktadır. Bunları iki başlıkta toplayacağım: 1) Laplace'ın kozmogoni kuramı, 2) Laplace'ın determinist doğa felsefesi.

Laplace, 18. yüzyılda Kant gibi birtakım düşünürlerin de anlamaya çalıştığı bir konuyu, güneş sisteminin oluşumu ve istikrarını (yani kendi kendini idame ettirebilmesini) fiziksel olarak açıklama çabasında önemli bir yol kateder. Newton'ın açıklayamadığı, ve bu yüzden de Tanrı'nın güneş sistemine ara sıra müdahele ettiği öngörüsüyle açık bıraktığı eski bir tartışmayı sonlandırır. 1796 yılında Laplace'ın *Exposition du système du monde* (Dünya Sisteminin Açıklanışı) adlı eserinin ilk baskısı yayımlanır. Burada Newton'ın basit kütleçekim ve mekanik yasalarıyla güneş sisteminin uzun geçmişini ve şu andaki karmaşık hareketlerini açıklama hedefi vardır. İlk başta büyük bir gaz buharı olan ve yavaş bir devinimle merkezi etrafında dönen bir bulutsunun soğuyup büzülmesi, yoğunlaşması ve hız kazanmasıyla dönme düzleminde ilk başta halkalar, sonra gezegenler ve diğer küçük gökcisimleri oluşabileceğini Laplace matematiksel modellerle kanıtlamaya çalışır. Ve benzer süreçlerin hâlâ yaşandığını ve yaşanacağını iddia ederek, diğer yıldızların da gezegenlerden oluşan birer güneş sistemi olduğu fikrini destekler. Laplace mikroskopik bir analizle, bütün doğa olaylarını nokta atomların çekim ve itim güçleriyle modellemeyi hedefler. Newton'ın atomları çarpıştıkça hareketlerini tüketirler, Laplace'ın atomları çarpışmaz. Bu yüzden de hareket, daha doğrusu o dönemde *vis viva* olarak adlandırılan nicelik, ona göre hiç tükenmez. Laplace, anekdotlara göre, Napolyon'un sisteminde Tanrı'nın yerini sorgulaması üzerine, hipotezimde Tanrı'ya ihtiyacım yok, demiştir. Doğa kendi kendine yeterlidir, madde inişli çı-

kışlı olsa da düzeni devridaimdir. Blanqui Laplace'ı okuduğunda evreni büyük bir yıldız sistemi mozaiği olarak görmüş olmalı. Mozaiklerin bir kısmı oluşma aşamasında, bir kısmı oluşmuş, bir kısmı da tükenme aşamasında güneş-gezegen sistemleri. Her yıldız sisteminin doğal bir tarihçesi var ve bu tarihçeler birbirlerinden bağımsız, evrile devrile fakat yan yana bir aradalar, yani bir tür paralel evrenler.

Blanqui Laplace'ın kozmogonisini genel hatlarıyla kabul ederken, bazı konularda da eleştiriler getiriyor. Laplace'ın geometrik modellerin ötesine geçip, gökcisimlerinin fiziksel yapıları hakkında tatmin edici fikirler üretmemesini büyük bir eksiklik olarak görüyor. Blanqui'nin odaklandığı bir konu, kuyrukluyıldızlar ve bunların kökenleri. Laplace'ın kuyrukluyıldızlarla bulutsuların madde yapılarını benzetmesini yanlış buluyor. Blanqui'nin kuyrukluyıldızlara bu kadar önem vermesinin nedeni, büyük ihtimalle, onların çok daha bölgesel oluşumlar olduğunu göstererek, değişik bulutsular veya güneş sistemleri arasında öngördüğü izolasyona etki etmediklerini kanıtlamak. Kendisi açıkça belirtmese de, kuyrukluyıldızların dinamikleri Blanqui'nin hipotezine anomali teşkil edebilir. Örneğin güneşe eliptik değil de parabolik bir yörüngeyle gelen bir kuyrukluyıldız, sonrasında sonsuza doğru savrulacaktır. Bu da, Blanqui'nin birbirinden izole milyonlarca güneş sistemi olduğu tezine karşı, sistemden sisteme bir asimetri ve böylelikle sistemlerin tekerrürüne gölge düşürecek bir farklılık yaratacaktır.

Blanqui'nin Laplace'ın yaklaşımında eksik bulduğu bir diğer konu, bulutsuların kökenlerini incelememesi. Eğer bulutsular bir evrim içinde gelişip, güneş sistemi oluşturup daha sonra da dağılıp tükeniyorlarsa, o zaman evren giderek yayılan bir yıldız mezarlığı olmak durumunda. Blanqui'ye göre yıldızların tükenişi nihai bir son olamaz, çünkü evrende hep yeniden bir doğuş ve canlanma var. Blanqui'nin tasarımında bu yeni oluşumların nedeni, hareket ve çarpışma. Blanqui Laplace'ın merkezi kütleçekimi güçleri dışında bu hareketi incelememesini eleştiriyor. Güneşin de evrende hareket etmesi gibi, her şey hareket halinde. Ölen yıldızlara başka

bulutsular veya yıldızlar çarpıyor. Ortaya bir kaynaşma çıkıyor ve sonuçta da yeni bulutsular oluşuyor. Blanqui'ye göre evrende bir "ısı fabrikası" yok, hareket ve çarpışmadan ısı ve ışık çıkıyor. Bu öngörü paralel mozaik modeliyle çelişir, fakat belki mozaiklerin boyutları büyütülüp Blanqui'nin kuramıyla bağdaştırılabilir – Blanqui'nin kuramı burada yeterince ince bir analize izin vermiyor.

Laplace'ın geliştirdiği bulutsuların evrimi üzerine kuramı doğa bilimlerinde tarihselliğin rol oynadığı ilk önemli fikirlerden sayılır. Fakat ne Laplace'ın ne de Blanqui'nin yaklaşımında bu tarihsellik evrenin tümüne uygulanır. 20. yüzyılda benimsenen Büyük Patlama hipotezinde tarihsellik bütün evren için geçerli bir süreç olarak vardır. Büyük Patlama kuramında evrenin ivmelenerek genişlediği fikri vardır ki, bu bulutsuların izole evriminden çok daha köklü bir tarihsellik içerir. Laplace ve Blanqui ise, dönemlerinde pek çok biliminsanının kabul ettiği gibi zamanı homojen tahayyül ederler – kuramları şimdilerde durağan-durum kozmolojisi denen evren modellerine girer. Bu homojen zaman anlayışına karşı bir itiraz 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişen termodinamik kuramında dile getirilmiştir, fakat bu bakış açısı da bütün evrene uygulanmamıştır. Yine de, Blanqui dönemi fizik bilimindeki gelişmeleri anlamak için bu kurama biraz değineceğim.

Özellikle 1789 Fransız Devrimi'nden sonra gelişen kuramsal mühendislik geleneğinde, doğa olayları Laplace'ın yaklaşımından farklı olarak mikroskopik değil de makroskopik bir açıdan modellenir. Lazare Carnot'nun 1783'te yayımlanan *Essai sur les machines en général* (Makinelerin Geneli Üzerine Deneme) eserinde kuvvet yerine iş kavramı (*quantité de travail*) ön plana çıkar. Sadi Carnot *Réflexions sur la puissance motrice du feu* (Ateşin Hareket Ettirici Gücü Üzerine Düşünceler, 1824) isimli çalışmasında ideal verimliliği olan makine kuramını ortaya atar. Isının cisimlerden yayılışının zaman içindeki asimetrik özelliklerine dikkat çekmesi dolayısıyla termodinamiğin ikinci kanununun ilk bahsini burada görebiliriz. Fakat eseri Fransız bilim camiasının ilgisini çekmez,

ancak eseri çevirisinden okuyan İngiliz ve Alman fizikçilerin merakını celbeder. Bu sıralarda İngiltere'de William Thomson enerji kavramını geliştiren önemli fizikçilerdendir. Ölçülebilir büyüklükler olarak incelenmeye başlanan iş ile ısının eşdeğer oluşu termodinamiğin ilk yasası olarak belirtilir. İkinci yasa ısının kendiliğinden, bir cisimden ondan daha sıcak bir cisme geçemeyeceğini söyler. Doğal akış sıcak nesnelerin onlardan daha soğuk nesnelere ısılarını vermeleri ve eninde sonunda nesneler arasındaki ısı farkının azalmasını gerektirir. Dışarıdan bir enerji akışı olmadığı takdirde izole sistemlerin entropileri artar. Yani enerji korunsa bile denge durumunda sistemin yapabileceği iş asgariye iner. Thomson güneşin ısı enerjisinin niceliği ve niteliği üzerine tezler geliştirir. 1850'lerin başında güneş enerjisinin sadece kimyasal reaksiyonlardan kaynaklanmayacak kadar büyük olduğunu ve büyük ihtimalle güneşe yakın büyük sayıda meteorun döngüsünden oluştuğunu ileri sürer. Esir gibi bir ortamda dönen bu meteorların sürtünmesinden ve güneşe yaklaşıp buharlaşmasından büyük miktarlarda enerji açığa çıkacağını hesaplar. Fakat bu ısı salınımının sonu gelecektir. Thomson bu tip varsayımlardan yola çıkarak güneşin ve dünyanın kabaca yaşlarını tahmin eder. Örneğin güneşinki 10 milyon yıl düzeyindedir.

Termodinamik kuram doğa süreçlerinin zaman içinde asimetrik olduğunu öne sürer. İzole bir sistemin entropisi geleceğe doğru kendiliğinden artabilir, fakat kendiliğinden azalmaz. Öte yandan bu kuram izole olmayan sistemlere uygulanmaz ve bu yüzden bütün evrenin nihai denge durumlarını öngörmede henüz pek bir rol oynamaz. 1862 yılında bir yazısında Thomson şunları söyler:

Termodinamiğin ikinci büyük kanunu Doğada bir çeşit *ters çevrilemezlik* prensibini içerir. Her ne kadar mekanik enerji *yok edilemezse* de, bunun evrensel bir dağılma eğilimi vardır; bunun doğurduğu sonuç ise, evrende ısının kademeli olarak artması ve yayılması, hareketin azalması ve dünyada potansiyel enerjinin tükenmesi olur. Eğer evren sonlu olsaydı ve aynı doğa yasalarına tabi kalsaydı, bunun kaçınılmaz sonucu evrensel hareketsizlik ve ölüm olurdu. Fakat evrendeki madde

miktarında bir sınır olduğunu düşünmek mümkün değildir; bu yüzden de bilimin öngörüsü, sonlu ve tekil bir düzenekle bir saat gibi işleyip, sonrasında ilelebet duracak bir mekanizma değil, sonu olmayan bir uzayda potansiyel enerjinin harekete dönüşmesi ve bunun da ısıya dönüşmesiyle ilelebet devam edecek bir gidişattır. ("Güneşin Isısının Yaşı Üzerine", 1862)

Dönemin en yetkin biliminsanlarının bu tip öngörülerine karşı, Blanqui'nin entropi kanununu bütün evrene uygulamasını beklemek anakronik olur.[9] Bir biliminsanının düşünce veya pratikte iştirak ettiği bilim camiasıyla o bilime dair paylaştığı temel ortak fikirlere o bilimin paradigması diyebiliriz. Blanqui bir biliminsanı değildir, fakat yine de yaşadığı dönemin fizik, kimya ve astronomi paradigmalarından etkilendiği çok bariz. Thomson ve diğerleri gibi sonsuz bir evren ve durağan devinimli bir tarih çizgisi benimsemiş. Burada, herhangi bir bilim camiasında aktif bir rol oynamayan Blanqui'nin daha esnek ve eklektik biçimde yazdığı da söylenebilir.

Laplace aynı zamanda daha popüler düzeyde yazdığı kitaplarında dile getirdiği doğa felsefesiyle de etkili olmuş bir düşünürdür. 1814'te yayımlanan *Essai philosophique sur les probabilités* (Olasılık üzerine Felsefi Deneme) adlı eserinde, döneminde zaten yaygın kabul gören, doğanın yasalara bağlı değişmez bir düzeni olduğu fikrini yeni bilimlerin kendinden emin tarzıyla dile getirmiştir. Boyle'un gazların hacimleri, basınçları ve ısıları arasındaki kanunu veya Newton'ın hareket ve yerçekimi kanunlarında ortaya çıktığı gibi maddenin değişik özellikleri arasında niceliksel olarak betimlenebilen birtakım değişmez ilişkiler bulunmuştur. 19. yüzyılda bu tip ilişkiler listesi daha da genişlemiştir: Coulomb'un elektrik çekim kanunu, Ampère'in devre kanunu, vs. Doğanın kendine özgü kanunları olduğu ve her olayın temelinde böyle birtakım yasaların bulunduğu fikri artık iyice yerleşmiştir. Laplace bu doğa

9. Böyle bir eleştiriyi şu eserde bulabiliriz: Alan B. Spitzer, *The Revolutionary Theories of Louis-Auguste Blanqui*, New York: Columbia University Press, 1971.

felsefesini açımlar: "Etkileri sonsuz çeşitlilik gösteren doğa, sadece nedenleri açısından basittir ve onun tutumluluğu oldukça az sayıda genel yasa aracılığıyla çok büyük sayıdaki ve genellikle çok karmaşık olguları üretebilmesine dayanır." Laplace bu doğa anlayışına determinizm görüşünü de ekler. Buna göre, doğanın geleceği sadece geçmişi tarafından belirlenir. Verili bir dünya tarihi, tek bir gelecekle tamamlanabilir. Laplace der ki :

> Bütün olaylar, önemsiz oldukları için büyük doğa kanunlarına tabi olmadıkları düşünülenler bile, güneşin devinimleri gibi, bunların neticesinde oluşur. ... Evrenin şu andaki durumunu geçmiş durumunun sonucu ve gelecek durumunun nedeni olarak görmeliyiz. Doğayı hareket geçiren bütün güçleri ve doğayı oluşturan varlıkların konumlarını bir an için bilen ve bu verileri analiz edebilecek kadar büyük bir akıllı varlık için evrenin en büyük cisimlerinden en hafif atomlarına kadar her şey bir formülle kavranabilir; böyle bir akıllı varlık için hiçbir şey belirsiz olmaz ve gelecek, geçmiş gibi, gözler önüne serilir.

Laplace'a göre evrenin herhangi bir zaman kesitindeki hali (ve belki de o zamana kadar olan tarihçesinin bir kısmı veya bütünü), evrenin ondan sonraki fiziksel tarihini belirler. Biraz modern notasyon bilenler için, Laplace'ın determinizm fikrini şöyle açımlayabiliriz: W(t), bir dünyanın t anındaki fiziksel durumunu temsil etsin. Herhangi bir t_0 zamanına odaklanalım. Bu dünyanın $W(t_0)$ durumu bütün $\{W(t) \mid t>t_0\}$ geleceğini belirler. Eğer bu büyük varsayım kabul edilirse, Blanqui'nin tezi şöyle anlaşılabilir: Maddenin sonlu birleşme tipleri olduğu için $W(t_0)$ ile aynı bir $W(t_0+T)$ geleceği olacaktır. Bu durumda, determinizm kabul edildiğinde, $W(t_0)$ ile $W(t_0+T)$ arasında ne olmuşsa, aynısı $W(t_0+T)$ ile $W(t_0+2T)$ arasında olacaktır. Aynı argümanı geçmiş için de uygulayabilir. Bu uygulamayla hem geçmişe hem geleceğe dair sürekli bir döngüsellik genellemesi yapılabilir.

Aslında Blanqui'nin tezi daha da büyük. Verili bir zamanda, mekân uzanımı için de benzer bir iddiası var. Özellikle de birbirinden izole yıldız sistemlerinin benzerliğinden şöyle bir çıkarım yaptığını düşünebiliriz: W(t,y) evrenin t ânında, y yıldız sistemi

üzerindeki fiziksel durumunu belirtsin. Sonlu terkip-türü olmasından dolayı, aynı anda W(t,y) ile aynı olan bir başka yıldız sistemi y' vardır, yani W(t,y)=W(t,y'). Burada y ve y' yıldız sistemleri olduğu için evrenin diğer bölgelerinden görece izole edilmişlerdir ve kendi tarihlerini belirlerler. O zaman, Laplace'ın determinizmi bölgesel olarak kabul edilirse, bu yıldızların tarihçelerinin ve geleceklerin de aynı olması gerekir.

E. DOĞANIN BEREKETİ

Blanqui'nin şimdiye kadarki çıkarımını şöyle bir örnekle çürütemez miyiz? Diyelim ki evrenin görünen bölümü, ki bu Blanqui'nin de bildiği gibi sınırlı bir zaman geçmişine ve sınırlı bir mekâna yayılmıştır, belli bir madde dağılımı ve çeşitliliği ihtiva ediyor. Bunun dışında kalan kısmı, sadece bir maddeden müteşekkil olsa, böyle bir evrende en azından mekânda sonsuz tekerrür olmazdı. Daha soyut bir şekilde ifade edecek olursam; herhangi bir üç boyutlu mekân bölgesi atomsu, ayrık bir yapıya sahipse ve atomların sayısında bir üst sınır, mesela N varsa, bu alan 100 değişik elementin atomları tarafından, 101^N değişik şekilde, kısmi veya tümüyle, doldurulabilir – 101. ihtimal o atomik bölgenin boş olmasına tekabül eder. Bu sayı ne kadar büyük olursa olsun, sonlu bir sayıdır ve Blanqui'nin ifade ettiği gibi, en geç 101^N benzer büyüklükte bölge kaplandıktan sonra, kaplanmayan bölgelerde eski kombinasyon tiplerinden birinin tekrarı şarttır. Ama bütün eski tiplerin tekrarı gerekmemektedir. Belki evrenin soğuk ölüm senaryolarında öngörüldüğü gibi belli bir bölgeden veya zamandan sonra mekânın madde içeriği hep aynı tip olacaktır, ki burada tekrardan bahsetmek kavramın boş bir uygulaması olur. Tekrar fikri böyle bir tekdüzelik içermeyen Blanqui bu iddiayı nasıl çürütebilir?

Sanırım, eserinde ara sıra kısaca değindiği, doğaya bir övgü vesilesi olarak da ortaya çıkan bir fikri varsayarak: Maddenin tabiatının elverdiği her türlü mümkün durumun doğada vuku bulacağına

dair bir varsayım bu. Bu fikir düşünce tarihinde sıklıkla dile getirilmiş bir doğa anlayışını yansıtıyor. Bilim tarihçisi Arthur Lovejoy'un "bolluk prensibi" (*principle of plenitude*) ismini verdiği bu görüşe göre, evrende ya aynı zamanda ya da zaman içinde eşyanın doğası açısından mümkün olan her türlü var olma biçimi gerçekleşir.[10] Bu beklenti erken dönemlerin birtakım dinsel kâinat anlayışlarında Tanrı'nın veya Doğa'nın bereketinin bir göstergesi olarak benimsenmişti. Potansiyel olarak mümkün olanı gerçekleştirmeyen bir Doğa veya Tanrı ona atfedilen azami güçten yoksun olacaktı, mümkün olanı kâinattan esirgemiş sayılacaktı. Bu fikir doğrultusunda organizma türleri söz konusu olduğunda Tanrı'nın bütün olası canlı biçimlerini yarattığı öne sürülmüştü. Bunun sonucu olarak Doğada her türlü ara biçimlerin ve geçişkenliklerin olduğu düşünülürdü, en azından birtakım doğa felsefecileri tarafından.

Bolluk prensibi gibi metafizik bir varsayım kabul edilirse, mekânda sadece birkaç çeşitte sınırlandırılmış madde dağılımı değil, mümkün olan her çeşit madde dağılımı da olacaktır. Bu durumda, evreni yıldız sistemlerinden oluşan sonsuz bir mozaik dizini olarak düşünürsek, Blanqui'nin öngörüsü olan, her türlü mozaik taşının sonsuz tekerrürü de gerekçelendirilmiş olur. Doğa böyle bereketlidir dersek, "Her türlü mümkün yıldız sistemi mekânda dağılmıştır ve bunların birbirlerinden izole paralel evrimleriyle zamanda sonsuz bir tekerrür oluşur" sonucu daha makul görünecektir.

10. Bkz. Arthur O. Lovejoy, *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*, New Jersey: Transaction Publishers, 2011.

TAHAYYÜLÜN SINIRLARI

Laplace'ın determinist doğa anlayışı sonlu veya sonsuz tekerrür olmasını gerektirmez. Blanqui'nin hipotezi Laplace'ın determinizm görüşünü de aşan oldukça cüretkâr bir iddia. Cüret bilim ve felsefe için olumlu bir vasıf, zamanın düşünce alışkanlıklarını aşma çabasıdır. MÖ 3. yüzyılda Epikuros da benzer bir cüretle Herodotos'a mektubunda şu iddiada bulunmuştu:

> Dünyamıza benzeyen veya benzemeyen sonsuz sayıda kozmos vardır. Atomların sayısı sonsuz olduğundan ... boşluğun ötesine ve uzağına yayılmışlardır. Bu atomlar ne tek bir kozmosun ne sonlu sayıda kozmosun ne birbirine benzeyen kozmosların ne de birbirinden farklı olanların teşekkülünde tükenir. Sonsuz sayıda kozmos olmasına hiçbir engel yoktur.

Epikuros'un tahayyülüne sınır yoktur: "Bütün dünyalarda bu dünyada yaşayan canlıların, bitkilerin ve diğer şeylerin olduğuna inanmamız gerekir." Epikuros felsefesinin ateşli savunucusu, Romalı şair Lucretius *De rerum natura* (Şeylerin Doğası Üzerine) eserinde şunları der:

> Boşluk her yönde sonsuzluğa uzanır. Dipsiz bir âlemde sonsuz sayıda tohum sayısız yollarda yayılırken ... bu dünya ve göğün sadece tek bir oluşum olduğu, bütün bu parçacıkların beyhude olduğu fikri ziyadesiyle ihtimal dışıdır. Bunun nedeni dünyamızın atomların kendiliğinden ve gelişigüzel çarpışmalarından ve rasgele ve amaçsız birleşmelerinden ortaya çıkmasıdır ki, bu şekilde birdenbire oluşan kombinasyonlar toprak, deniz, gökler ve aynı zamanda canlı türlerini oluştururlar.

Epikuros ve Lucretius, görünen kozmos ötesinde, bir sürü paralel veya ardı ardına gelen kozmoslar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerin eskiliği bizi yanıltmasın; eski Yunan düşüncesi Avrupa düşünce tarihinde geri planda veya ön planda varlığını hep muhafaza etmiştir. Örneğin Marx'ın 1841 yılında tamamladığı doktora

tezinin başlığı "Demokritos ve Epikuros Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark" (*Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie*) idi. Friedrich Engels de *Doğanın Diyalektiği* (1883) eserinde bu konuya yer vermiştir: "Doğa dünyada en ileri yaratısı olan düşünen zihni yok edip başka bir yerde ve zamanda onu yeniden yaratacaktır. Sonsuz uzayda sonsuz sayıda dünya olmasının mantıksal sonucu olarak sonsuz zamanda art arda yinelenen sonsuz sayıda dünya vardır." Eski atomcuların fikirleri yüzyıllarca Avrupa düşünce tarihinde benimsenen veya tersine radikal bulunup karşı durulan varlık anlayışlarına ve yaşamı anlamlandırma çabalarına malzeme oldular. Bu doğa felsefesinde her şey atomların özelliklerinden ve başına buyruk hareketlerinden oluşur ve her ne kadar dünyanın halleri bu yüzden maddi bir gereklilik olsa da, bunu gerektiren ileriye dönük bir amaç yoktur; zihnin veya âlem dışında bir varlığın yönlendirmesi yoktur. Eski zamanlarda amaçsızlığa tekabül eden bu kavrama "şans" denmişti.

Blanqui işi şansa bırakmaz. Daha doğrusu, kâinat anlayışında ileriye dönük bir amaç olmamasına rağmen, amaçsızlık fikri, sisteminde madde girdaplarının rasgele düzen oluşturması gibi bir matematiksel kombinasyon ve olasılık argümanına dönüşüp işlev görmez. Blanqui, eski atomcularda gördüğümüz, başlangıçta rasgele dağılmış atomlardan, yani bir kaostan, uzun yıllar sonunda büyük ihtimalle bir düzen çıkacağı gibi bir çıkarım yapmıyor. Laplace gibi, maddenin ilelebet aynı kanunlara tabi olduğunu ve bu kanunların ezelden beri tekdüze sayılabilecek bir düzen oluşturduğunu iddia ediyor. Blanqui'nin tekerrür hipotezinin temelinde fizik, kimya ve basit matematik önermeleri var; büyük sayılara uygulanan olasılık hesapları yok. Bilimsel bulgulardan ders çıkarmayı amaçlayan Blanqui dogmatik bir atomculuk tezini savunmuyor, eserinde sadece kimyasal atomculuk yönünde bir eğilim bulabiliriz. Yukarıda belirttiğim gibi, dayandığı önermeler sonuca varma konusunda yetersizdir, ancak birtakım ilave varsayımlarla istediği sonuca varılabilir.

Bilim tarihinde işin fizik ve kimya yanına girmeden, sadece

matematiksel birtakım varsayımlardan çıkarak tekrar fikrini sorgulayan önemli bir düşünür var. 14. yüzyılın önemli skolastik filozoflarından Nicole Oresme (1320-82) bu konuda hem basit hem de etkili bir karşı tez sunuyor. Paris Üniversitesi'nde hocalık yapmış, sonra Lisieux Piskoposu olmuş Oresme o zamanlar astroloji geleneğinde de önemli yer tutan "Mega Yıl" fikrine karşıdır. Mega Yıl, Blanqui'ninkiyle kıyasladığımızda daha küçük ölçekte tekrar fikrini içerir: Dünya merkezli güneş sistemindeki gezegenlerin hepsinin bir süre sonra yine aynı konumda çakışacakları ve böylelikle her şeyin yeniden tekrar edeceğine dair astrologlar tarafından öngörülen bir beklentinin ifadesidir. O zamanlar bu yeniden çakışmanın 36 bin yıl sonra olacağı tahmin edilmiş. Olaya matematiksel bir açıdan yaklaşan Oresme, gezegenlerin hızlarının birbirlerine oranının rasyonel veya irrasyonel sayı olmasına göre tekrarın mümkün veya imkânsız olduğunu gösterir. Hızlar aynı ölçekle ölçülebilen büyüklüklerse (yani oranları rasyonel bir sayıysa) çakışma olacaktır ve bu sonsuz kere tekrar edecektir; hızların oranı irrasyonel bir sayıysa çakışma olamaz. (Oresme'inkine çok benzer bir örnek, Nietzsche'nin tezine karşı 1907 yılında Georg Simmel tarafından da verilmiştir.)[11] Gezegenlerin hızlarının oranının rasyonel bir sayı olması gerekçelendirmesi oldukça zor bir önerme. Oresme burada ihtimal hesaplarına girmez, Blanqui zamanında da bu tip ihtimal hesapları yapılmaz, ama şimdilerde biliyoruz ki, birtakım standart olarak kabul gören varsayımlar ışığında, hızların oranının rasyonel bir sayı olma olasılığı sıfırdır. Bu durumda, herhangi bir yıldız sisteminde W(t,y)'nin herhangi bir $T > 0$ için W(t+T, y)'ye eşit olma ihtimali 0 oluyor. Bu argüman klasik zaman-mekân kuramlarında tekerrür fikrinin ihtimalini sıfırlıyor. Öte yandan eğer zaman atomsu olsaydı, durum değişirdi. Ve tabii, zaman-mekân-madde görelilik kuramında olduğu gibi modellenseydi. Zamanımızın fiziğinde tekerrür içeren modeller, suni gö-

11. Bkz. Robin, Small, "Incommensurability and Recurrence: From Oresme to Simmel", *Journal of the History of Ideas* içinde, c. 52, no. 1 (1991), s. 121-37.

zükse de, oluşturulabilir, fakat zamanımızın fiziğinde pek çok garip kâinat modeli de oluşturulabilir. Birtakım veriler ve kuramsal yapılar sabit tutulsa bile matematiksel kozmolojinin yaratıcılığına sınır yoktur. Yine de Büyük Patlama kuramıyla bağdaşan ve sonsuz tekerrür içeren bir model şimdilik epey fantastik gözüküyor.

Tekrar fikrine bir de felsefi bir eleştiri getirilebilir. Blanqui'nin zaman anlayışı döngüsel, yani sonlu değildir. Ona göre zaman sonsuz ve başka zamanlarda aynı şeyler tekrar ediyor. Blanqui'nin ikizi başka bir yerde veya zamanda yaşıyor. Birbirinin tıpatıp aynısı iki şey olması mümkün müdür? İki olabilmek için farklılık gerekmez mi? Leibniz'in meşhur cevabı bu yönde: Bir nesneyle tüm özellikleri aynı olan başka bir nesne olamaz. Bir diğer deyişle, birbirinden farklı iki nesne varsa, bunların birbirinden farklı en az bir özellikleri vardır. Leibniz zaman ve mekân özelliklerinden dolayı nesneleri birbirinden ayırt edemeyeceğimizi söyler:

> Farklı şeylere farklı zaman ve mekânlar eşlik etse de, zaman ve mekân, şeylere farklı durumlar damgalarmışcasına özdeşlik ve farklılığın temelini teşkil etmez. Ayrıca, zaman veya mekân farklılıklarını belirlemek için nesnelere ihtiyaç vardır, nesnelerin farklılıklarını belirlemek için zaman veya mekâna değil. (*İnsan Zihni Üzerine Yeni Denemeler*, A VI vi 230)

Zaman ve mekânı mutlak değil de, ilişkisel yapılar olarak tanımlayan Leibniz için, tüm özellikleri aynı iki ayrı güneş sistemi mümkün olmayacaktır. Marx da 1852'de yayımlanan *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* incelemesinde, Hegel'e atfettiği görüşte tarihin tekrarından bahsederken bir farktan bahseder: "Hegel, bir yerde, şöyle bir gözlemde bulunur: Bütün tarihsel büyük olaylar ve kişiler, hemen hemen iki kez yinelenir. Hegel eklemeyi unutmuş: ilkinde trajedi, ikincisinde komedi olarak." Blanqui ise gördüğümüz gibi tekrar konusunda çok bonkör. Sadece dünyanın ikizleri değil, insanların ikizleri ve üstüne üstlük insanların her türlü olası seçimlerine karşılık gelen farklı "ikizleri" olduğunu büyük bir metafizik kararlılıkla belirtir. Tıpatıp aynı ikizler olması bir yana,

farklı olası dünyalarda biraz fark gösteren kişi veya nesnelerin aynı olduklarını iddia edebilmek de bir başka çetrefil felsefi sorundur ve hâlâ tartışılagelmektedir.

Yıldızlardan Ebediyete eserini bilim tarihi ve felsefesi çerçevesinde incelediğim için, yukarıdaki gibi felsefi varsayımlara veya öngörülere derinlikli girmedim. Bildiğimiz kadarıyla Blanqui'nin kitabı bilim veya metafizik geleneklerinde bir etki yaratmamıştır. Fakat tek tük okuyucuya hitap ettiği kesindir. Bunlardan biri, 10 Ağustos 1937'de Max Horkheimer'e yazdığı mektupta heyecanını şöyle dile getirir:

> Son haftalarda bu çalışmamı kesinkes etkileyecek nadide bir şey buldum: Blanqui'nin Taureau Kalesi'nde nihai hapsindeyken yazdığı en son şeyi buldum. Kozmolojik bir spekülasyondan ibaret. Eserin ismi *Yıldızlardan Ebediyete* ve gördüğüm kadarıyla şimdiye kadar neredeyse unutulmuş.

Mektubu yazan kişi o sıralar Baudelaire üzerine çalıştığını söyleyen Walter Benjamin. Eserin en ilginç okuması, Blanqui'nin politik pratiğini ön plana alıp, metinde çoğunluk satır aralarında kalan sosyal ilerleme ve tarih felsefesini irdelemekle olacaktır. Eserlerinde Blanqui'ye özgü baskı, nüsha, kopya gibi matbaa üretimini içeren mecazi dokuyla olan paralellikler düşünüldüğünde, böyle bir okumayı Benjamin yapmıştır diyebiliriz.

Blanqui'den etkilenen bir grup yazar daha var. Bunlardan belki en tanıdık olanı, aşağıdaki paragrafıyla ondan ne kadar etkilendiğini gizlemiyor:

> Ve bir başka yuvarlak hücredeki adam hakkında bir başka yuvarlak hücrede şiir yazan adam hakkında bu yuvarlak hücrede bana benzeyen bir adam bilmediğim harflerle uzun bir şiir yazıyor. Bu dizinin sonu yok ve kimse bu mahpusların yazdıklarını okumayacak.

"Bir Rüya" hikâyesinde bu tekerrür eden hücrelerden bahseden Jorge Luis Borges'in felsefi fantazilerinde Blanqui'yi bolca bulmak mümkün. Ve Borges'in Blanqui'yi okuyup etkilendiğini bili-

yoruz.[12] Ne de olsa, Blanqui'nin bilim fantezisinde, insanlığı mekânın merkezinden atan modernist düşüncenin ardından insanlığı zamanın merkeziliği fikrinden caydıran postmodernist düşüncelerin nüvelerini bulabiliriz. Ve tabii, her devirde, kâinatı anlamak kendini anlamlandırmakla, kendini anlamak kâinatı anlamlandırmakla yakından ilişkili çabalar.

■

12. Bkz. Lisa Block de Behar ve Virginia Gutia, "Literary Escapes and Astral Shelters of an Incarcerated Conspirator", *CR: The New Centennial Review*, c. 9, no. 3 (2009), s. 61-93.

KATKIDA BULUNANLAR

AYKUT ÇELEBİ: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji bölümünde lisans öğrenimini tamamladı. Halen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesidir. Çalışma alanları: siyasal teori, devlet ve anayasa öğretisi, Weimar Dönemi Alman düşüncesi ve kültürü, Avrupa Birliği Siyaseti ve siyasal estetik. *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği* (Metis, 2002) ve *Devlet, Toprak, Egemenlik: Carl Schmitt'in Düşüncesinde Siyasal Kavramı ve Kurucu İktidar Sorunu* (İmaj, 2008) başlıklı iki kitabı yayımlandı. Ayrıca hazırladığı iki kitap bulunmaktadır: *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (Metis, 2010) ve *Demokratik Anayasa* (Metis, 2012; Ece Göztepe ile birlikte).

BERNA KILINÇ: Boğaziçi Üniversitesi Felsefe bölümünde öğretim üyesidir. Bilim tarihi ve bilim felsefesi alanında uzmanlaşmış olan Kılınç, çeşitli akademik dergilerde olasılık teorisi, Kant felsefesi, Osmanlı felsefesi, istatistiksel muhakeme, bilişsel psikoloji ve mantık alanında çok sayıda makale yayımlamıştır. Gürol Irzık ve Stephen Voss'la birlikte *Logic and the Philosophy of Sciences* (Türkiye Felsefe Kurumu, 2007) adlı kitabın editörlüğünü üstlenmiştir..

JACQUES RANCIÈRE: Cezayir doğumlu Fransız filozof. 1968 öğrenci ayaklanmaları sırasında Althusser'le fikir ayrılığına düşen Rancière, Althusser çevresinden kopuşunun gerekçelerini *La Leçon d'Althusser* (1974, Althusser'in Verdiği Ders) adlı kitabında anlattı. Bu siyasi ve teorik kopuş, ona göre, "bilgi ile kitleler arasındaki tarihsel ve felsefi ilişkilere" bakışlarındaki ciddi farkların ürünüydü. Althusser'in ideoloji teorisine yönelttiği eleştiriyi, özellikle işçi sınıfının tarihsel olarak kendisini nasıl görmüş ve bilgiyle nasıl ilişki kurmuş olduğunu ampirik analizlere de başvurarak araştırdığı bir dizi kitabında sürdürdü: *La Nuit des prolétaires* (1981; Proleterlerin Gecesi), *Filozof ve Yoksulları* (Metis, 2009) ve *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üzerine Beş Ders* (Metis, 2014).

Rancière ilk kez 1990'da yayımlanan *Siyasalın Kıyısında* ile birlikte, Batı geleneğinde "siyasal"ın kuruluşu üzerine odaklanmaya başladı ve *Le Mésentente* (1995, *Uyuşmazlık*, Aralık, 2005), *Demokrasi Nefreti* (2005, İletişim, 2014) ve *Chronique des temps consensuels* (2005, Mutabakat Dönemlerinin Vakayinamesi) gibi kitaplarında özgün bir siyaset düşüncesi geliştirdi. Estetik, tarih teorisi, edebiyat ve sinema hakkında yazdıklarıyla da

yankı uyandırmış olan Rancière'in diğer eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Özgürleşen Seyirci* (Metis, 2010), *Courts voyages au Pays du peuple* (1990, Halk Ülkesine Kısa Yolculuklar); *La parole muette. Essai sur les contradictions de la littérature* (1998; Susturulmuş Söz. Edebiyatın Çelişkileri Üzerine); *La fable cinématographique* (2001, Sinematografik Masal); *L'inconscient esthétique* (2001, Estetik Bilinçdışı); *Estetiğin Huzursuzluğu* (2004, İletişim, 2012); *Politique de la littérature* (2006, Edebiyatın Siyaseti).

TUNCAY BİRKAN: Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1991). 1992-1996 yılları arasında Ayrıntı Yayınları'nda editör ve redaktör olarak çalıştı. Çok sayıda yayımlanmış çevirisi bulunan Tuncay Birkan 2004 yılından beri Metis Yayınları'nda editör olarak çalışmaktadır. Sosyal ve beşeri bilimler alanında, aralarında Giddens, Carr, Said, Bauman, Sennett, Badiou, Zizek, Jameson, Adorno, Critchley ve Kracauer'in eserlerinin de olduğu geniş bir çeviri külliyatı bulunmaktadır; çevirileriyle ilgili literatürün Türkçede yerleşmesinde çok değerli katkıları olmuştur. Birçok Metis kitabının editöryel hazırlığını da üstlenen Birkan bazı yazılarını *Birikim* ve *Toplum ve Bilim* dergilerinde yayımlamıştır. 2003'ten itibaren çevirmen haklarının tanınması ve yerleşmesi konusunda çeşitli girişimlerde bulunmuş ve bu çabaların sonucu olarak kurulan Kitap Çevirmenleri Meslek Birliği'nin (ÇEVBİR) ilk dönem başkanlığını yapmıştır. Birkan, Refik Halit Karay'ın İnkılâp yayınevinde yayımlanmakta olan Memleket Yazıları dizisini de yayıma hazırlamaktadır.

Louis-Auguste Blanqui
Yıldızlardan Ebediyete

Blanqui'nin 1872'de Taureau Kalesi hapishanesinde kaleme aldığı *Yıldızlardan Ebediyete*, 19. yüzyılda bilimle yakından ilgilendiklerini bildiğimiz sosyalist ve anarşist düşünürlerin oluşturduğu geleneğin en şaşırtıcı halkalarından biri. 1930'lu yılların ortalarında Benjamin ve Borges'in ayrı ayrı keşfetmesine kadar unutulmuş olan bu metinde, devrinin bilimsel bulgularını bir araya getirerek son derece özgün bir tür "paralel evren" ve "ebedi dönüş" kuramı geliştiriyor Blanqui.

Kant'ın *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde yaptığı o müthiş tespitin tarihsel bir kişilikte cisimleşmesiyle karşı karşıyayız sanki: "Zihni hep yeni ve gittikçe artan bir hayranlık ve huşuyla dolduran iki şey var: Üzerimdeki yıldızlı gökyüzü ve içimdeki ahlak yasası." İçindeki ahlak yasasının basıncıyla devletin yasalarına karşı çıkarak devrimci olmuş birinin, üstelik özgürlüğü devlet tarafından gasp edilmiş bir haldeyken göklerdeki yıldızlar hakkında yazmış olmasında müthiş bir maneviyat var. Bu düşünceyle yayımlıyoruz bu güzel kitabı.

Kitabın bağlamının anlaşılmasını kolaylaştıracak metinler ekledik: Tuncay Birkan Sunuş'ta bilim karşısındaki kuşkuculuğun bazı haklı gerekçelerle yaygınlaştığı uzunca bir dönemin ardından böyle eski bir metinden ne beklenebileceğini anlatıyor. Jacques Ranciére, 19. yüzyıla bakınca sadece pozitivizme, eğitime ve mekanik determinizme duyulan safdillik derecesinde bir inanç görenlerin fena halde yanıldıklarını kanıtlayan bir figür olarak ele alıyor Blanqui'yi. Aykut Çelebi Borges'in ve özellikle de Walter Benjamin'in eserlerinin kılcal damarlarında Blanqui'nin yarattığı derin etkinin izlerini sürüyor. Berna Kılınç ise metnin bilim tarihi içindeki yerini, 19. yüzyıldaki bilimsel faaliyetlerin geneli içine yerleştirerek anlatıyor ve kitaptaki astronomi tezinin günümüzdeki bilimsel geçerliliğini değerlendiriyor.

Metis Edebiyatdışı
ISBN-13: 978-605-316-015-1

Metis Yayınları
www.metiskitap.com